

Regeringens proposition 1997 / 98:7

Vårdnad, boende och umgänge

Prop.
1997 / 98:7

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 30 oktober 1997

Lena Hjelm-Wallén

Laila Freivalds
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till ändringar i föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad m.m. Förslagen syftar till att betona vikten av samförståndslösningar och underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma överens om hur frågor om vårdnad och umgänge m.m. skall lösas. Ett annat syfte med förslagen är att bana väg för ökad användning av gemensam vårdnad.

För att betona principen om barnets bästa föreslås en övergripande bestämmelse om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. En motsvarande bestämmelse föreslås bli införd i det kapitel i föräldrabalken som handlar om verkställighet av domstols avgöranden om vårdnad m.m.

Det föreslås att föräldrar som är överens skall kunna reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal som godkänns av socialnämnden. Ett avtal som har godkänts av socialnämnden skall gälla och kunna verkställas som ett lagakraftvunnet domstolsavgörande.

Gemensam vårdnad skall kunna komma i fråga även om en av föräldrarna motsätter sig en sådan ordning. En förutsättning skall dock vara att gemensam vårdnad är bäst för barnet. I anslutning härtill föreslås att domstol skall kunna besluta om umgänge också i de fall där föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet och att domstol vid gemensam vårdnad skall kunna avgöra vem av föräldrarna som barnet skall bo tillsammans med.

I propositionen föreslås en uttrycklig regel om att barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Båda föräldrarna får ett ansvar för att barnets behov av umgänge tillgodoses.

En särskild bestämmelse föreslås för de resekostnader som kan uppstå i samband med att barnet umgås med en förälder som bor på en annan ort än barnet. Den förälder som barnet bor hos skall enligt förslaget ta del i kostnaderna efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

Vidare föreslås att rätten till s.k. umgängesavdrag vid betalning av underhållsbidrag vidgas. De förbättrade avdragsmöjligheterna föreslås gälla även vid återbetalningsskyldighet enligt lagen (1996:1030) om underhållsstöd. Syftet med lagändringen är att uppmuntra vardagsumgänge.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 1998.

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	6
2	Lagtext.....	7
2.1	Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	7
2.2	Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken.....	21
2.3	Förslag till lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap	23
2.4	Förslag till lag om upphävande av lagen (1973:650) om medling mellan samlevande	24
2.5	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)	25
2.6	Förslag till lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd	27
3	Ärendet och dess beredning	28
4	Gällande ordning.....	30
5	Allmänna utgångspunkter.....	34
6	Terminologiska frågor.....	37
7	Samarbetssamtal	38
7.1	Åtgärder för att öka samarbetssamtalens tillgänglighet och kvalitet	38
7.2	Samarbetssamtalen lyfts fram i föräldrabalken	43
8	Barnets bästa	46
9	Gemensam vårdnad	48
9.1	Gemensam vårdnad mot en förälders vilja.....	48
9.2	Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar	52
10	Utövande av vårdnaden	53
11	Barnets boende.....	55
12	Umgänge och annan kontakt	59
12.1	Barnets rätt till umgänge	59
12.2	Beslut om umgänge vid gemensam vårdnad	62
12.3	Individuellt anpassat umgänge	63
12.4	Annan kontakt än umgänge	64
12.5	Umgängesavdrag.....	65

12.6	Resekostnader	68
12.7	Kontaktperson vid umgänge.....	75
13	Upplysningar om barnet	76
14	Tillstånd till utlandsvistelse.....	78
15	Avtal om vårdnad m.m.....	80
16	Utredning om vårdnad, boende eller umgänge.....	89
17	Familjedomstolar m.m.	92
18	Sekretess vid samarbetssamtal.....	93
18.1	Gällande bestämmelser om sekretess.....	93
18.2	Vilken sekretess tillämpas vid samarbetssamtal?	94
18.3	Tystnadsplikt inom den enskilda familjerådgivningen.....	95
18.4	Vad bör gälla om sekretess vid samarbetssamtal?	96
19	Medling mellan samlevande.....	97
19.1	Lagen (1973:650) om medling mellan samlevande	97
19.2	Lagen bör upphävas	98
20	Barnets bästa i mål om verkställighet	99
21	Ikraftträdande	100
22	Kostnadseffekter m.m.	101
23	Författningskommentar	103
23.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken.....	103
23.2	Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken.....	129
23.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap	131
23.4	Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)	131
23.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd.....	133
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Vårdnad, boende och umgänge, SOU 1995:79	135
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag.....	140
Bilaga 3	Sammanfattning av Pappagruppens slutrapport, Ds 1995:2	160
Bilaga 4	Förteckning över remissinstanserna till betänkandet SOU 1995:79 och departementspromemorian Ds 1995:2	162

Bilaga 5	Sammanfattning av här aktuella delar av betänkandet Underhållsbidrag och bidragsförskott, SOU 1995:26	163
Bilaga 6	Betänkandets lagförslag i här aktuella delar	164
Bilaga 7	Förteckning över remissinstanserna till betänkandet SOU 1995:26	166
Bilaga 8	Förteckning över remissinstanserna beträffande lagen (1973:650) om medling mellan samlevande	167
Bilaga 9	6 kap. föräldrabalken i dess lydelse efter här föreslagna lagändringar	168
Bilaga 10	Lagrådsremissens lagförslag	176
Bilaga 11	Lagrådets yttrande	197
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 30 oktober 1997		201

1 Förslag till riksdagsbeslut

Regeringen föreslår att riksdagen

antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i föräldrabalken,
2. lag om ändring i äktenskapsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap,
4. lag om upphävande av lagen (1973:650) om medling mellan samlevande,
5. lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620),
6. lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

2 Lagtext

2.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Häri genom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 6 kap. 6 a och 10 d §§ skall upphöra att gälla,

dels att 6 kap. 5–7, 10, 14, 15, 17 och 18–22 §§, 7 kap. 4 och 12 §§, 20 kap. 1 §, 21 kap. 1, 3 och 6 §§, rubrikerna till 6 kap. och 21 kap. samt rubriken närmast före 21 kap. 1 § skall ha följande lydelse,

dels att rubriken närmast före 6 kap. 16 § skall lyda ”Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m.”,

dels att det i balken skall införas sju nya paragrafer, 6 kap. 2 a, 2 b, 14 a, 15 a, 15 b, 17 a och 17 b §§, samt närmast före 14 a § en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Om vårdnad och umgänge

6 kap.

Om vårdnad, boende och umgänge

2 a §

Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas.

2 b §

Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

¹ Balken omtryckt 1995:974.

5 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna eller, om den förälder som har begärt upplösning av den gemensamma vårdnaden inte motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, låta den gemensamma vårdnaden bestå.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

6 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det enligt andra stycket.

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt den andra föräldern, om denne vill att vårdnaden skall flyttas över till honom eller henne,

eller, om en av föräldrarna begär gemensam vårdnad och den andra inte motsätter sig det, förordna att föräldrarna i fortsättningen skall utöva vårdnaden gemensamt.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda.

7 §

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål som avses i 5 eller 6 §.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål enligt 5 §.

10 §

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får dock inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om någon av dem motsätter sig gemensam vårdnad.

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

14 §

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med *medlare och* andra rådgivande samhällsorgan.

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med andra rådgivande samhällsorgan.

Barnets boende

14 a §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. Avgörande skall vara vad som är bäst för barnet.

Föräldrarna får avtala om barnets boende. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

15 §²

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.

² Senaste lydelse 1995:1242.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid bedömningen av frågor om umgänge skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Rätten skall vidare beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

15 a §

Rätten skall besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Talan om umgänge får föras av en förälder som vill umgås med sitt barn. Om umgänge begärs av någon annan, får talan föras av socialnämnden.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

15 b §

Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, skall den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som föranleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan jämkas av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om ändring i förhållandena föranleder det.

17 §

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4–8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7, 8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om *boende och* umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. *Frågan om fördelning av rese-kostnader enligt 15 b § skall anses som en del av frågan om umgänge.* Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

I mål om vårdnad *och boende* kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad, *boende* eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

17 a §

Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört prövar om ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket skall godkännas.

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den

socialnämnd som skall pröva avtalet.

Socialnämndens beslut enligt andra stycket får inte överklagas.

17 b §

Har en socialnämnd godkänt ett avtal om vårdnad, skall ett meddelande om avtalets innehåll sändas samma dag till

1. skattemyndigheten i det län där barnet är eller senast har varit folkbokfört,

*2. om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år: Centrala studie-
stödsnämnden,*

3. den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren är inskriven eller skulle ha varit inskriven om vårdnadshavaren hade uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad om barnet, skall meddelandet sändas till den försäkringskassa där modern är eller skulle ha varit inskriven.

18 §

Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt andra stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetssamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till

I mål om vårdnad eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (samarbetssamtal).

Om rätten lämnar uppdrag enligt första stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetssamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till

nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

19 §³

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs *ytterligare* utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa *sådan*. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Rätten skall se till att frågor om vårdnad, *boende* och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, *boende* eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning *utöver vad som sägs i andra stycket*, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa *den*. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

20 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge får rätten, *för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft, besluta om vårdnad eller umgänge. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna får rätten i stället besluta vem barnet skall bo till-*

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge får rätten *besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden.*

³ Senaste lydelse 1995:1242.

sammans med. Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut, *skall den ompröva det när målet eller ärendet avgörs.*

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut *som ännu gäller när målet eller ärendet skall avgöras, skall rätten ompröva beslutet.*

21 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad eller umgänge.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt föreläggandet.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad, *boende* eller umgänge.

22 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

7 kap.

4 §

Har förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn, får föräldern vid fullgörande av sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. Sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen upphörde. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Föreligger särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot parts bestridande får sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Rätt till avdrag föreligger ej i fall då underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att *den bidragsskyldiga föräldern* i väsentlig mån fullgör sin under-

Har *en* förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn *eller under en kalendermånad* haft barnet hos sig i minst *sex hela dygn*, får föräldern vid fullgörande av sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. *Något* sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen upphörde. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Om det finns särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot *en* parts bestridande får *ett* sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Den bidragsskyldiga föräldern har inte rätt till avdrag när underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att *han eller hon* i väsentlig mån fullgör sin under-

hållsskyldighet genom att ha barnet hos sig

hållsskyldighet genom att ha barnet hos sig.

12 §

Talan om underhåll till barn *upptas* av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål eller mål om vårdnaden om barn.

Finns *ej* behörig domstol enligt första stycket, *upptas målet* av Stockholms tingsrätt.

Talan om underhåll till barn *tas upp* av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. *En* sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål, mål om vårdnaden om barn eller *mål om barns boende*.

Finns *det inte någon* behörig domstol enligt första stycket, *tas målet upp* av Stockholms tingsrätt.

20 kap.

1 §⁴

I mål om faderskap, vårdnad, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

Vid handläggning som sker enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

I mål om faderskap, vårdnad, *boende*, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

21 kap.

Om verkställighet av domar *eller* beslut om vårdnad eller umgänge m.m.

Verkställighet av domar eller beslut

Om verkställighet av domar, *beslut eller avtal* om vårdnad, *boende* eller umgänge m.m.

Verkställighet av domar, beslut eller avtal

1 §

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verk-

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, *boende*, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att

⁴ Senaste lydelse 1996:244.

ställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket söks hos länsrätten. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av dom eller beslut som vunnit laga kraft gäller även ett sådant avtal.

3 §

Förordnar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning får dock beslutas endast i de fall och under de förutsättningar som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om dom eller beslut om vårdnad eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om *en* dom eller *ett* beslut om vårdnad, *boende* eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om dom eller beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *inte är vårdnadshavare*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Är det fråga om *en* dom eller *ett* beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *barnet inte bor tillsammans med*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt verkställigheten.

6 §

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge prövas på nytt. Sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades *eller socialnämnden godkände föräldrarnas avtal*, och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad, *boende* eller umgänge prövas på nytt. *En* sådan fråga tas

målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i *annat* fall vägra verkställighet, om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i *andra* fall vägra verkställighet, om det finns *en* risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998

2.2 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 14 kap. 5 och 7 §§ äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

14 kap. 5 §

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om och umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

I målet får även prövas frågan om förordnande av bodelningsförrättare.

Föreslagen lydelse

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om *barn, barns boende*, umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

7 §⁵

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna

1. bestämma vem av makarna som skall ha rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad, dock längst för tiden till dess att bodelning har skett,

2. förordna om skyldighet för den ena maken att utge bidrag till den andra makens underhåll.

I sådant mål får domstolen också, för tiden till dess att skillnadsfrågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna förbjuda makarna att besöka varandra.

Ett beslut enligt första stycket får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Ett beslut enligt andra stycket gäller på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslut enligt första eller andra stycket får dock när som helst ändras av domstolen.

⁵ Senaste lydelse 1989:1076.

Överträder någon ett förbud enligt andra stycket, tillämpas 24 § lagen (1988:688) om besöksförbud.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att sådan fråga har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, *boende*, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att *en* sådan fråga har avgjorts genom *en* dom som har vunnit laga kraft *eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och, i de fall det krävs för att avtalet skall gälla, avtalet har godkänts av socialnämnden.*

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap

Härigenom förskrivs att 2 a § lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 a §⁶

Har barn ej förvärvat svenskt medborgarskap enligt 1 eller 2 § men är barnets fader sedan tiden för barnets födelse svensk medborgare och har han genom slutligt avgörande av svensk domstol fått vårdnaden om barnet ensam eller gemensamt med barnets moder eller fått vårdnaden gemensamt med barnets moder genom registrering hos skattemyndighet, förvärvar barnet svenskt medborgarskap genom att fadern eller, vid gemensam vårdnad, föräldrarna hos den myndighet som anges i 11 § första stycket skriftligen anmäler sin önskan om detta innan barnet fyllt aderton år. Har barnet fyllt femton år, fordras barnets samtycke.

Har barn ej förvärvat svenskt medborgarskap enligt 1 eller 2 § men är barnets fader sedan tiden för barnets födelse svensk medborgare och har han genom slutligt avgörande av svensk domstol *eller genom ett avtal som godkänts av socialnämnden* fått vårdnaden om barnet ensam eller gemensamt med barnets moder eller fått vårdnaden gemensamt med barnets moder genom registrering hos skattemyndighet, förvärvar barnet svenskt medborgarskap genom att fadern eller, vid gemensam vårdnad, föräldrarna hos den myndighet som anges i 11 § första stycket skriftligen anmäler sin önskan om detta innan barnet fyllt aderton år. Har barnet fyllt femton år, fordras barnets samtycke.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

⁶ Senaste lydelse 1994:143.

2.4 Förslag till lag om upphävande av lagen (1973:650) om medling mellan samlevande

Härigenom föreskrivs att lagen (1973:650) om medling mellan samlevande skall upphöra att gälla vid utgången av mars 1998. Den upphävda lagen tillämpas fortfarande i fråga om medling som har inletts före utgången av mars 1998.

2.5 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Härigenom föreskrivs att 12, 12 a och 48 §§ socialtjänstlagen (1980:620)⁷ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §⁸

Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,

i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,

med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,

i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, samt

i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, umgänge eller adoption har avgjorts.

i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, *boende*, umgänge eller adoption har avgjorts.

12 a §⁹

Kommunen skall sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge (samarbetssamtal).

Kommunen skall sörja för
1. att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad, *boende* och umgänge (samarbetssamtal) *samt*

2. att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket föräldrabalken.

⁷ Lagen omtryckt 1988:871.

⁸ Senaste lydelse 1997:313.

⁹ Senaste lydelse 1996:140.

Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som bedrivs av det allmänna eller yrkesmässigt av enskild och som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

48 §¹⁰

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4–6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket föräldrabalken,

6 kap. 19 § föräldrabalken beträffande beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge,

6 kap. 19 § föräldrabalken beträffande beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge,

7 kap. 7 § föräldrabalken beträffande godkännande av avtal om att underhållsbidrag skall betalas för längre perioder än tre månader,

11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 27 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998

¹⁰ Senaste lydelse 1996:1034.

2.6 Förslag till lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd

Härigenom föreskrivs att 23 § lagen om underhållsstöd (1996:1030) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 §

Belopp som skall återbetalas till staten enligt 21 eller 22 § skall erläggas till försäkringskassan förskottsvis för kalendermånad. Underhåll som har betalats till barnet innan den bidragsskyldige delgavs beslutet om återbetalningsskyldighet får dock, i den mån det svarar mot underhållsstödet, avräknas från vad som skall erläggas till försäkringskassan.

Om den bidragsskyldige har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn, får han eller hon vid fullgörande av sin återbetalningsskyldighet tillgodoräknas ett avdrag som försäkringskassan bestämmer enligt vad som föreskrivs om underhållsbidrag i 7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken. Avdrag medges endast om anmälan om vistelsen görs till försäkringskassan inom tre månader från utgången av den kalendermånad då barnets vistelse hos den bidragsskyldige upphörde.

Om den bidragsskyldige har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn *eller under en kalendermånad* haft barnet hos sig *i minst sex hela dygn*, får han eller hon vid fullgörande av sin återbetalningsskyldighet tillgodoräknas ett avdrag som försäkringskassan bestämmer enligt vad som föreskrivs om underhållsbidrag i 7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken. Avdrag medges endast om anmälan om vistelsen görs till försäkringskassan inom tre månader från utgången av den kalendermånad då barnets vistelse hos den bidragsskyldige upphörde.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

3 Ärendet och dess beredning

Den 1 mars 1991 trädde nya bestämmelser om vårdnad och umgänge i kraft (prop. 1990/91:8, bet. 1990/91:LU13, rskr. 1990/91:53, SFS 1990:1526 och 1527). De nya bestämmelserna syftade särskilt till att bana väg för en utveckling mot att föräldrarna själva i så stor utsträckning som möjligt skulle kunna komma överens i vårdnads- och umgägesfrågor.

Ett viktigt inslag i reformen var en satsning på s.k. samarbetsamtal, dvs. samtal där föräldrarna under sakkunnig ledning försöker nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge. Enligt de nya reglerna skall kommunerna sörja för att samarbetssamtal kan erbjudas alla föräldrar. Vidare får domstolen i mål om vårdnad och umgänge uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att anordna samarbetssamtal.

Det är i dag endast domstol som kan avgöra vårdnads- och umgägesfrågor. Utgångspunkten för domstolens prövning är vad som kan antas vara bäst för barnet. Om föräldrarna är överens i en vårdnads- eller umgägesfråga, beslutar domstolen i allmänhet i enlighet med föräldrarnas överenskommelse.

Domstolsutredningen behandlade i sitt betänkande Domstolarna inför 2000-talet, Arbetsuppgifter och förfaranderegler (SOU 1991:106) den s.k. finländska modellen för att handlägga frågor om vårdnad och umgänge. Enligt finländsk rätt kan föräldrarna i stor utsträckning lösa vårdnads- och umgägesfrågor genom avtal, som fastställs av socialnämnden. Ett avtal som har fastställts av socialnämnden är gällande och kan verkställas såsom ett lagakraftvunnet domstolsavgörande. Domstolsutredningen uttalade att det fanns mycket som talade för att en lösning baserad på den finländska förebilden skulle vara en framkomlig väg också i Sverige. Enligt Domstolsutredningen måste ett ställningstagande emellertid föregås av ytterligare utredning.

Under remissbehandlingen av Domstolsutredningens betänkande uttalade remissinstanserna stort intresse för den finländska modellen och några av dem förordade att den skulle utredas vidare.

Även i andra sammanhang har framförts förslag till ändrad handläggningsordning för frågor om vårdnad och umgänge.

I Nordiska rådet lades den 25 november 1992 fram ett medlemsförslag om uppgörelser utanför domstolarna om barnens framtid vid föräldrarnas skilsmässa (A 1026/j). Enligt förslagsställarna borde man försöka få föräldrar att utanför domstolar träffa avtal och uppgörelser om barnens framtid som tryggar barnens rätt till två föräldrar och barnens och föräldrarnas livskvalitet. För att uppnå detta ansåg förslagsställarna att man borde inleda en försöksverksamhet med "familjerätter" i Norden. Dessa familjerätter skulle kunna bestå av personer med juridisk, social och barnpsykologisk kompetens. Föräldrar som tänker separera skulle vara skyldiga att före separa-

tionen vända sig till denna instans, vars uppgift skulle vara att se till att det kommer till stånd en uppgörelse om de gemensamma barnens framtid och även om föräldrarnas ekonomiska förhållanden.

Liknande tankar har framförts också i riksdagen (se bl.a. bet. 1992/93:LU22 och prot. 1992/93:114 s. 116 f.).

Hösten 1993 tillkallades en särskild utredare för att utvärdera 1991 års reform av föräldrabalkens regler (dir. 1993:120). Utvärderingen skulle särskilt inriktas på frågan hur satsningen på samarbetssamtal inverkat på handläggningen av vårdnads- och umgängestvister. Vidare skulle utredningen överväga om handläggningsreglerna borde ändras. Utredningen (dåvarande lagmannen Karin Bishop jämte experter och sekreterare) antog namnet Vårdnadstvistutredningen.

I augusti 1995 överlämnade Vårdnadstvistutredningen sitt betänkande Vårdnad, boende och umgänge (SOU 1995:79).

Utredningens sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. Dess lagförslag finns i *bilaga 2*.

Frågor om vårdnad och umgänge har även behandlats av Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet (Pappagruppen). I december 1994 överlämnade Pappagruppen sin slutrapport (Ds 1995:2). En sammanfattning av rapporten finns i *bilaga 3*. De förslag angående vårdnad och umgänge som Pappagruppen redovisar i sin slutrapport behandlas i detta ärende.

Såväl Vårdnadstvistutredningens betänkande som nu aktuella delar av Pappagruppens slutrapport har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 4*. En remissammanställning finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr Ju95/3298).

Sommaren 1993 tillkallades efter regeringens bemyndigande en särskild utredare för att se över reglerna om fastställande av underhållsbidrag m.m. (dir. 1993:82). Utredningen (numera hovrättspresidenten Anna-Karin Lundin jämte sakkunniga, experter och sekreterare) antog namnet Underhållsbidrags- och bidragsförskottsutredningen -93 (UBU -93). Den överlämnade i mars 1995 sitt betänkande Underhållsbidrag och bidragsförskott (SOU 1995:26). Regeringen tar i detta ärende upp utredningens förslag om kostnader för umgänge och umgängesresor. En sammanfattning av betänkandet i nu aktuella delar finns i *bilaga 5* och utredningens lagförslag i de delarna i *bilaga 6*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 7*. En remissammanställning finns tillgänglig i Socialdepartementet (dnr S95/1686/F).

Under lagstiftningsärendets beredning i Justitiedepartementet har det kommit in skrivelser från organisationer och enskilda med synpunkter och önskemål som anknyter till de frågor som nu kommer att behandlas. Bl.a. har getts in en framställning om att lagen (1973:650) om medling mellan samlevande skall upphävas. Framställningen har remissbehandlats. En förteckning över remissinstan-

serna finns i *bilaga 8*. Remissvaren finns tillgängliga i lagstiftningsärendet (dnr Ju95/3298).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 4 september 1997 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 10*.

Lagrådets yttrande finns i *bilaga 11*.

Lagrådet har lämnat ett antal synpunkter på utformningen av lagförslagen. Synpunkterna är främst av redaktionell art men avser även i vissa fall sakfrågorna. Regeringen har i stor utsträckning följt Lagrådets förslag men på några punkter avstått från detta. Regeringen återkommer i avsnitten 8, 12.6 och 15 samt i författningskommentaren till Lagrådets synpunkter.

I förhållande till lagrådsremissens förslag har dessutom gjorts några ändringar som syftar till att förtydliga bestämmelserna. Vidare har vissa språkliga och redaktionella ändringar gjorts.

4 Gällande ordning

De grundläggande bestämmelserna om vårdnad och umgänge finns i 6 kap. föräldrabalken.

Barns grundläggande rättigheter

Barn har enligt föräldrabalken vissa grundläggande rättigheter. De har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 §).

I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda. Minst lika viktigt är det som kan hänföras till barnets psykiska och sociala behov. I barnets rätt till trygghet ligger bl.a. att få leva under stabila förhållanden och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att det får pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och att ta ansvar.

Barnets rätt att behandlas med aktning för sin person och egenart innebär att hänsyn och respekt skall visas barnet i fråga om de individuella egenskaper och de särdrag som barnet har. Barnet har med stigande ålder rätt till ett allt starkare integritetsskydd.

Uppräkningen av barnets grundläggande rättigheter kan få betydelse vid tvister om vårdnaden om eller umgänge med ett barn

på så sätt att domstolen bör välja den lösning som kan antas bäst främja att de angivna rättigheterna blir tillgodosedda (se prop. 1981/82:168 s. 22).

Vårdnad om barn

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnet får omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs och skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. För att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (6 kap. 2 § andra stycket).

Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (6 kap. 11 §).

Om barnet står under vårdnad av två vårdnadshavare, skall de utöva sina skyldigheter och rättigheter gentemot barnet tillsammans. Är en vårdnadshavare förhindrad att delta i ett beslut rörande vårdnaden, bestämmer den andra vårdnadshavaren ensam, om inte beslutet utan nackdel kan skjutas upp. Han eller hon får emellertid inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det (6 kap. 13 §).

Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller arton år eller gifter sig innan dess (6 kap. 2 § första stycket). Många av de befogenheter som tillkommer vårdnadshavaren är dock till sin natur sådana att de upphör att gälla innan barnet har fyllt 18 år. Med stigande ålder skall allt större hänsyn tas till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 §).

Vårdnadshavare

Ett barn står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra. Är föräldrarna inte gifta med varandra, blir modern ensam vårdnadshavare. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, får de därigenom automatiskt gemensam vårdnad om barnet (6 kap. 3 § första stycket).

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna, kan föräldrarna gemensamt ansöka hos domstol om att få gemensam vårdnad. Domstolen förordnar då i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa. Föräldrarna kan få gemensam vårdnad också genom en registrering hos skattemyndigheten efter gemensam anmälan, antingen till socialnämnden i samband med att nämnden skall godkänna en faderskapsbekaftelse, eller till skattemyndigheten under förutsättning att förordnande om vårdnaden inte har meddelats tidigare och att föräldrarna och barnet är svenska medborgare (6 kap. 4 §).

Döms det till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna, står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses (6 kap. 3 § andra stycket).

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall domstolen efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna. Om den förälder som har begärt att den gemensamma vårdnaden skall upplösas inte motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, skall domstolen låta den gemensamma vårdnaden bestå, om detta är bäst för barnet (6 kap. 5 § första stycket).

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen utan yrkande upplösa den gemensamma vårdnaden, om sådan vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa (6 kap. 5 § andra stycket).

Är endast en av föräldrarna vårdnadshavare för barnet och vill någon av föräldrarna att vårdnaden skall ändras, skall domstolen efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt den andra föräldern, om den föräldern vill att vårdnaden flyttas över till honom eller henne, eller, om en av föräldrarna begär gemensam vårdnad och den andra föräldern inte motsätter sig det, förordna att föräldrarna i fortsättningen skall utöva vårdnaden gemensamt (6 kap. 6 §).

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall domstolen frånta den försumliga föräldern vårdnaden (6 kap. 7 §). Detta kan bli fallet när barnet har tagits om hand med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet – ett s.k. familjehem – och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller till någon av dem, skall domstolen utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet (6 kap. 8 §).

Särskilda regler om förordnande av vårdnadshavare finns också i händelse av den ena eller båda föräldrarnas död. Om båda föräldrarna har vårdnaden om barnet och en av dem dör, blir den efterlevande automatiskt ensam vårdnadshavare. Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och denna förälder dör, skall domstolen på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 9 §).

När en domstol avgör frågor om vårdnad skall domstolens ställningstagande ske mot bakgrund av vad som är bäst för barnet. Föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad bygger på uppfattningen att barnet har behov av nära och goda relationer till bägge föräldrarna. Bestämmelserna innebär också att ingen av föräldrarna

på grund av sitt kön är mer lämpad som vårdnadshavare än den andra. Behovet av kontakt kan självfallet variera under åren (se NJA 1989 s. 335).

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall domstolen fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 6 a §). I de fall då vårdnaden om ett barn skall anförtros åt en av föräldrarna, är utgångspunkten i föräldrabalken och i Högsta domstolens praxis att den av föräldrarna skall anförtros vårdnaden som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern, se prop. 1990/91:8 s. 61 samt t.ex. NJA 1986 s. 338, NJA 1989 s. 335 och NJA 1992 s. 666. De nu nämnda rättsfallen behandlar också en annan omständighet som är av betydelse vid domstolens ställningstagande till frågan om vem av föräldrarna som skall tillerkännas vårdnaden, nämligen vilken inverkan ett byte av hemmiljö skulle få för barnet. Ytterligare ett rättsfall som berör betydelsen av att barnet flyttas från den miljö som det har vistats i under lång tid är NJA 1992 s. 93.

Vid bedömningen av frågor om vårdnad skall domstolen ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 10 d §).

Umgänge

Frågor om umgänge behandlas i 6 kap. 15 §. Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt som möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren är, om inte särskilda skäl talar däremot, skyldig att lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget. Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar domstolen i umgängesfrågan efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig vårdnadshavaren det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, t.ex. en farförälder eller en morförälder, beslutar domstolen på talan av socialnämnden efter vad som är bäst för barnet.

Vid sin bedömning av frågor om umgänge skall domstolen ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Domstolen skall vidare beakta risken för att barnet i samband med umgänget utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

Umgängeskostnader och kostnader för umgängesresor

De grundläggande bestämmelserna om underhållsbidrag finns i 7 kap. föräldrabalken.

En förälder som inte varaktigt bor tillsammans med sitt barn är som regel skyldig att betala underhållsbidrag till barnet (7 kap. 2 §). När barnet vistas hos den bidragsskyldiga föräldern har den föräldern vissa kostnader för barnet utöver det underhållsbidrag som föräldern kan vara skyldig att betala. Samtidigt har den förälder som barnet bor tillsammans med minskade kostnader för barnet.

En bidragsskyldig förälder som har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn får göra ett visst avdrag på det underhållsbidrag som han eller hon skall betala. För varje helt dygn av barnets vistelse är avdraget 1/40 av det månatliga underhållsbidraget. Om det föreligger särskilda skäl får domstol förordna om andra villkor för avdragsrätten (7 kap. 4 §).

Det föreligger inte någon rätt till avdrag, om det redan då underhållsbidraget fastställdes togs hänsyn till att den bidragsskyldiga föräldern i väsentlig mån fullgjorde sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos sig (7 kap. 4 § tredje stycket).

Om den förälder som barnet skall umgås med är bosatt på en annan ort än barnet, kan särskilda kostnader uppkomma. Det kan t.ex. vara fråga om resekostnader för barnet eller någon av föräldrarna.

Föräldrabalken innehåller inte någon bestämmelse som reglerar föräldrarnas inbördes ansvar för sådana kostnader. I rättspraxis har resekostnader i samband med umgänge beaktats när underhållsbidraget bestämts. Högsta domstolen har vidare i rättsfallet NJA 1990 s. 219 uttalat att föreskrifter som en domstol meddelar rörande umgänget i undantagsfall kan innefatta angivande av på vilken plats umgänget skall påbörjas och avslutas samt hur resekostnader och andra utgifter i samband med utövandet av umgänget skall fördelas mellan vårdnadshavaren och den andra föräldern.

Resekostnader har i praxis ansetts kunna berättiga till bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (se RÅ 84 2:6, RÅ 1987 ref. 109 och RÅ 1994 ref. 81).

Handläggning m.m.

När det krävs domstolsprövning av frågor om vårdnad och umgänge anhängiggörs sådana frågor antingen genom att en förälder väcker talan mot den andra föräldern eller, om föräldrarna är överens, genom att de ger in en gemensam ansökan till domstolen (6 kap. 17 § andra stycket).

Mål om vårdnad och umgänge är indispositiva. Det innebär bl.a. att domstolen skall se till att frågorna blir tillbörligt utredda och att domstolen i varje enskilt fall skall göra en prövning av vad som är bäst för barnet.

I mål om vårdnad eller umgänge får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (samarbetssamtal).

Innan domstolen avgör ett mål om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan utredning. Den som gör utredningen skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen. Barnet får höras inför domstolen, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (6 kap. 19 §). Bestämmelsen tillämpas synnerligen restriktivt av domstolarna. Barnets vilja får i allmänhet komma fram genom vårdnads- eller umgängesutredningen.

I ett mål om vårdnad eller umgänge får domstolen besluta interimistiskt, dvs. för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får domstolen interimistiskt besluta vem barnet skall bo tillsammans med (6 kap. 20 §).

Särskilda regler om verkställighet av domstols dom eller beslut rörande vårdnad eller umgänge finns i 21 kap. föräldrabalken.

5 Allmänna utgångspunkter

Det råder numera allmän enighet om att barnets bästa skall stå i centrum vid lagstiftning som nära berör barn. Det gäller både de familjerättsliga och de socialrättsliga regelsystemen. Samma grundsyn kommer till uttryck i FN:s konvention om barnets rättigheter från år 1989 (barnkonventionen). Där sägs i artikel 3 att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.

Frågor om vårdnad och umgänge skall avgöras efter vad som är bäst för barnet. Bedömningen av vad som i ett enskilt fall är bäst för ett barn kan inte göras schablonmässigt utan måste bli beroende av omständigheterna i det särskilda fallet. För att barnets bästa skall kunna tillgodoses måste regelsystemet ge de rättstillämpande myndigheterna det utrymme som behövs för att de skall kunna beakta de individuella förhållandena och välja den lösning som bäst svarar mot behovet i det enskilda fallet.

Av avgörande betydelse för att barn skall få växa upp under trygga och goda förhållanden är att föräldrar och andra fostrare handlar i en anda av omtanke om barnet och låter barnets rättmätiga behov gå före det egna intresset. Föräldrarna står under olika perioder i barnets utveckling barnet olika nära och fyller olika behov. De måste respektera att barnet känner lojalitet och samhörighet med dem båda även om de är i konflikt med varandra. Barnet skall inte behöva välja sida och ta ansvar i föräldrarnas konflikter i samband med separation eller skilsmässa, men det skall inte heller lämnas okunnigt om föräldrarnas beslut. Barnets egen uppfattning och egna önskemål skall tillmätas betydelse i förhållande till dess ålder och mognad.

Detta har tydligt markerats genom de ändringar i föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad och umgänge som trädde i kraft den 1 januari 1996 (prop. 1994/95:224, bet. 1995/96:LU2, rskr. 1995/96:35).

Det är också viktigt att hålla i minnet att vårdnaden om barn inte har med rättvisa mellan föräldrarna att göra och att beslut i vårdnadsfrågan inte är belöning eller bestraffning för hur föräldrarna har betett sig mot varandra.

Av betydelse är vidare att de bidragssystem som finns är så konstruerade att de inte hindrar eller försvårar för föräldrarna att träffa den överenskommelse som är bäst för barnet. Här kan nämnas att det stöd till barn till särlevande föräldrar (underhållsstöd) som utgår sedan den 1 februari 1997 till skillnad från det tidigare bidragsförskottet även omfattar barn som bor växelvis hos föräldrarna (prop. 1995/96:208, bet. 1996/97:SfU3, rskr. 1996/97:21).

Ett barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar även om föräldrarna bor isär. Föräldrabalkens regler bygger på den uppfattningen. Det råder stor enighet om att gemensam vårdnad i de flesta fall är att föredra framför ensam vårdnad. Gemensam vårdnad är ett viktigt inslag i den utveckling som har skett mot en starkare betoning av barnets intressen och möjligheterna till gemensam vårdnad har successivt utvidgats. Det finns goda skäl att nu fortsätta på den inslagna vägen och överväga om möjligheterna till gemensam vårdnad bör utvidgas ytterligare. Målet bör vara att föräldrarna har gemensam vårdnad i samtliga fall där detta är bäst för barnet.

Det är angeläget att regelsystemet i övrigt utformas så att det inte hindrar eller försvårar för särlevande föräldrar att ha gemensam vårdnad om sitt barn. En central fråga i det sammanhanget är möjligheterna till tvistlösning i frågor som inryms i vårdnaden, t.ex. beträffande barnets boende och umgänge med barnet.

Frågan om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar har diskuterats i flera sammanhang och under lång tid. Såväl Vårdnadstvistutredningen som regeringens Pappagrupp tar upp frågan. Regeringen avser inte att nu lägga fram något förslag om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. Även när det gäller ogifta föräldrar är ett gemensamt rättsligt ansvar för barnet emellertid en naturlig utgångspunkt. Enligt regeringens mening finns det därför goda skäl att närmare undersöka om det är möjligt att göra automatisk gemensam vårdnad till huvudprincip även för dessa föräldrar och hur en sådan reglering i så fall kan utformas. Frågan bereds vidare i Justitiedepartementet (se avsnitt 9.2).

Oavsett vårdnadsform är det normalt så att barnet bor hos en av föräldrarna, om de lever isär. Barnet har då ett behov av att umgås med den förälder som det inte bor tillsammans med. Barnet behöver ett regelbundet, konfliktfritt och individuellt anpassat umgänge med den föräldern. Många gånger är det värdefullt för barnet att få träffa

föräldern ofta och i vardagssituationer. Regelsystemet bör därför vara så konstruerat att det inte försvårar ett vardagsumgänge.

Det är viktigt att betona att båda föräldrarna har ett ansvar för att barnets behov av umgänge tillgodoses. Det är i dag inte ovanligt att den förälder som barnet skall umgås med bor på en annan ort än barnet. Umgänget kan i sådana fall vara förenat med särskilda kostnader, t.ex. resekostnader. Kostnaderna kan vara så höga att de hindrar barnet från att umgås med den särlevande föräldern i önskvärd omfattning. Även när det gäller resekostnader m.m. bör föräldrarnas gemensamma ansvar för sitt barn slå igenom.

Det är självklart att barnets möjligheter till en nära och god kontakt med båda föräldrarna underlättas om föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet. Det ligger också i sakens natur att förutsättningarna för ett sådant samarbete är bättre, om föräldrarna själva kan komma överens i frågor som rör barnet än om avgörandet måste överlämnas till domstol. En tvist kan dessutom lätt bli mer konfliktfylld när föräldrarna uppträder i domstol än den annars skulle vara.

Den reform av reglerna om vårdnad m.m. som genomfördes år 1991 syftade särskilt till att bana väg för en utveckling mot att föräldrarna själva i så stor utsträckning som möjligt skulle kunna komma överens i frågor som rör barnet. Ett viktigt inslag i reformen var en satsning på samarbetssamtal. Reformen har verkat i önskad riktning. Den utvärdering som Vårdnadstvistutredningen gjort visar att samarbetssamtal är ett bra instrument för att lösa konflikter. Om föräldrarna på ett tidigt stadium får tillfälle att resonera om sina problem under sakkunnig ledning, är utsikterna goda att en överenskommelse kan nås.

Det är mot den angivna bakgrunden naturligt att nu gå vidare med inriktningen att frågor om vårdnad m.m. i största möjliga utsträckning skall hanteras utanför domstolarna. Härigenom skapas bättre förutsättningar för samförståndslösningar. Samtidigt kan en sådan inriktning medföra en avlastning för domstolarna.

6 Terminologiska frågor

Regeringens bedömning: Termerna vårdnad, umgänge och samarbetssamtal bör behållas.

Vårdnadstvistutredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 69 f.).

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser utom två instämmer i utredningens bedömning eller lämnar den utan invändning.

Skälen för regeringens bedömning

Vårdnad

Vårdnadstvistutredningen diskuterar om termen vårdnad bör ersättas med ordet föräldraansvar. En tanke med detta skulle vara att föräldrarnas ansvar för sitt barn skulle komma till tydligare uttryck i lagen och att man skulle komma ifrån den sammanblandning mellan den juridiska vårdnaden och den faktiska vården om barnet som ibland förekommer.

Som utredningen framhåller har även termen föräldraansvar nackdelar. En sådan nackdel är att även en förälder som aldrig haft eller som fråntagits den rättsliga vårdnaden om sitt barn har ett ansvar för barnet både i rättslig och i moralisk mening. Den som blir fråtagen sitt föräldraansvar skulle sannolikt i än högre grad uppleva sig definitivt skild från sitt barn än i dag när saken avser ”vårdnad”. Ett byte av term skulle därför i många fall motverka syftet att betona föräldrarnas ansvar för sina barn.

Ett annat skäl mot att byta ut termen vårdnad mot ordet föräldraansvar är att den juridiska innebörden av ordet föräldraansvar skulle bli snävare än den betydelse ordet har i allmänt språkbruk. I de fall det juridiska ansvaret för barnets person anförtros åt någon annan än en förälder är termen föräldraansvar dessutom motsägelsefull.

I engelskan används visserligen ett berepp som närmast kan översättas med föräldraansvar, nämligen ”parental responsibility”. Detta begrepp har emellertid ett mera vidsträckt innehåll än det svenska begreppet vårdnad, som på engelska närmast motsvaras av ”custody”.

Den missuppfattning som ibland förekommer när det gäller betydelsen av begreppet vårdnad går till stor del att komma till rätta med genom information.

Samtliga remissinstanser utom en godtar bedömningen att termen vårdnad bör behållas. Regeringen har samma uppfattning.

Umgänge

När det gäller termen umgänge har kritiken främst riktats mot att uttrycket umgägesrätt ofta används och uppfattas så att det rör sig om en rätt för en förälder att umgås med barnet. En remissinstans anför att ordet ”umgänge” för tankarna till sexualbrott mot barn och föreslår att ordet ersätts med termen ”vistelse”. Även ordet ”samvaro” har föreslagits.

Uttrycket ”sexuellt umgänge” förekommer visserligen inom straffrätten. Regeringen har emellertid svårt att se att uttrycket ”umgänge” skulle kunna misstolkas på det sätt som hävdats. Tillräckliga skäl att av den anledningen införa en ny term finns därför inte. Vad gäller kritiken i övrigt har under senare år tydligt betonats att det är fråga om barnets rätt till umgänge. Detta betonas ytterligare genom de förslag som läggs fram här (se avsnitt 12.1). Härtill kommer att ett in-

arbetat uttryck inte bör överges i lagen utan starka skäl. Mot den angivna bakgrunden instämmer regeringen i utredningens bedömning att termen ”umgänge” bör behållas.

Samarbetssamtal

Såvitt gäller samarbetssamtal har kritiken huvudsakligen tagit sikte på att det talas om samarbete mellan föräldrar som kanske aldrig tidigare samarbetat om barnet. Från kritikerna har även framförts att många människor tror att samarbetssamtal är någon form av familjerådgivning, varför samtalen borde kallas föräldrasamtal så att det därigenom markeras att det är föräldrarollen som skall diskuteras. En remissinstans tar upp just detta problem och föreslår att termen samarbetssamtal ersätta med ordet vårdnadssamtal.

Regeringen delar utredningens uppfattning att samarbetssamtal är en bra term. Den ger klart uttryck för avsikten med samtalen och tydliggör att föräldrarna har en skyldighet att i barnets intresse försöka komma fram till en överenskommelse.

7 Samarbetssamtal

7.1 Åtgärder för att öka samarbetssamtalens tillgänglighet och kvalitet

Regeringens bedömning: Åtgärder bör vidtas för att öka samarbetssamtalens tillgänglighet och kvalitet. Ansvar för att information om möjligheterna till samarbetssamtal når ut till berörda föräldrar bör vila på Socialstyrelsen. Det bör också vara Socialstyrelsens uppgift att utveckla metoder för samarbetsamtal och överväga hur barn skall informeras och få möjlighet att komma till tals vid samtalen. Några lagändringar för att utveckla samarbetssamtalens tillgänglighet och kvalitet behöver inte göras.

Vårdnadstvistutredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 56 f.).

Pappagruppens förslag: Föräldrar i kris bör erbjudas rådgivning och familjesamtal med både manlig och kvinnlig familjerådgivare närvarande (se promemorian s. 12 och s. 113).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser instämmer i Vårdnadstvistutredningens bedömning eller lämnar den utan invändning. Ett flertal remissinstanser betonar vikten av att barnets åsikter kommer fram och beaktas i samarbetssamtalen. Till dem hör Barnombudsmannen (BO), Länsstyrelsen i Malmöhus län, Rädda Barnens riksförbund och Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället. Riks-

organisationen för kvinnojourer i Sverige anser att samarbetssamtal inte skall användas i de fall där våld eller övergrepp förekommit. Ensamstående Mammors Rättigheter I Samhället och Bortrövade Barns Förening framför liknande synpunkter. Rädda Barnens riksförbund och UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening (UFR) framhåller fördelarna med en ordning med två samtalsledare, en man och en kvinna. Rädda Barnens riksförbund anför att föräldrarnas uppfattning i frågan om antalet samtalsledare bör beaktas. Förbundet anser att en huvudregel beträffande antalet samtalsledare bör ges för s.k. remissärenden och de fall där föräldrarna inte kan enas. Tjänstemän vid familjerättssektionerna i Stockholms söderkommuner framhåller att det finns stora möjligheter för familjerättssektionerna att medverka till att även föräldrar med utländsk bakgrund kan enas i frågor som rör barnet.

Bakgrund: Med samarbetssamtal avses samtal under sakkunnig ledning i syfte att föräldrarna skall nå enighet i frågor om vårdnad och umgänge. Samarbetssamtal som en metod att lösa vårdnads- och umgängestvister introducerades i början av 1970-talet. Sedan den 1 mars 1991 är kommunerna skyldiga att erbjuda föräldrar möjlighet till samarbetssamtal (12 a § socialtjänstlagen). I mål om vårdnad och umgänge får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna sådana samtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (6 kap. 18 § föräldrabalken).

Skälen för regeringens bedömning: Vårdnadstvistutredningen har undersökt hur bestämmelserna om samarbetssamtal tillämpas i praktiken. En sammanfattande redovisning av resultaten finns i betänkandet (s. 59 f.).

Utvärderingen visar att antalet samarbetssamtal har mer än fördubblats mellan år 1986 och år 1993. Samtalen har lett till att föräldrarna i allt större omfattning kommer överens i frågor om vårdnad och umgänge. Särskilt samarbetssamtal före ett domstolsförfarande ger bra resultat med liten resursåtgång.

Information om samtalen

Av Vårdnadstvistutredningens redovisning framgår att samarbetsamtalen är ojämnt fördelade över landet. Små och medelstora kommuner har flest samarbetssamtal i förhållande till antalet invånare. En förklaring till detta kan vara att närheten till service underlättar informationsspridning. Som utredningen anför är det viktigt att information om möjligheterna till samarbetssamtal finns tillgänglig och sprids bland berörda föräldrar. Det bör ankomma på Socialstyrelsen att utarbeta informationsmaterial om den service kommunerna ger genom samarbetssamtalen. Särskilt bör uppmärksammas att många invandrare har behov av information på sitt eget modersmål.

Samarbetssamtal efter initiativ av domstol

Även i de fall där samarbetssamtal genomförs efter förordnande av domstol (s.k. remissärenden) leder samtalen enligt den undersökning som Vårdnadstvistutredningen genomfört ofta till att föräldrarna enas. Här finns emellertid särskilda problem att beakta. Enligt utredningen är remissärendena i dag svårare än tidigare. Det förekommer oftare anklagelser om sexuella övergrepp, misshandel m.m., och i många ärenden har en av föräldrarna eller båda utländsk bakgrund. Dessa förhållanden talar enligt utredningen för att domstolarna iakttar en viss återhållsamhet med att förordna om samarbetssamtal. Om inga särskilda skäl framkommer bör domstolen, enligt Vårdnadstvistutredningen, i allmänhet inte förordna om samtal i dessa situationer.

En domstols möjlighet att förordna om samarbetssamtal förutsätter inte, och bör enligt regeringens mening inte heller i framtiden förutsätta, samtycke från föräldrarnas sida. Utgångspunkten bör alltså vara att ett förordnande om samarbetssamtal meddelas så snart det kan antas tjäna något syfte (se prop. 1990/91:8 s. 30).

I vissa situationer kan det dock vara olämpligt att förordna om samarbetssamtal. Så kan vara fallet om en av föräldrarna misshandlat eller gjort sig skyldig till andra övergrepp mot den andra föräldern. De risker som samarbetssamtalen i det enskilda fallet kan innebära tas upp i bl.a. Kvinnovaldskommissionens betänkande Kvinnofrid (SOU 1995:60). Kommissionen pekar på att en misshandlad kvinna löper stor risk att utsättas för ytterligare våld, om hon tillsammans med mannen deltar i familjerådgivning. Vidare framhåller kommissionen att familjerådgivning kan leda till att våldet från mannens sida trappas upp. Samarbetssamtalen liknar familjerådgivningen, och som kommissionen påpekar har det i olika sammanhang manats till stor försiktighet även i fråga om samarbetssamtal när det finns misstankar om misshandel.

Det har inte framkommit något som tyder på att domstolarna i dag skulle negligera de risker som i vissa fall kan vara förenade med samtalen. Mot bakgrund av den uppmärksamhet som problemet fått kan det i alla händelser förväntas att domstolarna fortsättningsvis tar all hänsyn till möjliga risker med samtalen. Härtill kommer att det även i vissa fall där övergrepp förekommit kan vara bra om föräldrarna kan mötas och under sakkunnig ledning ges tillfälle att diskutera igenom barnets situation. Regeringen anser därför att det inte bör införas någon inskränkning i domstolarnas befogenheter att förordna om samarbetssamtal. Ytterst måste det bli beroende av omständigheterna i det enskilda fallet om domstolen skall ta initiativ till samarbetssamtal eller inte. Det är emellertid viktigt att domstolarna och socialtjänsten är medvetna om och observanta på att det kan finnas våld med i bilden.

Samarbetssamtal när det förekommit misshandel eller andra övergrepp ställer givetvis stora krav såväl på föräldrarna som på samtals-

ledarna. Som anfördes när möjligheten för domstol att ta initiativ till samarbetssamtal infördes är det mycket viktigt att den som leder samtalen är lyhörd för båda föräldrarnas erfarenheter och synpunkter och kan det vara lämpligt att samtala enskilt med en av föräldrarna eller båda (se prop. 1990/91:8 s. 30 f.). Självklart måste samtalen arrangeras så att en förälder som utsatts för våld eller andra övergrepp kan känna sig trygg i samband med samtalen. Det är vidare viktigt att en förälder som har ett godtagbart skäl till att inte vilja delta i samarbetssamtal – t.ex. en förälder som har anledning att känna fruktan för sin säkerhet – inte känner sig tvingad att delta av rädsla för att han eller hon skall anses sätta det egna intresset före barnets (se prop. 1990/91:8 s. 30 f.).

Regeringen kan inte se några skäl att inskränka domstolarnas befogenheter att förordna om samarbetssamtal när en förälder eller båda har utländsk bakgrund. Däremot är det viktigt att samtalsledarna har den särskilda kompetens som krävs i dessa fall och att metoder för samarbetssamtal med dessa föräldrar utvecklas.

Vårdnads- och umgängesutredningar

Den ökade användningen av samarbetssamtal har medfört att antalet vårdnads- och umgängesutredningar har minskat totalt sett. Enligt Vårdnadstvistutredningen har emellertid antalet vårdnads- och umgängesutredningar under år 1994 och år 1995 ökat i flera kommuner, främst i större kommuner med en stor andel invandrare. Det finns anledning att noga följa denna utveckling. Om trenden blir bestående bör anledningen analyseras och eventuella åtgärder övervägas.

En tidsgräns för samtalen

Vårdnadstvistutredningen berör inte frågan om en gräns för hur länge samarbetssamtal efter förordnande av domstol skall kunna pågå. Frågan tas emellertid upp av ett par remissinstanser.

Som utredningen framhåller är det viktigt att samarbetssamtal inte tillåts fortsätta, om hoppet att föräldrarna skall nå fram till en överenskommelse är litet. Enligt regeringens mening är det dock inte lämpligt att i lagen ange en bestämd tidsgräns för hur länge samarbetssamtal skall bedrivas. Intresset av att samtalen och därmed målets fortsatta handläggning inte skall dra ut på tiden alltför länge tillgodoses genom att domstolen vid en vilandeförklaring av målet skall bestämma en tidpunkt då målet skall tas upp på nytt. Härigenom ges domstolen möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Som anfördes när bestämmelsen om samarbetssamtal infördes i föräldrabalken torde det i allmänhet inte finnas anledning att förklara målet vilande för längre tid än tre till fyra månader (se prop. 1990/91:8 s. 65). Vid behov kan tiden förlängas. Så bör givetvis bara ske i de fall då fortsatta samtal kan antas vara till nytta.

I detta sammanhang kan nämnas att samarbetssamtalen år 1993 i 80 procent av fallen slutfördes inom fyra månader.

Samtalsledare

Det är angeläget att den kompetens som finns hos den personal som arbetar med samarbetssamtal vidmakthålls så att samtalen även fortsättningsvis kan bedrivas med gott resultat. För att upprätthålla och utveckla kompetens behövs, som utredningen framhåller, inte bara utbildning utan även möjlighet att praktisera samarbetssamtal med en viss regelbundenhet. Det kan vara svårt för små kommuner som kanske har ett eller ett par samarbetssamtal under ett år att upprätthålla en tillräcklig kompetens. En möjlighet är i sådana fall att flera kommuner samarbetar i frågan.

Flera remissinstanser tar upp frågan om antalet samtalsledare och om kvinnliga resp. manliga samtalsledarna.

I flertalet fall leds samarbetssamtalen i dag av två kvinnliga samtalsledare. Det är givetvis viktigt att tillgängliga resurser används på ett effektivt sätt och där de gör störst nytta. Som Vårdnadstvistsutredningen anför kan det därför finnas anledning att undersöka om det i större utsträckning går att arbeta med en samtalsledare, t.ex. i de fall där föräldrarna är motiverade och själva tar kontakt med kommunen. Två samtalsledare kunde då användas i de mer komplicerade ärendena. Frågan om antalet samtalsledare måste emellertid ytterst bli beroende av förhållandena i det enskilda fallet.

En angelägen uppgift för kommunerna är att söka få in fler manliga samtalsledare i samarbetssamtalen.

Det finns inte något behov av lagstiftning med anledning av vad som anförts om samtalsledare.

Väntetider

Det är viktigt att samarbetssamtalen inleds så snart som möjligt efter det att samtalet har aktualiserats. Väntetiden för samtal är enligt den gjorda utvärderingen högst tre veckor i åtta av tio kommuner. Det är ett bra resultat. Det är dock en betydelsefull uppgift för kommunerna att se till att samtal kan inledas så snart det över huvud taget är möjligt.

Barnets rätt att komma till tals

Flera remissinstanser framhåller vikten av att barnets åsikter kommer fram och beaktas i samarbetssamtalen. BO anser att socialnämnderna som huvudregel skall vara skyldiga att klarlägga barnets inställning. Länsstyrelsen i Malmöhus län föreslår att det i socialtjänstlagen tas in en uttrycklig bestämmelse om att hänsyn vid samarbetssamtalen

skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Enligt artikel 12 i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) skall barn ha rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som rör det och skall barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

I förarbetena till bestämmelserna om samarbetssamtal uttalades att samtalen i första hand är att uppfatta som ett instrument för föräldrarna att gemensamt och i samråd besluta om vårdnad och umgänge. Det behov som barnet kan ha av att tala med någon utomstående får enligt förarbetena primärt tillgodoses på något annat sätt (se prop. 1990/91:8 s. 27 f.).

Samarbetssamtal syftar till att föräldrarna skall bli överens i frågor om vårdnad m.m. Det kan mot den bakgrunden vara mindre lämpligt att den som anordnar samarbetssamtal också skall ha en uttrycklig skyldighet att utreda barnets inställning. En annan sak är att samarbetssamtal naturligtvis ändå till stor del handlar om hur frågor om vårdnad och umgänge bäst skall anordnas i framtiden. Barnet måste därför, om det inte är olämpligt, på något stadium komma med i samtalen. Som regel bör detta ske när föräldrarna börjat samarbeta och kan föra konkreta diskussioner i tvistefrågorna. Av Vårdnadstvistutredningens utvärdering framgår att barn i endast begränsad omfattning får möjlighet att komma till tals vid samarbetssamtalen. Detta förhållande är inte tillfredsställande. Metoder för hur barnet skall informeras och få möjlighet att komma till tals bör utvecklas.

Uppföljning m.m.

För att samarbetssamtalens effekt på längre sikt skall kunna mätas är det, som utredningen framhåller, av vikt att kommunerna dokumenterar i vart fall resultatet av samarbetssamtalen. Metoder och rutiner för detta arbete behöver utvecklas.

Socialstyrelsen har en viktig uppgift när det gäller information, metodutveckling, utbildning av personal m.m. Det ter sig naturligt att Socialstyrelsen tar ledningen i det arbete som behöver komma till stånd för att ytterligare utveckla samarbetssamtalen som ett instrument för att uppnå resultat som främjar barnets bästa vid tvister om vårdnad och umgänge.

7.2 Samarbetssamtalen lyfts fram i föräldrabalken

Regeringens förslag: I föräldrabalken införs en bestämmelse som erinrar om att föräldrar har möjlighet att genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad m.m. (6 kap. 18 § första stycket). Därutöver genomförs ingen lagändring för att öka antalet samarbetssamtal. Samtalen görs således inte obligatoriska.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 66 f.)

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker Vårdnadstvistutredningens förslag eller lämnar det utan invändning. Domstolsverket ifrågasätter om det är nödvändigt att tynga föräldrabalken med en bestämmelse som har till enda uppgift att hänvisa till en bestämmelse i en annan lag. BO anser att samtalen skall vara obligatoriska och ett par remissinstanser – Riksrevisionsverket och Sveriges domareförbund – anser att det finns anledning att närmare överväga ett obligatorium. Kammarrätten i Göteborg anser att det av lagen bör framgå att samarbetssamtal är det normala som en första åtgärd för att nå enighet i frågor om vårdnad m.m. UFR anser att en förälders skyldighet att delta i samarbetssamtal skall kunna förenas med vite.

Skälen för regeringens förslag: Den utvärdering av samarbetsamtalen som Vårdnadstvistutredningen har gjort talar för att sådana samtal bör komma till stånd så snart som möjligt när föräldrar inte kan komma överens i frågor om vårdnad eller umgänge. Ju tidigare samtalen kommer till stånd, desto större är i regel möjligheterna att föräldrarna når fram till en överenskommelse. Regelsystemet bör därför vara så utformat att det uppmuntrar föräldrar att försöka lösa frågor om barnen genom samarbetssamtal, innan en process inleds i domstol.

Som utredningen föreslår bör det i föräldrabalken införas en bestämmelse som erinrar om den möjlighet föräldrar har enligt socialtjänstlagen att genom samarbetssamtal söka nå enighet i frågor om vårdnad m.m. Bestämmelsen bör placeras i den avdelning i 6 kap. som handlar om förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m. Härigenom betonas samarbetssamtalen på ett ändamålsenligt sätt och markeras att samarbetssamtalen bör vara den första åtgärd som vidtas när föräldrarna inte kan komma överens.

Det kan i detta sammanhang erinras om att 6 kap. 14 § föräldrabalken innehåller en erinran om det stöd och den hjälp som socialnämnden kan ge barn och vårdnadshavare och om den hjälp som genom nämndens förmedling kan erhållas från andra samhällsorgan. Bestämmelsen omfattar enligt förarbetena även samarbetssamtal (se prop. 1981/82:168 s. 48 och 79). Den är emellertid mera allmänt hållen än den nu föreslagna bestämmelsen och omfattar t.ex. den enskildes rätt till bistånd för sin försörjning och sin livsföring i övrigt

(6 § socialtjänstlagen) och utseende av kontaktperson (10 § tredje stycket socialtjänstlagen). Den bestämmelsen återfinns i den avdelning i 6 kap. föräldrabalken som har rubriken "Vårdnadens utövande" och gör inte den nu föreslagna bestämmelsen om samarbetsamtal överflödigt.

En fråga som diskuteras av Vårdnadstvistutredningen och av några remissinstanser är om samtalen – liksom i Norge – bör göras *obligatoriska* i den meningen att en talan om vårdnad m.m. inte får väckas innan samarbetsamtal har ägt rum. Som utredningen anför fungerar den nuvarande ordningen, som bygger på frivillighet, väl. Det är inte självklart att ett obligatorium skulle leda till någon ökning av antalet överenskommelser. Tvärtom kan ett tvångsmoment ibland försvåra möjligheterna att hålla konstruktiva och resultatnriktade samtal. Därtill kommer, som Sveriges Psykologförbund påpekar i sitt remissvar, att samtalen sannolikt har liten effekt om motivationen att delta saknas. Regeringen anser därför i likhet med utredningen att något obligatorium inte bör införas. Utvärderingen av den nu föreslagna reformen och erfarenheterna från Norge kan dock ge underlag för en annan bedömning senare. Regeringen kommer i så fall att ta upp frågan på nytt.

Vårdnadstvistutredningen tar även upp frågan om samarbetsamtal bör vara en förutsättning för att föräldern skall erhålla *allmän rättshjälp* men avvisar en sådan ordning. Under beredningen av utredningens förslag har riksdagen fattat beslut om en ny rättshjälpslag som träder i kraft den 1 december 1997 (prop. 1996/97:9, bet. 1996/97:JuU3, rskr. 1996/97:55, SFS 1996:1619). De nya reglerna innebär inte att förutsättningarna för den bedömning som utredningen gjort har ändrats. Samtliga remissinstanser instämmer i utredningens bedömning eller lämnar den utan invändning. Regeringen gör samma bedömning som utredningen.

Som en väg att ytterligare öka användningen av samarbetsamtal har det föreslagits att domstolen skall få en skyldighet att under vissa förutsättningar förordna om sådana samtal. Det har emellertid inte framkommit något som visar att den nuvarande bestämmelsen om domstols förordnande utgjort ett hinder mot önskvärda samtal. Problemet gäller i stället, som vi tidigare varit inne på, frekvensen av samarbetsamtal före domstolsprocessen.

Sveriges Advokatsamfund anser att samarbetsamtalen även bör omfatta frågan om vem av föräldrarna som skall ha rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden.

Samarbetsamtalen syftar till att föräldrarna skall komma överens i frågor som gäller barnet. Det behov föräldrarna kan ha att tala om sina ekonomiska mellanhavanden får därför primärt tillgodoses på något annat sätt. Kvarboendefrågan kan ibland vara en huvudsakligen ekonomisk fråga och det bör därför inte föreskrivas någon skyldighet att ta upp den i samarbetsamtalen. Den har emellertid ofta också ett nära samband med frågan om hur vårdnaden om barnet och barnets boende bäst skall anordnas. Det torde därför många gånger vara naturligt att man under samarbetsamtalen också kommer in på frågan om kvarboende. Självfallet finns det inget som

hindrar detta. Huruvida frågan skall tas upp torde bero på dess koppling i det enskilda fallet till de frågor rörande vårdnad, umgänge och barnets boende som är tvistiga.

8 Barnets bästa

Regeringens förslag: Det införs en uttrycklig bestämmelse om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge. Nuvarande bestämmelser om vad som skall beaktas vid bedömningen av frågor om vårdnad m.m. samordnas. (6 kap. 2 a och 2 b §§ föräldrabalken)

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens (se betänkandet s. 74 f.).

Remissinstanserna: Ett klart övervägande antal remissinstanser tillstyrker utredningens förslag eller lämnar det utan invändning.

Skälen för regeringens förslag: Principen om barnets bästa är väl förankrad i svensk rätt. Den är även central i FN:s konvention om barnets rättigheter från år 1989 (barnkonventionen). Där sägs i artikel 3 att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.

Att domstolen skall besluta efter vad som är bäst för barnet anges i flera bestämmelser i 6 kap. föräldrabalken om vårdnad och umgänge. Någon övergripande regel om barnets bästa finns däremot inte. Vårdnadstvistutredningen anser att principen om barnets bästa bör betonas ytterligare genom att det redan i inledningen till 6 kap. föräldrabalken föreskrivs att barnets bästa skall vara avgörande för alla rättens ställningstaganden enligt 6 kap. Regeringen har i huvudsak samma uppfattning. I enlighet med vad bl.a. Kammarrätten i Göteborg uttalar bör bestämmelsen emellertid ges en mer generell utformning och inte endast avse domstols avgöranden. Bestämmelsen bör omfatta även socialnämndens prövning av avtal om vårdnad m.m. (se avsnitt 15 angående sådana avtal och socialnämndens godkännande av dem).

Även i övrigt föredrar regeringen en delvis annorlunda teknik än den som utredningen föreslagit. Enligt utredningens förslag skulle den grundläggande bestämmelsen om barnets bästa fungera som en integrerad del av de mer detaljerade bestämmelserna. Till följd därav föreslår utredningen att bedömningsgrunden ”efter vad som är bäst för barnet” slopas i de enskilda bestämmelser där uttrycket förekommer. De bestämmelser som innehåller delvis andra bedömningsgrunder – se exempelvis 7, 8, 9 och 10 a §§ – skulle däremot inte ändras. En sådan teknik skapar enligt regeringens mening onödiga svårigheter vid tillämpningen. En fråga som uppkommer är hur den grundläggande bestämmelsen skall påverka tillämpningen av de

bestämmelser i kapitlet som innehåller andra bedömningsgrunder. Den grundläggande bestämmelsen skall ju gälla vid sidan av de särskilda bestämmelserna. Regelsystemet blir också mer svåröverskådligt när rekvisitet "vad som är bäst för barnet" skall tillämpas, om rekvisitet står på en annan plats i lagen än i den särskilda bestämmelsen. Bättre synes vara att behålla alla de särskilda bestämmelserna vid sidan av en inledande allmänt hållen regel – en portalparagraf – om barnets bästa. Bestämmelsen kommer då att utgöra en grundval för lagens mer konkreta regler och markera att barnets bästa alltid skall finnas med som en bas för bedömningen.

Vad gäller bestämmelsens närmare utformning och innebörd hänvisas till författningskommentaren.

Lagrådet har påpekat att den valda lagstiftningstekniken kan kräva att följdändringar görs även i bestämmelser som inte är aktuella i detta lagstiftningsärende (7 § tredje stycket, 9 § andra stycket och 10 a § fjärde stycket). Regeringen instämmer i att de angivna bestämmelserna bör ses över. De bör dock inte ändras utan en beredning i vanlig ordning och därför inte i detta skede av lagstiftningsprocessen. Frågan kan lämpligen tas upp i samband med den språkliga och redaktionella översyn av 6 kap. föräldrabalken som Justitiedepartementet har för avsikt att göra.

I nuvarande 6 kap. 6 a § föräldrabalken slås fast att frågan om barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna skall ges en särskilt framträdande plats vid domstolens prövning av vad som är bäst för barnet. Den bestämmelsen kompletteras och förtydligas av bestämmelsen i 6 kap. 15 § fjärde stycket föräldrabalken som anger att domstolen vid bedömningen av frågor om umgänge skall beakta risken för att barnet i samband med umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa. Som utredningen föreslår bör dessa bestämmelser inarbetas i den föreslagna paragrafen.

Vad beträffar de sedan den 1 januari 1996 gällande bestämmelserna att domstolen vid bedömningen av frågor om vårdnad och umgänge skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 10 d § och 15 § fjärde stycket föräldrabalken) är frågan om de – såsom föreslagits i lagrådsremissen – bör inarbetas i den föreslagna nya paragrafen eller om de, såsom *Lagrådet* har förslagit, bör ges en fristående placering.

Som *Lagrådet* påpekat kan barnets vilja ibland böra ges en betydelse som är fristående från bedömningen av vad som är bäst för barnet. I enlighet med *Lagrådets* förslag bör bestämmelsen därför tas in i en egen paragraf närmast efter den inledande bestämmelsen om barnets bästa.

De sålunda föreslagna allmänna bestämmelserna bör gälla vid all bedömning av frågor om vårdnad, boende (se avsnitt 11) och umgänge.

En fråga som tas upp av ett flertal remissinstanser, bl.a. Barnombudsmannen, Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället och UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening är vad som avses med barnets bästa. Denna fråga har, som närmare anges i betänkandet, utvecklats

i olika sammanhang. I föräldrabalken framhålls, som framgått, vissa omständigheter som skall beaktas vid bedömningen. Också den uppräknade av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § föräldrabalken kan vara till hjälp när det gäller att bestämma vad som är barnets bästa. Att i lagtexten mera utförligt och precist ange vad som skall anses vara bäst för barnet låter sig knappast göra utan risk för att nödvändig flexibilitet i enskilda fall går förlorad. I författningssamlingen går dock regeringen något närmare in på frågan om begreppets innebörd.

Några remissinstanser, bl.a. Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige, tar upp frågan om hur misstankar om övergrepp mot barnet, t.ex. misshandel eller sexuella förgripelser, och risken för att barnet annars far illa skall beaktas. Ett par remissinstanser hävdar att brott ofta måste bevisas för att ett barn skall få skydd mot en förälder som utsätter barnet för övergrepp.

I förarbetena till de lagändringar som vidtogs år 1991 (prop. 1990/91:8, bet. 1990/91:LU13, rskr. 1990/91:53) och år 1993 (prop. 1992/93:139, bet. 1992/93:LU22, rskr. 1992/93:259) betonades vikten av att umgängesbeslut inte fattas efter schabloner utan grundas på omständigheterna i det enskilda fallet. Den omständigheten att föräldrabalken utgår från att det är viktigt för ett barn att ha kontakt med båda sina föräldrar även om dessa bor isär innebär givetvis inte att det *alltid* är bäst för barnet att ett umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med kommer till stånd. Det är barnets bästa och inte föräldrarnas intresse som skall vara avgörande. Detta synsätt ligger också till grund för den nuvarande bestämmelsen i 6 kap. 15 § fjärde stycket andra meningen föräldrabalken, som infördes i syfte att klarlägga vikten av en individualiserad bedömning. Bestämmelsen talar om att *risken* för att barnet far illa skall beaktas. Det behöver alltså inte – vilket också framhölls när bestämmelsen infördes – vara ställt utom allt tvivel att förhållanden kommer att inträffa som kan leda till att barnet far illa för att förhållandet skall få inverka på beslutet. Det räcker med att det föreligger konkreta omständigheter som talar för att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa (prop. 1992/93:139 s. 28 f. och 37).

Mot bakgrund av det anförda finns inte något behov av någon lagändring.

En remissinstans tar upp frågan om en bestämd åldersgräns för när barnets vilja skall beaktas. Denna fråga har nyligen diskuterats i förarbetena till bestämmelserna om barns rätt att komma till tals (prop. 1994/95:224, bet. 1995/96:LU2, rskr. 1995/96:35). Som då anfördes är det inte lämpligt att i lagen ange en viss åldersgräns.

9 Gemensam vårdnad

9.1 Gemensam vårdnad mot en förälders vilja

Regeringens förslag: Domstolen skall kunna vägra att upplösa den gemensamma vårdnaden eller förordna om sådan vårdnad mot en förälders vilja. En förutsättning för ett sådant förordnande är att gemensam vårdnad är bäst för barnet. (6 kap. 5 § föräldrabalken)

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer med regeringens. Enligt utredningens förslag skall dock domstolens skyldighet att i dom på äktenskapsskillnad erinra om att vårdnaden alltjämt är gemensam upphöra att gälla (se betänkandet s. 80 f.).

Pappagruppens förslag: Det bör endast finnas gemensam vårdnad som juridiskt vårdnadsbegrepp (se promemorian s. 12 och 113 f.).

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker Vårdnadstvistutredningens förslag om ökade möjligheter till gemensam vårdnad eller lämnar det utan invändning. Förslaget avstyrks av bl.a. Sundsvalls tingsrätt, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), Bortrövade Barns Förening och Länsstyrelsen i Västernorrlands län. Rädda Barnens riksförbund ställer sig tveksamt till förslaget. De remissinstanser som yttrat sig över Pappagruppens förslag avstyrker det. Vårdnadstvistutredningens förslag angående erinran om den gemensamma vårdnaden tillstyrks eller lämnas utan invändning av flertalet remissinstanser.

Skälen för regeringens förslag: Barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar även om föräldrarna bor isär. Föräldrabalkens regler om vårdnad och umgänge bygger på den uppfattningen. För barnets skull är det viktigt att båda föräldrarna är delaktiga i barnets förhållanden och tar ansvar för barnet. Denna grundprincip kommer också till uttryck i FN:s konvention om barnets rättigheter från år 1989 (barnkonventionen). Där sägs i artikel 18 bl.a. att konventionsstaterna skall göra sitt bästa för att säkerställa erkännandet av principen att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets uppföstran och utveckling.

Gemensam vårdnad är ett viktigt inslag i den utveckling som har skett mot en starkare betoning på barnets intresse, och möjligheterna till gemensam vårdnad har utvidgats successivt. Syftet med bestämmelserna om gemensam vårdnad är framför allt att främja goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Ett gemensamt rättsligt ansvar kan många gånger bidra till detta.

Det har emellertid även framförts invändningar mot användningen av gemensam vårdnad. Det gäller i de fall där föräldrarna inte bor tillsammans. Det har bl.a. sagts att gemensam vårdnad ger fäderna makt, rättigheter och möjligheter utan att samtidigt ålägga dem ett ansvar för den dagliga omsorgen om barnet. I det alldeles över-

väga antalet fall bor barnen hos mödrarna, som därmed också har ansvaret för den dagliga omsorgen.

På det hela taget torde det emellertid råda en stor enighet om att gemensam vårdnad i de flesta fall är att föredra framför ensam vårdnad. I likhet med många remissinstanser anser regeringen därför att det nu finns anledning att gå vidare på den inslagna vägen och ytterligare öka möjligheterna till gemensam vårdnad. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att man inte kan förlita sig blint på en viss modell. För de flesta barn är det viktigaste att ha en bra kontakt med både sin mor och sin far och att slippa konflikter mellan föräldrarna.

Det kan inte komma i fråga att helt utmönstra möjligheterna till ensam vårdnad. Det finns fall där en förälder är olämplig som vårdnadshavare. Så kan vara fallet om föräldern har gjort sig skyldig till våld mot barnet eller den andra föräldern. Det kan också vara så att konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta i frågor som rör barnet. Ofta är det då bäst för barnet att en av föräldrarna är ensam vårdnadshavare.

Målet bör vara att föräldrar har gemensam vårdnad i samtliga fall då den vårdnadsformen är bäst för barnet.

Som reglerna i dag är utformade kommer den gemensamma vårdnaden alltid att upplösas om någon av föräldrarna begär det och motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad. Och ensam vårdnad kan aldrig ändras till gemensam vårdnad på talan av en förälder, om den andra motsätter sig det.

Vårdnadstvistutredningen föreslår att bestämmelserna i 6 kap. 5 och 6 §§ föräldrabalken ersätts av en ny bestämmelse som anger att det är domstolen som beslutar om vårdnaden. Bestämmelsen skall utformas så att domstolen kan besluta om gemensam vårdnad även om en av föräldrarna motsätter sig en sådan ordning. En förutsättning för ett sådant förordnande mot en förälders vilja är enligt förslaget att gemensam vårdnad är bäst för barnet.

Flertalet remissinstanser är positiva till förslaget. Många är emellertid tveksamma eller negativa.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet tar i sitt remissvar upp risken för att den föreslagna regleringen kommer att leda till att modern, om föräldrarna är ogifta vid barnets födelse, inte vågar medverka till att faderskapet blir fastställt. Några remissinstanser, bl.a. Länsstyrelsen i Västernorrlands län, pekar på risken för att föräldrar med gemensam vårdnad inte förmår samarbeta i frågor som rör barnet. Andra, bl.a. ROKS, tar upp situationen för misshandlade kvinnor och deras barn. ROKS anför att en öppning för gemensam vårdnad mot en förälders vilja innebär ett stort hot mot misshandlade kvinnor och att föräldrar som kämpar för att skydda sina barn ställs inför en än mer hopplös situation än i dag. Riksförbundet Mot Sexuella Övergrepp på barn befarar att den reglering som förslagets kommer att utnyttjas av pedofiler och kvinno-misshandlare till att ytterligare öka deras makt över offren.

Barnets intresse av att få vetskap om sina föräldrar är naturligtvis av mycket stor betydelse. Regeringen delar emellertid inte farhågorna för att mödrar i ökad omfattning skulle vägra att medverka

till att faderskapet blir fastställt. De allra flesta mödrar är eller blir genom socialnämndens försorg väl medvetna om vikten av att barnet har kunskap om sitt ursprung och kontakt med sin far. Man bör alltså kunna räkna med att modern av hänsyn till barnet normalt inte förtiger faderskapet. En ökad möjlighet till gemensam vårdnad kan emellertid komma att ställa högre krav på socialnämnderna i faderskapsärenden.

Som tidigare påpekats är det inte alltid till barnets bästa med gemensam vårdnad. De farhågor som framförts måste tas på allvar och en lagändring får inte medföra att det mer eller mindre schablonmässigt beslutas om gemensam vårdnad även mot den ena förälderns önskemål. Om den som motsätter sig gemensam vårdnad anför vägande skäl för sin ståndpunkt, är det ofta lämpligast att inte gå emot den personens vilja. Har motståndet sin grund i sådana förhållanden som misshandel eller trakasserier eller andra former av övergrepp från den andra förälderns sida, kan det vara bäst för barnet att den ena föräldern får ensam vårdnad. Det skall betonas att avgörandet alltid skall ske utifrån vad som är bäst för barnet.

Som Vårdnadstvistutredningen framhåller är det emellertid inte självklart att en upplösning av den gemensamma vårdnaden är bäst för barnet bara för att en förälder begär att få ensam vårdnad. Inte heller är det givet att gemensam vårdnad är en dålig lösning för barnet bara för att en förälder motsätter sig den vårdnadsformen. Dessa förhållanden talar för att bestämmelserna om gemensam vårdnad ändras och görs mera flexibla. Att en sådan ordning ställer stora krav på den som fattar beslutet är givet, men det bör inte hindra reformen.

Den av utredningen föreslagna regleringen markerar att det är det enskilda barnets bästa som skall tillgodoses när föräldrarna tvistar om vårdnaden. Vidare markeras den betydelse som från allmän synpunkt tillmäts ett gemensamt föräldraansvar. Förslaget ligger helt i linje med vad regeringen uttalat om behovet av flexibilitet i regelsystemet. Regeringen ställer sig därför bakom förslaget.

Motsätter sig båda föräldrarna gemensam vårdnad, saknas som utredningen anför förutsättningar för denna vårdnadsform. Härmed är inte sagt att gemensam vårdnad alltid skulle vara utesluten för att ingen av föräldrarna från början är intresserad av en sådan ordning. Genom samarbetssamtal torde föräldrarna ofta kunna närma sig varandra och förstå att gemensam vårdnad kan vara värd att pröva i barnets intresse.

Bestämmelserna bör utformas något annorlunda än utredningen föreslagit. Till detta återkommer vi i författningskommentaren. Som redan betonats måste möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja användas med stor försiktighet och lyhördhet. Många gånger kommer avgörandet i vårdnadsfrågan att bli det samma som med i dag gällande regler, men domstolen får en något större handlingsfrihet än för närvarande för att barnets bästa skall kunna tillgodoses.

I författningskommentaren behandlas den praktiska tillämpningen närmare.

Gemensam vårdnad bygger i dag på utgångspunkten att föräldrarna skall kunna enas i frågor som rör barnet. De föreslagna ändringarna gör det nödvändigt att modifiera den utgångspunkten något. I avsnitten 11 och 12.2 föreslår regeringen sålunda att domstolen skall kunna besluta om vem barnet skall bo tillsammans med och om umgänge även när föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. Beslutar domstolen om gemensam vårdnad mot en förälders vilja, kan ett beslut om boende eller umgänge bli aktuellt. Mot en sådan ordning kan riktas invändningen att föräldrarna kommer att tvista om boende och umgänge i stället för om vårdnaden. En sådan risk kan naturligtvis inte uteslutas. Många gånger torde det emellertid vara lättare för en förälder att acceptera att barnet bor hos den andra föräldern än att vårdnaden ges åt den andra föräldern ensam.

Även i övriga frågor som rör barnet skall föräldrar som har gemensam vårdnad normalt besluta gemensamt. Vårdnadstvistutredningen diskuterar möjligheten att ge domstol möjlighet att besluta om en uppdelning av vårdnadshavarnas uppgifter mellan föräldrarna. Utredningen avvisar dock en sådan lösning, bl.a. eftersom den inte skulle stå i samklang med önskemålet att föräldrar så långt som möjligt skall komma överens i frågor om barnet. Det alldeles övervägande antalet remissinstanser instämmer i den bedömningen. Regeringen är av samma mening.

En remissinstans anser att den nya regleringen beträffande gemensam vårdnad skall omfatta inte endast föräldrar som tvistar om vårdnaden utan även särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 10 b § föräldrabalken).

Som tidigare anförts är syftet med den gemensamma vårdnaden framför allt att främja goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Den gemensamma vårdnaden markerar också den betydelse som från allmän synpunkt bör tillmätas ett gemensamt föräldraansvar. Det är mot den bakgrunden mindre motiverat att utvidga möjligheterna till gemensam vårdnad i de fall vårdnaden anförtrots åt två särskilt förordnade vårdnadshavare. Den möjlighet som i dag finns för en domstol att låta den gemensamma vårdnaden bestå trots att en eller båda föräldrarna helst vill ha ensam vårdnad gäller endast barnets föräldrar. Även i övrigt gäller delvis olika regler för föräldrar och särskilda vårdnadshavare. Så är t.ex. en särskild vårdnadshavare inte underhållsskyldig gentemot barnet. Enligt regeringens mening finns det inte tillräckliga skäl att utvidga den föreslagna regleringen till att omfatta också särskilt förordnade vårdnadshavare.

Erinran om att vårdnaden alltjämt är gemensam

I de fall barnet även efter en dom på äktenskapsskillnad skall stå under båda föräldrarnas vårdnad, skall domstolen i domen erinra om att vårdnaden alltjämt är gemensam (6 kap. 3 § andra stycket föräldrabalken).

Sedan bestämmelsen infördes år 1983 har utvecklingen gått mot att den gemensamma vårdnaden i allt större omfattning består efter föräldrarnas skilsmässa. Detta talar enligt Vårdnadstvistutredningen

för att det inte längre finns skäl för att domstolen skall erinra om att den gemensamma vårdnaden består. Regeringen instämmer inte i den bedömningen. Visserligen är risken förmodligen mycket liten att föräldrarna efter skilsmässan inte har klart för sig att de har gemensam vårdnad. Men risken kan ytterligare minskas genom domstolens erinran. Regeringen delar inte Vårdnadstvistutredningens oro över att detta skulle kunna ge sken av att gemensam vårdnad är ett undantag och inte en huvudregel.

Med tanke på den betydelse som vårdnadsfrågan har anser regeringen att övervägande skäl talar för att domstolen alltså skall vara skyldig att i domen erinra om att den gemensamma vårdnaden består.

9.2 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar

Regeringens bedömning: Frågan om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar bör övervägas ytterligare.

Vårdnadstvistutredningens bedömning: Någon regel om automatisk gemensam vårdnad bör inte införas (se betänkandet s. 76 f.).

Pappagruppens förslag: Enskild vårdnad bör avskaffas så att gemensam vårdnad gäller från det att faderskapet fastställts.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser instämmer i Vårdnadstvistutredningens bedömning eller lämnar den utan invändning. Flera remissinstanser anser dock – i likhet med Pappagruppen – att en bestämmelse om automatisk gemensam vårdnad bör införas för ogifta föräldrar. Till dem hör Eksjö tingsrätt, Svenska kommunförbundet och Föreningen Söndagsbarn i Stockholm. Kammarrätten i Göteborg och Socialstyrelsen anser att det finns anledning att närmare undersöka möjligheterna att införa en sådan bestämmelse. Ett par remissinstanser, bl.a. Barnombudsmannen, förordar att en bestämmelse om automatisk gemensam vårdnad införs för ogifta *sammanboende* föräldrar.

Skälen för regeringens bedömning: Även när det gäller ogifta föräldrar är ett gemensamt rättsligt ansvar för barnet den naturliga utgångspunkten.

Med en ordning där alla föräldrar automatiskt har gemensam vårdnad om sina barn skulle barnets behov av båda föräldrarna och föräldrarnas gemensamma ansvar för sitt barn markeras tydligare än i dag. Att ogifta föräldrars gemensamma ansvar för sitt barn betonas är av vikt mot bakgrund av att den allmänna bilden av barns familjesituation i Sverige har förändrats avsevärt. De flesta föräldrar (54 procent) är i dag ogifta vid barnets födelse och separationsfrekvensen är ungefär tre gånger högre bland ogifta sammanboende föräldrar än bland gifta föräldrar.

Det finns mot den bakgrunden goda skäl att överväga om det är möjligt att göra automatisk gemensam vårdnad till huvudprincip

även för ogifta föräldrar och hur en sådan reglering i så fall skulle kunna utformas. Som framgår av Vårdnadstvistutredningens betänkande kräver detta emellertid en noggrann analys. Frågan kommer att beredas vidare i Justitiedepartementet.

10 Utövande av vårdnaden

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon uttrycklig bestämmelse om att den vårdnadshavare som barnet bor tillsammans med får besluta ensam i frågor som gäller den dagliga omsorgen om barnet.

Någon lagändring behövs inte för att klargöra att vårdnadshavarna vid gemensam vårdnad skall besluta gemensamt.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Bor barnet tillsammans med endast en av vårdnadshavarna får denne ensam besluta i frågor som gäller den dagliga omsorgen om barnet. En förtydligande bestämmelse om detta införs i 6 kap. föräldrabalken (se betänkandet s. 85 f.).

Pappagruppen: Den gemensamma vårdnaden bör ytterligare stärkas så att beslut som allvarligt inverkar på barnets nära och vardagliga kontakt med båda föräldrarna måste tas i uttryckligt samförstånd av båda föräldrarna (se promemorian s. 12 och 114).

Remissinstanserna: Ett klart övervägande antal remissinstanser tillstyrker Vårdnadstvistutredningens förslag eller lämnar det utan invändning. Några remissinstanser tar upp frågan vad som är att hänföra till den dagliga omsorgen. Till dem hör Socialstyrelsen och Kristianstads kommun. Socialstyrelsen delar inte Vårdnadstvistutredningens upptattning om vad som är att hänföra till den dagliga omsorgen. Sundsvalls tingsrätt anser att beslutanderätten för den förälder som barnet bor hos bör vidgas, om domstolarna ges möjlighet att förordna om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Föreningen Ensamstående Mammors Rättigheter I Samhället framför liknande synpunkter. De remissinstanser som yttrat sig över Pappagruppens förslag avstyrker det.

Bakgrund: Att ha vårdnaden om ett barn betyder att ha det rättsliga ansvaret för barnets person. Barnets vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (6 kap. 11 § föräldrabalken).

Har barnet två vårdnadshavare skall dessa utöva sina rättigheter och skyldigheter gentemot barnet tillsammans (6 kap. 13 § föräldrabalken). Det krävs alltså normalt gemensamma beslut i frågor som rör vårdnaden. Bestämmanderätten utövas av den ene vårdnadshavaren ensam när den andre till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att ta del i beslut rörande vårdnaden och beslutet

inte kan skjutas upp utan olägenhet. Beslut som är av ingripande betydelse för barnets framtid får dock inte fattas av den ene vårdnadshavaren ensam, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

Bestämmelserna i 6 kap. 13 § föräldrabalken skall inte tolkas så att båda föräldrarna, om ingen är direkt förhindrad, skulle behöva delta i alla de vardagliga avgöranden som måste träffas när det gäller vårdnaden om barnet. Det ligger i sakens natur att bestämmanderätten utövas av än den ene och än den andre föräldern, beroende på vilken av dem som för tillfället är till hands eller på hur föräldrarna har organiserat utövandet av vårdnaden.

Om föräldrarna inte sammanbor måste med nödvändighet den förälder som har barnet hos sig träffa de flesta vardagliga besluten. Det kan gälla frågor om barnets mat och kläder, sovtider m.m. Man kan utgå från att föräldrarna i dessa fall vanligtvis är överens om hur vårdnaden i stort skall utövas och vem som skall fatta de nödvändiga besluten.

Skälen för regeringens bedömning: Vid gemensam vårdnad är huvudregeln att föräldrarna skall utöva sina rättigheter och skyldigheter tillsammans. Pappagruppens förslag föranleder därför inte något regerings förslag.

För att gemensam vårdnad skall fungera i de fall vårdnadshavarna inte bor tillsammans är det nödvändigt att den vårdnadshavare som barnet bor tillsammans med kan besluta ensam i frågor som gäller den dagliga omsorgen om barnet. Som redan påpekats utövas bestämmanderätten i sådana frågor av än den ene och än den andre föräldern även om det inte framgår av någon direkt lagregel. Syftet med den bestämmelse som Vårdnadstvistutredningen föreslår är också att förtydliga och klargöra gällande rätt. För att en sådan regel skall införas bör krävas att det finns ett reellt behov av en uttrycklig lagreglering och att regleringen kan göras så klar och tydlig att den löser de gränsdragningsproblem som kan finnas.

Om föräldrarna inte sammanbor måste den som har barnet hos sig till stor del ensam fatta de vardagliga besluten i fråga om vårdnaden. Det har inte framkommit att dessa fall i praktiken skulle vålla några sådana konflikter mellan föräldrarna att det funnits behov av en lagregel. Genom de nu föreslagna reglerna ändras inte förhållandena i sådan mån att någon uttrycklig lagreglering av dessa vardags-situationer framstår som nödvändig.

Som några remissinstanser påpekar är det inte helt lätt att i alla lägen avgöra vad som är att hänföra till den dagliga omsorgen. Detta gäller t.ex. frågor som rör hur barnet skall tillbringa sin fritid och sina ferier, vilket belyses av Socialstyrelsens remissvar. Socialstyrelsen anser att beslut huruvida barnet skall tillåtas utöva en farofylld fritidsaktivitet eller delta i en längre ferievistelse inte är att hänföra till den dagliga omsorgen. För dessa fall lämnar den av utredningen föreslagna lagregeln emellertid inte någon ledning.

Mot bakgrund av vad som nu har anförts bör Vårdnadstvistutredningens förslag inte genomföras. Inte heller bör det komma i fråga att i lagen försöka precisera vad som hör till den dagliga omsorgen. En

sådan bestämmelse torde lika ofta komma att skapa eller förstärka tvister som lösa dem.

Det kommande arbetet angående gemensam vårdnad för ogifta föräldrar (se avsnitt 9.2) kan ge anledning för regeringen att på nytt ta upp de frågor som nu har behandlats. I det sammanhanget kan det också finnas anledning att överväga om beslutanderätten för den förälder som barnet bor hos bör vidgas.

11 Barnets boende

Regeringens förslag: Har båda föräldrarna vårdnaden om barnet skall domstolen kunna besluta om barnets boende. (6 kap. 14 a § föräldrabalken)

Vad domstolen bestämt om barnets boende skall kunna verkställas enligt bestämmelserna i 21 kap. föräldrabalken.

Samarbetssamtal skall kunna avse även frågor om barnets boende. (6 kap. 18 § föräldrabalken och 12 a § socialtjänstlagen)

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 88 f. och 128).

Remissinstanserna: En stor majoritet av remissinstanserna tillstyrker utredningens förslag eller lämnar det utan invändning.

Skälen för regeringens förslag: Vid de intervjuer Vårdnadstvistutredningen genomfört, vid utredningens hearing och i andra sammanhang har stor samstämmighet rått om att det borde vara möjligt för föräldrar att få frågan om barnets boende prövad av domstol inom ramen för den gemensamma vårdnaden.

En sådan ordning skulle bereda vägen för en ökad användning av gemensam vårdnad. Den av regeringen föreslagna utvidgningen av möjligheterna för domstol att vägra att upplösa resp. förordna om gemensam vårdnad (se avsnitt 9.1) skapar dessutom i praktiken ett behov av en möjlighet till tvistlösning för vissa frågor som inryms i vårdnaden. En grundläggande sådan fråga som kan leda till konflikter mellan föräldrarna är var barnet skall bo.

Ett klart övervägande antal av remissinstanserna biträder Vårdnadstvistutredningens förslag i denna del. Också regeringen delar utredningens uppfattning att domstolen bör kunna besluta om vem barnet skall bo tillsammans med i de fall föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. Domstolens dom bör kunna innebära att barnet skall bo hos en av föräldrarna eller att barnet skall bo växelvis hos var och en av dem.

Avgörande för domstolens bedömning bör vara barnets bästa. För att kunna göra en bedömning av vad som är till barnets bästa måste domstolen i regel införskaffa utredning i någon form. Vad som är nödvändigt i fråga om utredning får avgöras från fall till fall. Givetvis behöver utredningen så gott som alltid vara mer omsorgsfull om för-

äldrarna är oense i boendefrågan än om de är ense. I domstolens officialprövningsplikt bör visserligen ligga att domstolen även vid enighet skall fatta sitt beslut efter vad som är bäst för barnet. När föräldrarna är överens har domstolen dock normalt inte anledning att ifrågasätta överenskommelsen.

Som Vårdnadstvistutredningen föreslår bör ett domstolsavgörande om vem barnet skall bo tillsammans med kunna *verkställas* enligt de bestämmelser som finns i 21 kap. föräldrabalken om verkställighet av domar och beslut. Som anfördes när möjligheten till interimistiska beslut om boende infördes ligger det dock något motsägelsefullt i att tvångsvis genomföra ett beslut om boende under det att den gemensamma vårdnaden består. Om föräldrarna inte rättar sig efter domstolens avgörande, kan detta vara ett tecken på att en prövning av boende- eller vårdnadsfrågan behövs. Begärd verkställighet kan då i vissa fall vägras enligt 21 kap. 6 § föräldrabalken.

Länsrätten i Malmöhus län anser att *begreppet boende* är oklart. Detta kan som länsrätten ser det i vissa fall medföra svårigheter vid verkställighet av en dom eller ett avtal om boende. Som exempel nämner länsrätten att ett barn som enligt en dom skall bo tillsammans med sin far tillfälligt vistas hos sin mor när fadern ansöker om verkställighet avseende boendet. Även tjänstemän vid familjerättssektionerna i Stockholms söderkommuner tar i sitt remissvar upp frågan vad som ligger i begreppet boende och om därmed syftas på folkbokföringen, nattvilan eller den aktuella vistelsen.

Med boende bör i detta sammanhang avses barnets faktiska bosättning. Rent allmänt kan barnet anses bosatt där det normalt bor. Att barnet är tillfälligt borta med anledning av t.ex. ferier ändrar således inte boendet.

Som länsrätten påpekar kan i vissa fall fråga uppkomma om var gränsen går mellan tillfällig vistelse och boende. Det kan visserligen inte uteslutas att gränsdragningen i en del fall kan komma att vålla svårigheter i tillämpningen. Problemen är emellertid inte så stora att det finns anledning att lagreglera frågan.

En fråga som Vårdnadstvistutredningen tar upp är om den nu föreslagna ordningen kommer att medföra att föräldrarna i fortsättningen kommer att tvista om barnets boende i stället för om vårdnaden. En sådan risk kan naturligtvis inte uteslutas. Som tidigare anförts torde det emellertid många gånger vara lättare för en förälder att acceptera att barnet bor hos den andra föräldern än att den föräldern får ensam vårdnad.

Samarbetssamtal bör, som Vårdnadstvistutredningen föreslår, kunna avse även frågan om barnets boende.

Barnets folkbokföring

En fråga som diskuteras i några remissvar är hur domstolens beslut om barnets boende skall påverka *barnets folkbokföring*. Riksskatteverket önskar ett klargörande av att det inte finns något formellt samband mellan domstols förordnande om barnets boende och barnets rätta folkbokföringsort. Riksförbundet för Familjers Rättig-

heter anser att ett barn bör kunna folkbokföras hos båda föräldrarna. Föreningen Mullvadarna Malmö/Lund anser att folkbokföring hos båda föräldrarna bör utredas. Tjänstemän vid familjerätssektionerna i Stockholms söderkommuner pekar på att barnets folkbokföring ofta är avgörande för rätten att uppbära sociala förmåner och på de problem som kan uppkomma om folkbokföringsmyndigheterna inte godtar domstolens beslut eller föräldrarnas avtal om barnets boende.

Folkbokföringslagen (1991:481) innehåller inte några särskilda bestämmelser som tar sikte på bedömningen av barns bosättning. Folkbokföringsreglerna innebär i korthet följande. En person skall folkbokföras på den fastighet och i den församling där han eller hon är att anse som bosatt (6 § folkbokföringslagen). En person anses vara bosatt på den fastighet där han eller hon regelmässigt tillbringar sin dygnsvila eller, när byte av bostad har skett, kan antas komma att regelmässigt tillbringa sin dygnsvila. Den som därigenom kan anses vara bosatt på fler än en fastighet anses vara bosatt på den fastighet där han eller hon sammanlever med sin familj eller med hänsyn till övriga omständigheter får anses ha sitt egentliga hemvist. En person skall anses regelmässigt tillbringa sin dygnsvila på en fastighet där han eller hon under sin normala livsföring tillbringar dygnsvilan minst en gång i veckan eller i samma omfattning men med en annan förläggning i tiden (7 § folkbokföringslagen).

Folkbokföringsbestämmelserna utgår från att bosättningen skall bedömas på grundval av faktiska omständigheter. Exempelvis folkbokförs ett barn hos den förälder som barnet faktiskt bor tillsammans med, även om den andra föräldern är ensam vårdnadshavare. Ett beslut om boende (eller ett av socialnämnden godkänt avtal, se avsnitt 15) får därför inte någon avgörande betydelse vid beslut om barnets folkbokföring. Däremot är domstolens avgörande naturligtvis en omständighet som vägs in i bedömningen (jfr RÅ 1997 ref. 8 om betydelsen av vårdnadshavarnas uppfattning eller önskemål).

Frågan om barns folkbokföring har varit föremål för en viss debatt och en del kritiska röster har höjts. Med något undantag riktar sig kritiken inte mot folkbokföringsbestämmelserna som sådana. Det som har väckt debatt är i stället främst den praktiska tillämpningen. Kritik har sålunda riktats mot att skattemyndigheterna i vissa fall ansett att barnet alltså skall vara folkbokfört på den fastighet där familjen bodde innan föräldrarna separerade, trots att barnet till övervägande del vistas hos den förälder som flyttat därifrån. En remissinstans, Tjänstemän vid familjerätssektionerna i Stockholms söderkommuner, tar upp just den frågan i sitt remissvar. I remissvaret pekar tjänstemännen på att det inträffat att föräldrarnas överenskommelse om var barnet skall bo i sådana fall inte godtagits av skattemyndigheten.

Skattemyndigheten kan alltså efter utredning av de faktiska förhållandena bedöma att ett barn är bosatt på en annan plats än där det enligt domstolens beslut eller föräldrarnas avtal skall bo. Detta kan av

föräldrarna uppfattas som inkonsekvent. Avgörandet i folkbokföringsfrågan kan även medföra att de förutsättningar som utgjort grunden för föräldrarnas överenskommelse ändras.

Folkbokföringen har betydelse i olika avseenden, bl.a. för frågan vem av föräldrarna som vid gemensam vårdnad om barnet skall få uppbära det särskilda bostadsbidraget för hemmavarande barn, för frågan om barnet har rätt till underhållsstöd och i vissa kommuner även för frågan om och var barnet skall få daghemsplats.

Någon avgörande betydelse kan dock inte tillmätas en dom eller ett avtal om barnets boende när bosättningsfrågan skall bedömas i andra sammanhang. En sådan ordning är nödvändig bl.a. för att förhindra missbruk av olika stödsystem. Föräldrarna skulle annars efter en separation kunna göra en ekonomisk vinst genom att avtala exempelvis att barnet skall bo hos den förälder som har den högsta inkomsten och uppbära underhållsstöd i förhållande till den andra föräldern. Om barnet i verkligheten bor hos den andra föräldern, blir återbetalningsskyldigheten då mindre än den rätteligen skall vara. En annan sak är att det givetvis är viktigt att reglerna inte är så konstruerade eller tillämpas så att de hindrar eller försvårar att barnets boende ordnas på det sätt som är bäst för barnet.

Regeringen kan inte finna att det i ärendet har påvisats något tillräckligt stort behov av författningsändringar i fråga om barnets folkbokföring. Rättstillämpningen synes också ha utvecklats mot att större vikt läggs vid hos vilken förälder barnet till övervägande delen vistas hos. Med hänsyn till frågans vikt finns det emellertid anledning för regeringen att noga följa utvecklingen på området.

Andra frågor som tilldragit sig uppmärksamhet gäller rätten att anmäla flyttning och rätten att överklaga ett beslut om barnets folkbokföring.

Det ankommer på ett barns vårdnadshavare att anmäla flyttning till skattemyndigheten (30 § folkbokföringslagen och 6 kap. 11 § föräldrabalken). Har föräldrarna gemensam vårdnad, skall de i princip göra flyttningsanmälan gemensamt (6 kap. 13 § föräldrabalken). Vidare kan ett beslut om barnets folkbokföring överklagas endast av vårdnadshavarna gemensamt (se RÅ 1996 ref. 74). Riksskatteverket påpekar att detta förhållande kan medföra olägenheter, om domstol beslutar om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. En förälder kan då hamna i det läget att han eller hon varken kan överklaga ett beslut om barnets folkbokföring eller få till stånd en ändring av vårdnaden.

Att vårdnadshavarna vid gemensam vårdnad utövar sina rättigheter och skyldigheter gemensamt kan givetvis innebära många slags problem i de fall då vårdnadshavarna är oeniga. Frågor som rör folkbokföringen är härvidlag inte unika, låt vara att konsekvenserna kan bli särskilt besvärande.

Möjligheten att ge en av två vårdnadshavare rätt att överklaga ett beslut som rör barnets folkbokföring har nyligen övervägts av rege-

ringen (se prop. 1997/98:9). Då gjorde regeringen den bedömningen att det inte bör införas någon bestämmelse som ger en av vårdnadshavarna rätt att överklaga skattemyndighetens beslut om barnets folkbokföring.

I detta sammanhang kan emellertid anmärkas att skattemyndigheten självmant kan ta upp folkbokföringsfrågan när det finns skäl för det (34 § folkbokföringslagen). Kan vårdnadshavarna inte komma överens i frågan får vardera föräldern förse skattemyndigheten med den information som från hans eller hennes synpunkt kan vara relevant för frågans prövning.

12 Umgänge och annan kontakt

12.1 Barnets rätt till umgänge

Regeringens förslag: Barnets rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med lyfts fram i lagen. Vidare betonas föräldrarnas gemensamma ansvar för att barnets behov av umgänge så långt möjligt tillgodoses. Härigenom understryks också att en förälder som barnet inte bor tillsammans med har en skyldighet att umgås med barnet. (6 kap. 15 § föräldrabalken)

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer i sak med regeringens (se betänkandet s. 90 f.).

Remissinstanserna: Ett klart övervägande antal av remissinstanserna tillstyrker förslagen eller lämnar dem utan invändning. Barnombudsmannen och Bortrövade Barns Förening framhåller att umgänge inte får bli en skyldighet för barnet.

Skälen för regeringens förslag: Umgänget är i första hand till för barnet. Det är således främst barnets intresse och behov av umgänge som skall tillgodoses. En förälder har inte någon absolut rätt till umgänge med sitt barn (se bl.a. SOU 1979:63 s. 81 f. och prop. 1981/82:168 s. 43 f.). Detta är i linje med den grundläggande principen om barnets bästa.

I skilda sammanhang har det anförts att föräldrabalkens regler om umgänge med barn bör formuleras så att det tydligare framgår att umgänget är en rätt för barnet. Vårdnadstvistutredningen föreslår ett sådant tillägg i lagen. Det alldeles övervägande antalet av remissinstanserna tillstyrker utredningens förslag. Också regeringen anser att de nuvarande bestämmelserna om umgänge bör ändras så att barnets rätt till umgänge markeras tydligare än i dag.

Som Vårdnadstvistutredningen föreslår bör det också betonas i lagen att barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans

med tillgodoses. Härigenom understryks att en förälder som barnet inte bor tillsammans med har en skyldighet och ett ansvar att umgås med barnet.

Utövandet av umgänge med barn vållar ibland praktiska problem. I vissa fall kan barnet vilja träffa den förälder som barnet inte bor hos, medan denne själv inte är intresserad av att umgås med barnet (s.k. umgängesvägran). I den allmänna debatten har rests krav på att förälderns ansvar för att umgås med sitt barn skall sanktioneras. Frågan om sanktioner, t.ex. föreläggande av vite, i de fall där föräldern undandrar sig umgänge eller inte umgås med barnet i den utsträckning som är planerat tas också upp av flera remissinstanser. Det gäller bl.a. juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige, Bortrövade Barns Förening och Ensamstående Mammors Rättigheter I Samhället.

Det förekommer också att den förälder som barnet bor tillsammans med genom olika åtgärder försvårar eller omöjliggör för barnet att få träffa den andra föräldern (s.k. umgängessabotage). Riksförbundet för Familjers Rättigheter (RFFR) anför i sitt remissvar att man bör se strängare på umgängessabotage. Enligt föreningen bör det övervägas om samhället vid upprepat trots skall betala ut bidragsförskott. Även UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening tar upp frågan om umgängessabotage.

Umgänge är till för barnet; det är viktigt för barnet att ha nära och goda relationer med båda sina föräldrar. Det finns en risk att ett umgänge som måste tvingas fram med sanktioner verkar i fel riktning vad gäller relationerna. Även av andra orsaker framstår det som mindre lämpligt att införa sanktioner för att tvinga en förälder att umgås med sitt barn. En förälders ovilja eller vägran att umgås med sitt barn kan ha sin grund i en rad olika omständigheter som kan innebära att ett framtvingat umgänge inte skulle vara till gagn för barnet. Regeringen instämmer därför i Vårdnadstvistutredningens bedömning att en förälders skyldighet att umgås med sitt barn inte bör sanktioneras. Med de föreslagna lagändringarna understryks emellertid betydelsen av att den förälder som barnet inte bor hos också medverkar till att umgänge kommer till stånd. Även om ingen sanktion införs kan en uttrycklig regel om förälderns ansvar inverka positivt. Den kan också utgöra ett stöd för en förälder som vill umgås med sitt barn men som möter motstånd från den andra föräldern liksom för en förälder som arbetar för att få till stånd ett umgänge mellan sitt barn och den andra föräldern.

När det så gäller umgängessabotage finns det skäl att inta en sträng hållning. I föräldrabalken slås också uttryckligen fast att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna skall ges en särskilt framträdande plats vid bedömningen av frågor om vårdnad och – med det förslag som läggs fram här – boende (se 2 a § i förslaget). Om en förälder utan godtagbara skäl för sitt handlande motarbetar ett umgänge mellan barnet och den andra föräldern, kan detta vara ett tecken på att vårdnaden eller boendet kan behöva ändras. Att därutöver införa sanktioner mot umgängessabotage är inte påkallat. Att exempelvis dra in underhållsstödet till barnet vid

umgängessabotage bör inte komma i fråga. En sådan sanktion skulle ytterst drabba barnets försörjning.

UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening tar i sitt remissvar upp frågan om barnets umgänge med andra närstående, t.ex. far- och morföräldrar. Föreningen anser att det är oacceptabelt att enbart socialnämnden har rätt att i dessa fall föra talan i domstol. Frågan om talerätt för närstående tas upp även av RFFR. Pensionärernas Riksorganisation betonar i en skrivelse till Justitiedepartementet vikten av att mor- och farföräldrar får träffa sina barnbarn.

Barn har behov av umgänge inte bara med föräldrar utan även med andra personer som står dem särskilt nära. I föräldrabalken slås uttryckligen fast att vårdnadshavaren har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med närstående så långt möjligt tillgodoses. Far- och morföräldrar hör till dem som ett barn normalt måste få träffa. I den mån ett bristande umgänge beror på att vårdnadshavaren inte tar sitt ansvar är det en viktig uppgift för socialtjänsten att försöka få vårdnadshavaren att se till barnets behov.

När bestämmelsen om umgänge mellan barnet och andra personer än barnets föräldrar infördes ansågs det mindre lämpligt att var och en som anser sig stå barnet särskilt nära skulle kunna föra talan vid domstol om umgänge. Rätten att föra talan anförtroddes därför åt socialnämnderna, som ansågs kunna bedöma i vilka fall det var motiverat utifrån barnets bästa att inleda en umgängesprocess.

Enligt regeringens mening har de skäl som åberopades för den nuvarande regleringen alltför bärighet. En utvidgning av kretsen taleberättigade ligger inte i linje med strävandena att i så stor utsträckning som möjligt undvika domstolsprocesser om umgänge. Regeringen är därför inte beredd att nu föreslå någon ändring. Med hänsyn till frågans vikt och till de svårigheter som kan finnas vid tillämpningen finns det emellertid anledning för regeringen att följa utvecklingen.

12.2 Beslut om umgänge vid gemensam vårdnad

Regeringens förslag: Beslut om umgänge skall kunna meddelas även i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. (6 kap. 15 a § första stycket föräldrabalken)

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 90 f.).

Pappagruppens förslag: Överensstämmer med regeringens (se promemorian s. 12 och 114).

Remissinstanserna: Det stora flertalet av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning.

Skälen för regeringens förslag: Såväl föräldrar som domare, advokater och handläggare av samarbetssamtal har till utredningen framfört önskemål om att det skall bli möjligt att inom ramen för gemensam vårdnad reglera barnets umgänge med den förälder som

barnet inte bor tillsammans med. Sådana önskemål har framförts även i andra sammanhang.

Lagutskottet behandlade hösten 1990 ett motionsyrkande om att föräldrabalken skulle kompletteras med en bestämmelse om umgängesbeslut även i samband med beslut om gemensam vårdnad. Utskottet ansåg då att det fanns skäl att under en tid avvakta erfarenheterna från tillämpningen av den då nya bestämmelsen om vidgade möjligheter till gemensam vårdnad (bet. 1990/91:LU13 s. 23 f.).

Som Vårdnadstvistutredningen anför finns det flera skäl som talar för att umgänget mellan barnet och en förälder som inte bor tillsammans med det skall kunna regleras även i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad.

För närvarande kan alltså den förälder som inte bor tillsammans med barnet inte få ett domstolsavgörande beträffande umgänge, om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. Vill föräldern få umgänget reglerat, måste han eller hon begära att få ensam vårdnad och i andra hand, för den händelse vårdnaden tillerkänns den andra föräldern, yrka umgänge med barnet. Genom detta förfarande kan föräldern visserligen få till stånd ett av domstol reglerat och verkställbart umgänge, men föräldern riskerar samtidigt att gå miste om sin del i vårdnaden.

För de flesta föräldrar är det svårt att acceptera att förlora vårdnaden om barnet. En förälder har många gånger lättare att acceptera att den andra föräldern får hand om den dagliga omsorgen om barnet, om den gemensamma vårdnaden kan bestå. En ordning som den nu diskuterade skulle därför kunna bredda vägen för en ökad användning av gemensam vårdnad.

För att införa en sådan ordning talar också det här framlagda förslaget att gemensam vårdnad skall kunna komma i fråga även i de fall då en förälder motsätter sig denna vårdnadsform (se avsnitt 9.1). Man kan i sådana fall inte bortse från risken att det kan bli svårt för föräldrarna att komma överens om umgänget.

Såväl Vårdnadstvistutredningen som Pappagruppen föreslår att det skall bli möjligt för domstolen att besluta om umgänge även i de fall då föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. En mycket stor majoritet av remissinstanserna ställer sig bakom förslagen. Regeringen är av samma mening. En sådan ordning bör därför införas.

12.3 Individuellt anpassat umgänge

Regeringens bedömning: Inga lagstiftningsåtgärder behöver vidtas för att betona vikten av att beslut om umgänge präglas av flexibilitet.

Vårdnadstvistutredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 90 f.).

Remissinstanserna: Vårdnadstvistutredningens bedömning får starkt stöd.

Skälen för regeringens bedömning: En fråga som Vårdnadstvistutredningen fått åtskilliga synpunkter på och som återkommande behandlats i lagförarbeten är flexibiliteten i besluten om umgänge.

Vårdnadstvistutredningen lämnar i betänkandet en utförlig redogörelse för de uttalanden som gjorts i olika lagstiftningsärenden om betydelsen av att umgängesfrågan bedöms med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet och vikten av att umgänget blir individuellt anpassat och flexibelt (se betänkandet s. 95). Också Högsta domstolen har tagit avstånd från schablonmässigt bestämda umgängestider och framhållit betydelsen av att prövningen företas under beaktande av omständigheterna i det särskilda fallet (NJA 1988 s. 559).

Det framgår med styrka av förarbetsuttalanden i en rad lagstiftningsärenden och av Högsta domstolens nämnda avgörande att domstolen skall beakta de särskilda omständigheter som föreligger i varje enskilt fall och besluta om umgänge efter vad som är bäst för just det barn som är i fråga. Detta understryks dessutom av det tillägg om hänsynstagande till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad som införts genom lagstiftning år 1995. Vidare bör det förslag beträffande avtal om vårdnad m.m. som läggs fram här kunna bidra till en mer flexibel reglering av umgänget (se avsnitt 15).

Mot den bakgrunden delar regeringen Vårdnadstvistutredningens uppfattning att det inte finns skäl att nu vidta några åtgärder för att ytterligare betona vikten av att regleringen av umgänget präglas av flexibilitet och de övriga hänsynstaganden som berörts ovan.

12.4 Annan kontakt än umgänge

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon regel om att domstol i särskilda fall skall kunna besluta om annan kontakt än umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

Vårdnadstvistutredningens förslag: I särskilda fall skall domstolen kunna besluta om annan kontakt än umgänge (se betänkandet s. 90 f.).

Remissinstanserna: De allra flesta remissinstanserna tillstyrker utredningens förslag eller lämnar det utan invändning. Några remissinstanser, Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt och Socialstyrelsen, avstyrker förslaget. Riksdagens ombudsmän anför att det inte är uteslutet att en dom där en förälder ålagts att hålla viss kontakt med sitt barn skulle kunna verkställas enligt reglerna i utsökningsbalken.

Skälen för regeringens bedömning: Det är tveksamt om ett beslut om umgänge i Sverige kan omfatta annan kontakt än direkt umgänge, t.ex. kontakt genom brev eller telefonsamtal. En majoritet av remissinstanserna ställer sig bakom Vårdnadstvistutredningens för-

slag om en uttrycklig bestämmelse av innebörd att en domstol skall få besluta om även annan kontakt än umgänge. Några remissinstanser uttalar emellertid tveksamhet och anför bl.a. att annan kontakt än umgänge inte lämpar sig för den detaljreglering som förslaget innebär. Vidare anføres att förslaget inte överensstämmer med de allmänna strävandena att underlätta för föräldrar att nå samförståndslösningar.

I Danmark gäller sedan den 1 januari 1996 att statsamtet (en administrativ myndighet) i särskilda fall kan besluta om annan kontakt än fysiskt umgänge (t.ex. kontakt genom brev eller telefon) mellan barnet och den förälder som barnet inte bor tillsammans med (se betänkandet s. 194 för en närmare redogörelse för de danska reglerna). I Finland gäller sedan år 1984 att domstol kan besluta om annan kontakt än direkt umgänge (se betänkandet s. 202 f.).

En regel av det slag som Vårdnadstvistutredningen föreslår skulle kunna tillämpas exempelvis när en direkt kontakt mellan barnet och den särlevande föräldern kan vara skadlig. Den skulle också kunna tillämpas när barnet bor långt ifrån den ena föräldern eller när det av andra skäl är svårt att få till stånd ett regelbundet umgänge. Detta skulle kunna vara värdefullt för barnet. Samtidigt har den kritik som framförts mot förslaget skäl för sig. Man kan inte heller bortse från risken för att alltför detaljerade föreskrifter kan minska samarbetsviljan hos föräldrarna. Något underlag för att bedöma hur regleringen slagit ut i våra nordiska grannländer finns inte; de danska reglerna har varit i kraft förhållandevis kort tid och någon redogörelse för erfarenheterna av den finländska regleringen lämnas inte i Vårdnadstvistutredningens betänkande. Regeringen är mot den bakgrunden inte beredd att i detta lagstiftningsärende föreslå en lagbestämmelse om annan kontakt än umgänge. Ingenting hindrar naturligtvis att föräldrarna kommer överens om annan kontakt än umgänge och att frågan om sådan kontakt tas upp i de samarbetssamtal som skall erbjudas föräldrarna.

12.5 Umgängesavdrag

Regeringens förslag: En bidragsskyldig förälder som haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn eller under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex hela dygn skall få göra ett avdrag från det underhållsbidrag som han eller hon skall betala. (7 kap. 4 § föräldrabalken)

Motsvarande regler skall gälla för rätten till umgängesavdrag vid återbetalning enligt lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Underhållsbidrags- och bidragsförskottsutredningen -93:s (UBU -93) förslag: En bidragsskyldig förälder som haft barnet hos sig under minst sex hela dygn under en kalendermånad skall få göra ett

avdrag från det underhållsbidrag som han eller hon skall betala (se betänkandet s. 343 f.).

Pappagruppens förslag: I reglerna för underhållsbidrag bör större skillnader göras mellan dem som aldrig har sitt barn hos sig och dem som tar en betydande del av ansvaret. I stället bör ”utgångsnivåerna” för underhållsbidrag höjas (se promemorian s. 12 och 114).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker UBU -93:s förslag eller lämnar det utan invändning. Socialstyrelsen och Riksförsäkringsverket (RFV) avstyrker förslaget. Ett par remissinstanser, RFV och Försäkringsanställdas förbund, påpekar att rätten till umgängesavdrag kan vålla konflikter och minska föräldrarnas samarbetsvilja. RFV anför vidare att umgängesavdragen är dyra att administrera och att förslaget kommer att innebära en påtaglig ökning av den redan nu omfattande administrationen. Försäkringsanställdas förbund framför liknande synpunkter. Riksskatteverket påpekar att umgängesavdrag kan göras gällande även vid verkställighet och att den föreslagna ordningen sannolikt komma att innebära fler yrkanden om umgängesavdrag. Ett par remissinstanser, bl.a. RFV, är tveksamma till om förslaget verkligen kommer att stimulera till ett vardagsumgänge. Några remissinstanser tar upp dygnsberäkningen. Karlskrona kommun och UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening anser att även ankomstdag och avresedag skall berättiga till umgängesavdrag och Stockholms stad anser att beräkningen bör spegla det verkliga umgängets omfattning och därför anknyta till dagar i stället för till dygn. Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället (BRIS) förordar en övergång från kalenderdygnsberäkning till 24-timmarsberäkning. BRIS anser vidare att det skall vara möjligt att räkna ihop umgängestid under flera kalendermånader. De remissinstanser som yttrat sig över Pappagruppens förslag avstyrker det.

Bakgrund: När barnet vistas hos en bidragsskyldig förälder har den föräldern vissa kostnader för barnet utöver det underhållsbidrag som han eller hon skall betala. Samtidigt har den andra föräldern minskade kostnader för barnet. Har den bidragsskyldiga föräldern haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn, får föräldern när han eller hon fullgör sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag. Avdraget uppgår till 1/40 av det månatliga underhållsbidraget för varje helt dygn av barnets vistelse (7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken). Om det föreligger särskilda skäl kan domstol förordna om andra villkor för avdragsrätten (7 kap. 4 § andra stycket föräldrabalken).

Den bidragsskyldiga föräldern kan göra gällande rätten till umgängesavdrag även när han eller hon fullgör sin återbetalningsskyldighet enligt lagen (1996:1030) om underhållsstöd. Umgängesavdraget bestäms då enligt vad som föreskrivs i 7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken.

Skälen för regeringens förslag: Rätten till umgängesavdrag utnyttjas i dag i ganska liten utsträckning och kan i vissa fall orsaka konflikter mellan föräldrarna. En första fråga är därför om umgängesavdragen bör vara kvar eller inte. Med hänsyn till vikten av att barnet har nära och goda kontakter även med den förälder som barnet inte

bor tillsammans med framstår ett borttagande av rätten till kompensation som ett steg i fel riktning. Ser man på situationen för den förälder som barnet bor hos är det inte heller rättvist eller rimligt att underhållsbidrag utgår med samma belopp när barnet vistas hos den bidragsskyldige i viss omfattning. Regeringen anser därför, i likhet med UBU -93, att rätten till umgängesavdrag bör vara kvar.

Umgängesmonstren har förändrats sedan rätten till umgängesavdrag infördes för drygt 15 år sedan. Många barn vistas i dag i stor omfattning hos den förälder som barnet inte bor hos. Det är emellertid inte alltid så att vistelsen omfattar fem hela dygn i följd. I vissa fall är inte heller så långa vistelseperioder den bästa lösningen för barnet.

UBU -93 föreslår att en bidragsskyldig förälder skall få tillgodoräkna sig umgängesavdrag även om umgänget inte varat under en sammanhängande period. De flesta remissinstanser är positiva till förslaget. Regeringen anser att ett mer flexibelt system går bättre ihop med den grundläggande principen om barnets bästa. Förslaget ligger också väl i linje med vad regeringen i inledningen uttalat om vikten av att barnet får träffa föräldern ofta och i vardagssituationer. Regeringen ställer sig därför bakom grundprincipen i UBU -93:s förslag.

Frågan är då vilka villkor som skall ställas för avdragsrätten i framtiden. UBU -93 bedömer det som rimligt att man knyter rätten till att barnet har vistats hos den bidragsskyldige under ett visst antal dygn under en bestämd tidsperiod. Vårdnadstvutredningen anser att det finns anledning att överväga en ordning som innebär att umgängesavdrag får göras för varje helt dygn som umgänge ägt rum (se betänkandet s. 111 f.). Pappagruppen berör inte villkoren för avdragsrätten.

Det är väl känt att rätten till umgängesavdrag kan vålla konflikter och minska samarbetsviljan mellan föräldrarna. Regeringen delar därför UBU -93:s uppfattning att avdragssystemet i framtiden i första hand bör ta sikte på de fall där den bidragsskyldige har störst behov av avdrag, nämligen när barnet visats hos honom eller henne i stor omfattning. Som en remissinstans påpekar får kravet på vistelsens omfattning samtidigt inte ställas så högt att det blir fråga om ett s.k. växelvis boende, dvs. att barnet är varaktigt bosatt hos var och en av föräldrarna. I den situationen är normalt ingen av föräldrarna skyldig att betala underhållsbidrag till barnet och något umgängesavdrag kan således inte göras.

Det kan ibland vara svårt att dra gränsen mellan växelvis boende och umgänge. Bor barnet i stort sett lika mycket hos var och en av föräldrarna torde det normalt vara fråga om ett växelvis boende. Inte endast tiden för barnets vistelse hos resp. förälder utan även andra omständigheter, t.ex. hur barnets försörjning fördelats mellan föräldrarna och var barnet förvarar sina tillhörigheter, är emellertid av betydelse vid bedömningen (prop. 1978/79:12 s. 92, 157 f. och 197, bet. 1983/84:LU18 s. 13, prop. 1995/96:208 s. 86, RH 1993:64 och FÖD 1988:23, jfr dock bet. 1996/97:SfU3 s.12.)

Regeringen bedömer det liksom UBU -93 som rimligt att avdrag får göras när barnets vistelse uppgår till minst sex hela dygn under en kalendermånad. Det är då normalt inte fråga om ett växelvis boende,

även om så ibland kan vara fallet. Samtidigt är behovet av kompensation stort vid ett så omfattande umgänge.

Som bl.a. Socialstyrelsen, RFV och Uddevalla kommun anför skulle emellertid UBU -93:s förslag leda till försämringar för vissa bidragsskyldiga, nämligen för dem som har sitt barn hos sig under fem dygn i en följd men inte under sex dygn under en kalendermånad och för dem som visserligen har sitt barn hos sig under en sammanhängande period om sex hela dygn men där umgängesperioden sträcker sig över ett månadsskifte. I enlighet med vad Uddevalla kommun föreslår anser regeringen därför att den nuvarande rätten till avdrag vid umgänge under minst fem sammanhängande dygn bör gälla parallellt med den mer flexibla ordning som UBU -93 föreslår.

Några remissinstanser tar upp frågan om dygnsberäkning. I dag räknas avdrag endast för fullbordade kalenderdygn (dvs. kl. 00.00–24.00). Det dygn barnet överlämnas från den ena föräldern till den andra ger alltså inte någon rätt till umgängesavdrag. Detta kan visserligen framstå som orättvist i enskilda fall. Kalenderdygnsberäkningen har emellertid den fördelen att det sällan får betydelse vid vilken tidpunkt på dygnet som barnet skall anses ha överlämnats från den ena föräldern till den andra. Att frångå kalenderdygnsberäkningen skulle kunna ge upphov till konflikter mellan föräldrarna angående vistelsens längd. Det skulle också innebära att systemet över huvud taget blev alltför detaljreglerat. Regeringen anser därför att kalenderdygnsberäkningen bör vara kvar.

Bestämmelser om umgängesavdrag finns inte endast i föräldrabalken utan, som nämnts ovan, även i lagen om underhållsstöd. Bestämmelserna i den lagen bör ändras i enlighet med vad som föreslås beträffande föräldrabalken. Den föreslagna regleringen kommer annars inte att gälla för det stora antal bidragsskyldiga som är återbetalningsskyldiga mot staten för underhållsstöd.

12.6 Resekostnader

Regeringens förslag: Den förälder som barnet bor hos skall ta del i de resekostnader som kan uppkomma i samband med att barnet umgås med den andra föräldern. Bidragsskyldigheten skall bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter. (6 kap. 15 b § första stycket föräldrabalken)

UBU -93:s förslag: Överensstämmer i huvudsak med regeringens (se betänkandet s. 321 f.).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning. Svea hovrätt och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer avstyrker förslaget och Malmö tingsrätt ställer sig tveksam. Domstolsverket motsätter sig att nya mål tillförs domstolarna. Länsrätten i Uppsala län påpekar att den föreslagna bestämmelsen om resekostnader kommer att leda till fler processer i såväl tingsrätt som

länsrätt. Några remissinstanser, bl.a. Domstolsverket och Svea hovrätt, anför att regleringen kan ge upphov till tvister av såväl praktisk som ekonomisk natur och försvåra lösningar av umgängesfrågan. Riksskatteverket anför att ett domstolsförordnande där det fastställs hur barnets föräldrar skall ta del i resekostnaderna inte torde kunna verkställas; det krävs en särskild fullgörelse-dom. Verket anför vidare att föräldrarnas överskott kan komma att tas i anspråk vid löneexekution och att kostnaderna för barns resor inte beaktas vid beräkning av förbehållsbelopp vid löneutmätning. Domstolsverket påpekar att jämkning måste kunna ske vid ändrade förhållanden. Malmö tingsrätt och BRIS anser att fördelningen av resekostnader skall kunna prövas av domstol även i de fall då föräldrarna är ense om umgänget i övrigt.

Skälen för regeringens förslag

Problemet

Om den förälder som barnet skall umgås med är bosatt på en annan ort än barnet, är det normalt förenat med särskilda kostnader att utöva umgänget. Det kan vara fråga om resekostnader för barnet eller för någon av föräldrarna, ibland för flera personer vid varje umgängestillfälle. Är barnet litet kan det vara nödvändigt att någon av föräldrarna eller någon annan vuxen följer med barnet under resan. Om den förälder som barnet skall umgås med reser till den ort där barnet bor, kan det bli fråga om kostnader för både resa och övernattnig. Någon rätt för den förälder som har utgifter för resa och andra kostnader att få ersättning från den andra föräldern finns inte. Den rätt till avdrag på underhållsbidrag som föreskrivs i 7 kap. 4 § föräldrabalken är så begränsad att avdraget på sin höjd ger den bidragsskyldige kompensation för extra utgifter för mat till barnet och andra kostnader för barnet under umgänget.

Föräldrabalken innehåller inte någon bestämmelse som reglerar föräldrarnas ansvar för de resekostnader som nu nämnts. I rättspraxis har resekostnader beaktats i samband med fastställande av underhållsbidrag (NJA 1992 s. 93). I mål om umgänge har Högsta domstolen uttalat att föreskrifter som domstolen meddelar rörande umgänget i undantagsfall kan innefatta t.ex. hur resekostnader och andra utgifter i samband med umgänget skall fördelas (NJA 1990 s. 219).

Som tidigare har betonats är det av stor betydelse att barnet har nära och goda relationer till båda sina föräldrar, även om föräldrarna inte lever tillsammans. Geografiska avstånd och därmed förenade resekostnader kan medföra att barnet inte får möjlighet att umgås i den utsträckning som är önskvärd med den förälder som barnet inte bor hos. Det rådande rättsläget har länge ansetts otillfredsställande och lagstiftning har övervägts i olika sammanhang (se t.ex. bet. 1995/96:LU2 och 1996/97:SfU3).

Utgångspunkter

Umgänget mellan barnet och den förälder som bor på en annan ort kan underlättas ekonomiskt på huvudsakligen två sätt. Ett sätt är att införa någon form av stöd från det allmänna för umgängesresor. Ett annat sätt är att se till

att föräldrarnas gemensamma ekonomiska resurser utnyttjas mer effektivt än i dag.

Oavsett hur ett stöd från det allmänna utformas medför det stora kostnader. Den finansiella situationen i landet medger inte en sådan reform. I de fall då en förälder helt saknar ekonomiska resurser kan dock bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (1980:620) bli aktuellt.

Någon landsomfattande undersökning av hur vanligt det är att föräldrar som inte bor tillsammans delar på de resekostnader som uppkommer i samband med umgänge finns inte. En undersökning som UBU -93 omnämner tyder dock på att föräldrarna oftast inte delar på resekostnaderna (se betänkandet s. 325 och 333). Allmänt sett torde därför en förbättring kunna komma till stånd, om båda föräldrarnas ekonomiska förmåga kan utnyttjas.

Att föräldrabalken inte innehåller några bestämmelser som reglerar föräldrarnas inbördes ansvar för resekostnader i samband med umgänge innebär att det, om saken ställs på sin spets, är den förälder som vill att umgänge skall komma till stånd som måste bekosta resorna. Eftersom umgänget i första hand sker i barnet intresse är det svårt att principiellt motivera en sådan ordning. Regler om att föräldrarna i större utsträckning skall dela på resekostnaderna skulle ytterligare betona att föräldrarna har ett gemensamt ansvar för sina barn. Det kan visserligen hävdas att sådana regler kan leda till att en förälder avstår från att flytta till en annan ort. Detta är emellertid inte ett tillräckligt vägande argument mot en reglering. Att föräldrarna bor nära varandra är i sig i regel bra för barnet.

Som några remissinstanser påpekar är det viktigt att undvika en onödig detaljreglering. Den totala bristen på reglering av resekostnadsfrågan medför emellertid att det bland föräldrar råder oklarhet om vad som gäller. Klarläggande regler skulle sannolikt många gånger kunna underlätta för föräldrarna att komma överens om umgänget och undanröja en anledning till konflikt.

Med hänsyn till det anförda delar regeringen UBU -93:s uppfattning att föräldrabalken bör reglera fördelningen av resekostnader m.m. mellan föräldrarna. Därmed är inte sagt att varje kostnad, oavsett storlek, skall fördelas.

En särskild fråga är om en bestämmelse om resekostnader bör införas även för det fallet att barnet bor växelvis hos föräldrarna.

Det har inte framkommit att dessa fall i praktiken vållar sådana problem att det finns behov av en lagregel. I många fall av växelvis boende torde föräldrarna bo så nära varandra att några resekostnader inte uppkommer. I andra fall kan föräldrarna som regel förväntas komma överens om resekostnadernas fördelning. Någon lagreglering framstår mot denna bakgrund inte som nödvändig.

En särskild regel

UBU -93 diskuterar möjligheten att beakta resekostnaderna i samband med att ett underhållsbidrag till barnet bestäms. Som utredningen framhåller är en sådan ordning förenad med vissa nackdelar. Den innebär t.ex. inte någon lättnad för en förälder som saknar förmåga att bidra till sitt barns försörjning.

En sådan lösning ligger inte heller i linje med den reform av samhällsstödet till barn till särlevande föräldrar som nyligen genomförts och som inneburit att underhållsbidrag inte behöver fastställas i lika många fall som tidigare (prop. 1995/96:208, bet. 1996/97:SfU3, rskr. 1996/97:21).

Som UBU -93 föreslår bör det därför införas en särskild regel i föräldrabalken om hur resekostnader skall fördelas mellan föräldrarna.

Fördelningsmetod

Frågan är då efter vilken metod resekostnaderna skall fördelas. I huvudsak två metoder är tänkbara. Den ena, "kvotdelningsmetoden", föreslås av UBU -93. Den innebär att kostnaderna fördelas efter resp. förälders förmåga med tillämpning av i huvudsak samma principer som när underhållsbidrag bestäms. Den andra tänkbara metoden, "hälftendelningsmetoden", innebär att kostnaderna delas på mitten. Den metoden föreslås av Föreningen Söndagsbarn i Stockholm. Även andra har varit inne på en sådan enklare metod.

Valet mellan de båda metoderna är i stor utsträckning ett val mellan å ena sidan största möjliga rättvisa och å andra sidan enkelhet.

Hälftendelningsmetoden är enkel att förstå och att tillämpa men tar inte hänsyn till de ekonomiska förhållandena och innebär därför inte ett optimalt utnyttjande av föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga. En tung invändning mot hälftendelningsmetoden är att den avgjort missgynnar den av föräldrarna som är ekonomiskt sämst ställd. Det kan framstå som stötande om en förälder som lever under små omständigheter och som har barnet boende hos sig skall bidra med hälften av resekostnaderna för barnets umgänge med en ekonomiskt betydligt bättre ställd förälder.

Kvotdelningsmetoden tar uppenbarligen bättre hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förhållanden i det enskilda fallet. På så sätt utnyttjas deras ekonomiska förmåga på bästa möjliga sätt. En kvotdelningsmetod stämmer också bättre överens med grundprincipen i föräldrabalken att föräldrar har ett gemensamt ansvar för sina barn.

En invändning mot kvotdelningsmetoden är att den kan vara svår att tillämpa för föräldrarna om de själva vill bestämma om resekostnaderna. Beräkningarna blir med nödvändighet ganska komplicerade. Detta beror emellertid mindre på själva fördelningsmetoden i sig än på den detaljerade beräkningen av resp. förälders ekonomiska förmåga som blir följderna om samma principer tillämpas på resekostnaderna som på underhållsbidragen. En möjlighet är därför att beträffande resekostnaderna använda en modifierad förmågeberäkning som i större utsträckning bygger på schabloner. För underhållsbidragens del föreslår UBU -93 en sådan ändring. Förslaget bereds för närvarande i Regeringskansliet. Om en kvotdelningsmetod väljs för fördelningen av resekostnader, bör beräkningen av den ekonomiska förmågan så långt som möjligt bygga på samma principer som gäller för underhållsbidrag. Mot bakgrund av det arbete som pågår finns det inte tillräckliga skäl att här överväga en schabloniserad metod.

De svårigheter som kan föreligga att fördela resekostnaderna måste vidare ses mot bakgrund av de övriga förslag som regeringen nu lägger fram. Enligt

vad regeringen föreslår skall kommunerna sörja för att föräldrar får hjälp med att träffa avtal om umgänge, varvid frågan om fördelningen av resekostnader ofta ingår som en del (se avsnitt 15). Föräldrarna kan naturligtvis också få hjälp med att lösa frågor om resekostnadernas fördelning av en advokat eller någon annan juridisk rådgivare. Föräldrarnas avtal gäller till dess att ett nytt avtal träffas eller frågan avgörs av domstol. Frågan om resekostnadernas fördelning är alltså inte något som föräldrarna behöver diskutera vid varje enskilt umgängestillfälle.

Ingen metod är idealisk. Vid en samlad bedömning anser regeringen dock att övervägande skäl talar för kvotdelningsmetoden.

Regeringen föredrar emellertid en delvis annorlunda teknik än den UBU - 93 föreslår. Enligt utredningens förslag skall var och en av föräldrarna efter sin förmåga i skälighetsomfattning ta del i resekostnaderna. En sådan teknik kan enligt regeringen skapa oklarhet särskilt i de fall där föräldrarna inte ens tillsammans har förmåga att svara för resekostnaderna. Bättre synes då vara att utgå från att en av föräldrarna svarar för resekostnaderna och ålägga den andra föräldern en skyldighet att ta del i dem. Gjorda undersökningar tyder på att det som regel är den förälder som barnet inte bor hos som i dag svarar för resekostnaderna, om föräldrarna inte kan komma överens. Det framstår även i övrigt som en naturlig ordning att lägga det primära betalningsansvaret på den föräldern. Det bör därför föreskrivas att den andra föräldern på visst sätt skall ta del i resekostnaderna.

Närmare om den valda metoden

Utgångspunkten vid fördelningen av resekostnaderna bör alltså vara föräldrarnas ekonomiska förmåga. Som sagts tidigare bör den förälder som barnet skall umgås med ha det primära ansvaret för kostnaderna. Den andra föräldern skall ta del av dem i den mån hans eller hennes ekonomiska förmåga så tillåter. Saknar den förälder som barnet bor hos förmåga att stå för någon del av resekostnaderna, skall den föräldern inte heller vara skyldig att göra det. Detta ligger i linje med vad som i dag gäller beträffande föräldrars skyldighet att betala underhållsbidrag.

I ett enkelt fall kan följande metod användas vid fördelningen av resekostnaderna. Varje förälders nettoinkomst efter skatt beräknas. Härifrån dras förbehållsbelopp för föräldrarnas egen försörjning samt för underhåll åt barn och eventuell make eller sambo. Det belopp som återstår representerar resp. förälders överskott. Resekostnaderna fördelas därefter proportionellt mellan föräldrarna efter överskottsbeloppens storlek. Den förälder som bor tillsammans med barnet svarar för den del av kostnaderna som faller på honom eller henne. Bidraget får dock inte inkräkta på det belopp som förbehållits denna förälder.

En särskild fråga är om den beräkningsmetod som här skisserats bör preciseras närmare i lagen. Med hänsyn till att i huvudsak de angivna principerna redan i dag tillämpas vid beräkning av underhållsbidrag, och att ledning alltså kan hämtas från det området, anser regeringen att detta inte är nödvändigt. Man kan inte heller utan vidare lita till att matematiska beräkningar

och detaljerade föreskrifter i alla fall ger ett rättvisande resultat. Omständigheterna i de enskilda fallen är så varierande att ett ganska stort utrymme måste lämnas åt mera skönsmässiga överväganden vid förmågebedömningen.

En annan fråga är om andra omständigheter än de rent ekonomiska bör beaktas vid fördelningen av resekostnaderna.

En omständighet som i och för sig skulle kunna beaktas är anledningen till att barnet och den särlevande föräldern bor på olika orter. Enligt regeringens mening bör detta dock normalt inte vägas in vid bedömningen. Risken är annars att resor i vissa fall inte skulle komma till stånd i den omfattning som skulle vara ekonomiskt möjlig, om man kunde utnyttja den ekonomiska förmågan hos båda föräldrarna. Detta skulle stämma dåligt överens med den grundläggande principen att umgänge tar sikte på barnets behov av kontakt med båda sina föräldrar och att det är barnets intresse som står i centrum. Ett sådant hänsynstagande skulle dessutom kunna ge upphov till konflikter mellan föräldrarna.

Det kan emellertid finnas situationer då det skulle framstå som mindre lämpligt att inte alls ta hänsyn till anledningen till att föräldern och barnet bor långt ifrån varandra. En sådan situation kan vara att en av föräldrarna utan godtagbara skäl flyttar långt bort.

Även i andra fall kan omständigheterna vara sådana att det framstår som skäligt att fördela resekostnaderna på ett annat sätt än enligt den föreslagna huvudprincipen. Regeringen anser därför att det bör finnas utrymme för att ta hänsyn även till annat än föräldrarnas ekonomiska förhållanden, även om det innebär att barnets intresse av att träffa en förälder i vissa fall får underordnas andra intressen.

Vilka kostnader skall beaktas?

Som tidigare sagts bör beräkningsnormerna inte preciseras i lagtexten. Detaljfrågorna bör sålunda kunna överlämnas åt parterna och rättstillämpningen. Regeringen ser dock anledning att beröra några av de frågor som uppkommer.

För att kostnaderna skall fördelas mellan föräldrarna bör kostnaderna vara av någon betydelse. Inte endast kostnader för resor inom landet utan även kostnader för resor utom landet bör självfallet fördelas. Endast nödvändiga kostnader bör i regel beaktas. Som regel får man utgå från att billigaste färd-sätt med allmänna kommunikationer används.

Regeringen återkommer något till dessa frågor i författningskommentaren.

Domstolsprövning

Liksom när det gäller andra frågor som rör barnet är det önskvärt att föräldrarna i så stor utsträckning som möjligt kommer överens om de ekonomiska frågor som är förenade med umgänget. Om de inte kan komma överens, har de enligt rättspraxis möjlighet att i undantagsfall få dessa frågor prövade av domstol i mål om umgänge (se NJA 1990 s. 219).

Som några remissinstanser påpekar skulle en ökad möjlighet att få frågan om resekostnader reglerad av domstol leda till fler processer. Det finns emellertid skäl som talar för att domstolarna oftare än som sker i dag bör besluta om resekostnadernas fördelning. Med den föreslagna bestämmelsen om fördelning av resekostnaderna är det helt naturligt att domstolen kan fatta beslut i frågan. Sålunda finns inte anledning att domstol fortsättningsvis skall kunna pröva denna fråga bara i undantagsfall. Ett sådant beslut behöver för övrigt inte ha någon negativ inverkan på föräldrarnas förmåga att samarbeta. I vissa fall måste frågan prövas av domstol just därför att föräldrarna inte kan samarbeta och detta går ut över barnets intresse av umgänge. I andra fall kan domstolens avgörande ha en positiv inverkan genom att det innebär en lösning som båda föräldrarna kan acceptera. Avgörandet kan också tjäna till utgångspunkt för en överenskommelse mellan föräldrarna om de faktiska förhållandena skulle ändras.

Lagrådsremissens förslag innebar i denna del att det av bl.a. pedagogiska skäl skulle införas en uttrycklig bestämmelse om att domstolen får besluta om resekostnaderna. *Lagrådet* har föreslagit att bestämmelsen utgår såsom obehövlig. Regeringen har inget att invända mot Lagrådets bedömning.

Enligt utredningens förslag skulle frågan om resekostnadernas fördelning kunna prövas av domstol endast i samband med att domstolen prövade umgängesfrågan i övrigt.

Fördelningen av resekostnaderna bör behandlas som en del av umgängesfrågan. Även föräldrar som är ense om umgängets omfattning m.m. kan vara oense om resekostnadernas fördelning. Regeringen har svårt att se något bärande skäl till att de inte skulle kunna få umgängesfrågan prövad endast i den del frågan är tvistig. Med hänsyn till det anförda bör frågan om resekostnadernas fördelning kunna prövas av domstol även om umgänget i övrigt inte är föremål för domstolens prövning. Någon särskild regel om detta behövs inte. Däremot bör uttryckligen av lagen framgå att fördelningen av resekostnader skall anses som en del av umgängesfrågan.

Lagrådet har föreslagit att det införs en uttrycklig regel om att ersättning för resekostnader kan yrkas utan stämning i ett mål om umgänge (jfr 17 § fjärde stycket föräldrabalken). Regeringen instämmer i att frågan om resekostnader bör kunna prövas i ett mål om umgänge även om talan därom inte väckts genom stämning. Mot bakgrund av att regeringen föreslår att det i föräldrabalken införs en uttrycklig bestämmelse om att resekostnaderna skall anses utgöra en del av umgängesfrågan anser regeringen att någon uttrycklig lagbestämmelse av det slag som *Lagrådet* har föreslagit inte är nödvändig.

En remissinstans tar upp frågan om jämkning vid ändrade förhållanden av vad som bestämts om resekostnadernas fördelning. Hänsynen till barnets bästa och intresset av att belastningen på föräldrarnas ekonomi blir rättvis och från social synpunkt rimlig kräver enligt regeringens mening att bidragsskyldigheten kan anpassas till ändrade förhållanden. Till skillnad från vad som gäller om underhåll (se 7 kap. 10 § första stycket föräldrabalken) bör det vara tillräckligt att bidragsskyldigheten för resekostnader kan jämkas för framtiden. Nedsättning av skyldigheten för förfluten tid torde som regel avse förhållandevis små belopp. Vad gäller höjning för förfluten tid överens-

stämmer regleringen med vad som gäller om underhåll. Den föreslagna jämningsmöjligheten bör omfatta såväl domar som avtal.

Den förälder som barnet skall umgås med har i regel ett intresse av att veta i förväg hur stort belopp den andra föräldern skall bidra med. Om domstolen skall pröva saken kommer avgörandet i sådana fall att få formen av en fastställelse av betalningsansvaret för resekostnaderna (jfr 13 kap. 1 och 2 §§ rättegångsbalken). Därvid behöver inte alltid ett bestämt belopp anges. Avgörandet kan t.ex. innebära att resekostnaderna skall fördelas efter kvotdelar. Beslutet torde t.ex. kunna utformas enligt följande. ”NN skall stå för hälften av faktiska kostnader för barnets resa med tåg i andra klass mellan A-stad och B-stad i samband med barnets umgänge med AA, dock för högst tre resor per månad och med högst 400 kr per månad.” Den förälder som barnet inte bor tillsammans med måste, om betalning inte sker på frivillig väg, utverka en exekutionstitel i efterhand.

Frågor om resekostnader är i huvudsak dispositiva. Det innebär att resekostnaderna omfattas av lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning.

Många gånger torde valet av den plats där umgänget skall påbörjas resp. avslutas ha ekonomiska konsekvenser. Detta kan innebära att valet av plats indirekt reglerar hur resekostnaderna skall fördelas. Man kan också tänka sig en reglering som går ut på att den förälder som barnet bor tillsammans med skall bekosta vissa resor för barnen. Hur föreskrifterna skall utformas måste avgöras efter vad som är lämpligt i varje enskilt fall och utifrån det yrkande som framställts.

Riksskatteverket tar i sitt remissvar upp frågan om förbehåll för resekostnader vid utmätning av lön. Den frågan har inte behandlats av UBU -93. Underlag för att bedöma om det föreligger ett reellt behov av en ändring i de utsökningsrättsliga reglerna och effekterna av en eventuell sådan ändring saknas. Regeringen tar därför inte upp frågan nu. Det kan emellertid finnas anledning att återkomma till den i samband med en utvärdering av de nu föreslagna reglerna.

12.7 Kontaktperson vid umgänge

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon möjlighet för domstol att ålägga en kommun att utse en kontaktperson vid umgänge.

Vårdnadstvistutredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 121 f.) utom så till vida att utredningen föreslår att frågan om socialnämndernas skyldighet att utse kontaktperson bör bli föremål för förnyad utredning.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser instämmer i utredningens bedömning eller lämnar den utan invändning. Ett par remissinstanser, bl.a. Socialstyrelsen, framhåller att det är angeläget

att frågan om socialnämndernas skyldighet att utse kontaktperson får en snar lösning. Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer pekar på den bristfälliga regleringen av bl.a. kontaktpersoners skyldigheter och anser att det behövs en grundläggande översyn och en reglering av frågan om kontaktpersoner. Sveriges domareförbund anser att en skyldighet för socialnämnderna att utse en kontaktperson vid umgänge bör införas, men motsätter sig inte ytterligare utredning. Länsstyrelsen i Malmöhus län anser att domstolarna bör ha en lagstadgad skyldighet att inhämta yttrande från socialnämnden om dels lämpligheten i att umgänge sker i närvaro av en tredje person, dels möjligheterna att utse en sådan lämplig person. Länsstyrelsen anser vidare att domstol inte skall kunna förordna om umgänge med kontaktperson i strid mot socialnämndens uppfattning.

Skälen för regeringens bedömning: När en domstol beslutar om umgänge kan domstolen föreskriva att umgänget skall ske i närvaro av t.ex. en av socialnämnden utsedd person. Allmän domstol kan emellertid inte ålägga en kommun att utse en kontaktperson att närvara vid umgänget (se NJA 1987 s. 15). Om umgänge inte kan komma till stånd i enlighet med domstolens förordnande beroende på att nämnden inte utser någon kontaktperson, kan detta få till följd att umgängesfrågan måste omprövas med utgångspunkt i den ändrade förutsättningen att nämndens medverkan inte kan påräknas.

En första fråga är vilka kontakter som bör förekomma mellan domstolen och socialnämnden innan ett beslut om umgänge kombineras med ett förordnande om kontaktperson. Mot bakgrund av att såväl Högsta domstolen (se NJA 1987 s. 15) som Riksdagens ombudsmän (se beslut den 30 augusti 1994, dnr 43-1994) framhållit vikten av att ett förordnande föregås av en kontakt med socialnämnden, ter sig inte några ytterligare åtgärder påkallade i detta sammanhang.

En annan fråga är om det finns tillräckliga skäl att utreda om socialnämnderna bör åläggas en skyldighet att utse en kontaktperson vid umgänge.

Härvid måste beaktas att det redan i dag i socialnämndens övergripande ansvar enligt 3 och 12 §§ socialtjänstlagen ligger en skyldighet att medverka till att ett barns behov av umgänge med sin förälder blir tillgodosett. Om en domstol har förordnat att umgänge skall utövas i närvaro av en person som utses av socialnämnden, har nämnden vid behandlingen av frågan om utseende av en sådan person att utgå från att umgänge skall äga rum i den utsträckning och på det sätt som domstolen beslutat och att detta är i överensstämmelse med barnets bästa (se NJA 1987 s. 15).

Frågan behöver knappast utredas ytterligare. Det i praktiken största problemet torde vara att det kan vara svårt för socialnämnden att finna lämpliga personer som är beredda att åta sig uppdraget som kontaktperson vid umgänge. Denna fråga kan knappast lösas lagstiftningsvägen.

13 Upplysningar om barnet

Regeringens bedömning: Det bör inte införas någon ny bestämmelse i föräldrabalken om rätten för en förälder som inte bor tillsammans med sitt barn att få upplysningar om barnet. Inte heller bör sekretessreglerna ändras.

Vårdnadstvutredningens bedömning: Överensstämmer med regeringens (se betänkandet s. 97 f.).

Remissinstanserna: Det klart övervägande antalet remissinstanser instämmer i utredningens bedömning eller lämnar den utan invändning. Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet anser att föräldrar och andra vårdnadshavare bör ha en ömsesidig skyldighet att lämna varandra de upplysningar som behövs för att främja barnets bästa och barnets behov av en konfliktfri uppväxt. UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening anser att barnets föräldrar bör vara likställda i sekretessammanhang. Föreningen Söndagsbarn i Stockholm anser att en inte vårdnadshavande förälders rätt att få upplysningar om barnet bör vidgas.

Skälen för regeringens förslag: Det är viktigt att den förälder som inte är vårdnadshavare ändå finns med i barnets vardag på ett naturligt sätt. Den nuvarande bestämmelsen i föräldrabalken om vårdnadshavarens skyldighet att lämna upplysningar till en förälder som inte är vårdnadshavare (15 § första stycket andra meningen) kan ses som ett led i strävandena att främja en sådan kontakt. Bestämmelsen har, enligt Vårdnadstvutredningens bedömning, i vart fall i viss omfattning haft en psykologisk effekt och i en del fall främjat umgänget. Någon närmare kunskap om i vilken omfattning bestämmelsen tillämpas har dock inte gått att få. Enligt utredningens bedömning tjänar bestämmelsen det syfte som angavs när den infördes år 1991, nämligen att vara ett pedagogiskt stöd i strävandena att främja ett fungerande umgänge.

Som framgår av vad Vårdnadstvutredningen anför är det svårt att få kännedom om hur bestämmelsen rent faktiskt tillämpas. Till svårigheterna bidrar att bestämmelsen lämnar ett betydande utrymme för skönsmässiga bedömningar, att uppgiftsskyldigheten inte är direkt sanktionerad och att vårdnadshavarens beslut inte heller kan överprövas. Enligt regeringens mening är det därför knappast meningsfullt att försöka göra någon närmare utvärdering av bestämmelsen än den utredningen har gjort.

En naturlig följd av regeringens förslag att domstol skall kunna besluta om umgänge inom ramen för gemensam vårdnad är att bestämmelsen om vårdnadshavares upplysningsskyldighet utvidgas till att omfatta även barn som står under föräldrarnas gemensamma vårdnad. Upplysningsskyldigheten bör då åvila den förälder som barnet bor tillsammans med.

En remissinstans anser att föräldrar och andra vårdnadshavare bör ha en ömsesidig skyldighet att lämna varandra de upplysningar som behövs för att främja barnets bästa. En sådan reglering skulle innebära en utvidgning av kretsen upplysningsskyldiga och av de upplysningar som skall lämnas. Frågan har inte behandlats av Vårdnadstvutredningen. Underlag för att bedöma om

det föreligger ett reellt behov av den föreslagna utvidgningen saknas. Regeringen är därför inte beredd att i detta sammanhang föreslå någon sådan ändring.

Vårdnadstvistutredningen diskuterar behovet av en bestämmelse som gör det möjligt för den förälder som inte är vårdnadshavare att få tillgång till information om barnet i samma utsträckning som vårdnadshavaren, men stannar för att inte föreslå någon ytterligare reglering. I riksdagen har återkommande behandlats och avslagits motionsyrkanden om att ett barns båda föräldrar, oberoende av om de är vårdnadshavare eller inte, skall vara jämställda i sekretessammanhang, dvs. ha samma rätt till information om barnet från t.ex. sjukvårdsinrättningar. I betänkandet lämnas en redogörelse för frågans behandling i riksdagen (s. 99 f.).

De förslag som regeringen här lägger fram kommer att medföra att fler barn än för närvarande kommer att stå under båda föräldrarnas vårdnad. Som en följd av detta kommer de föräldrar att bli färre som inte har vårdnadshavarens möjlighet att få information beträffande sitt barn. De fall i vilka vårdnaden om barnet i framtiden inte kommer att bli gemensam kan antas många gånger vara sådana där konflikten mellan föräldrarna är så djupgående att en informationsmöjlighet skulle kunna komma att missbrukas.

Med hänsyn till det anförda och till riksdagens upprepade ställningstaganden har regeringen stannat för att inte föreslå någon ytterligare reglering av en inte vårdnadshavande förälders rätt till upplysningar om barnet. Regeringen är således inte beredd att förorda någon utvidgning av myndigheters och institutioners skyldighet att lämna uppgifter till en förälder som inte har vårdnaden om sitt barn. Av betydelse är därvid att det föreligger ett visst utrymme för uppgiftslämnande inom t.ex. skolan och inom hälso- och sjukvården till denna förälder, även om vårdnadshavarens samtycke saknas.

14 Tillstånd till utlandsvistelse

Regeringens bedömning: Det bör inte införas något förbud för en ensam vårdnadshavare att ta med sig barnet utomlands utan tillstånd av barnets andra förälder.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Utredningen föreslår att en ensam vårdnadshavare inte skall få ta med sig barnet utomlands under en längre sammanhängande tid än trettio dagar utan tillstånd av den andra föräldern. Ett sådant tillstånd skall emellertid fordras endast om det finns ett reglerat umgänge mellan barnet och den andra föräldern. I de fall den förälder som inte är vårdnadshavare motsätter sig att vårdnadshavaren tar med sig barnet utomlands skall domstol kunna lämna tillstånd till utlandsvistelsen (se betänkandet s. 101 f.).

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning. Många remissinstanser avstyrker dock förslaget eller ställer sig tveksamma till det. Till dem hör Svea hovrätt, Eksjö tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Socialstyrelsen, Domstolsverket, Juridiska

fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Bortrövade Barns Förening och Föreningen jurister vid Sveriges Allmänna advokatbyråer. Sveriges Advokatsamfund anser att bestämmelsen skall omfatta även fall där domstol förordnat om gemensam vårdnad och beslutat om boende och umgänge. Några remissinstanser, bl.a. UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening, anser att överträdelser av den föreslagna bestämmelsen bör sanktioneras. Tjänstemän vid familjerättssektionerna i Stockholms söderkommuner anser att bestämmelsen är otydlig och att den bör omfatta utlandsvistelser som varar under en längre sammanhängande tid än fem veckor.

Skälen för regeringens bedömning: Som tidigare anförts får en förälder som ensam har vårdnad om barnet själv besluta i de frågor som tar sikte på vårdnaden, bl.a. barnets boende och utlandsvistelser. Någon bestämmelse som inskränker vårdnadshavarens bestämmanderätt i dessa avseenden finns inte. Om vårdnadshavaren använder sin bestämmanderätt utan tillbörlig hänsyn till exempelvis barnets behov av umgänge med den andra föräldern, kan det dock ibland ge anledning till en prövning av vem av föräldrarna som i fortsättningen skall ha vårdnaden om barnet. Denna fråga kan ibland aktualiseras exempelvis när vårdnadshavaren tillsammans med barnet flyttar lång bort från den andra föräldern.

Mot bakgrund av barnets behov av ett nära och frekvent umgänge med båda sina föräldrar har Vårdnadstvistutredningen övervägt möjligheten att införa en bestämmelse som begränsar vårdnadshavarens rätt att flytta inom Sverige. Som utredningen framhåller skulle en sådan bestämmelse emellertid föra alltför långt. Tilläggas kan att inte något av de europeiska länder vars regelsystem utredningen tagit del av har någon sådan bestämmelse.

En annan fråga gäller vårdnadshavarens möjligheter att ta med sig barnet utomlands. Som Vårdnadstvistutredningen redovisar finns det i flera länder mer eller mindre omfattande möjligheter att förbjuda en förälder som ensam har vårdnaden att flytta eller resa med barnet utomlands.

Mot bakgrund av barnets behov av kontakt med båda sina föräldrar har regeringen förståelse för utredningens förslag. Det finns emellertid inte något egentligt faktaunderlag för att bedöma om det föreligger ett reellt behov av den föreslagna regleringen. Flera remissinstanser anser också att det inte anförts tillräckliga skäl för utredningens förslag. Till dem hör Svea hovrätt och Stockholms tingsrätt. De förslag som nu läggs fram av regeringen torde dessutom komma att innebära att sådana föräldrar som omfattas av Vårdnadstvistutredningens förslag, ensamma vårdnadshavare, blir färre i framtiden än i dag. Som Socialstyrelsen påpekar kan de fall där vårdnaden om barnet inte blir gemensam många gånger antas vara sådana där konflikten mellan föräldrarna är så djupgående att en bestämmelse om tillståndskrav skulle kunna missbrukas och användas i syfte att enbart ställa till bekymmer för den vårdnadshavande föräldern. Risken är att den föreslagna ordningen i många fall skulle medföra ytterligare konflikter mellan föräldrarna.

Det föreslagna tillståndskravet är vidare inte sanktionerat och torde sällan hindra en vårdnadshavare som bestämt sig för att ta med sig barnet utomlands att göra så. Som ett par remissinstanser påpekar kan således den praktiska och handlingsdirigerande effekten av bestämmelsen ifrågasättas.

Till det anförda kommer att de lagändringar som genomförts på senare år har inriktats på att förhindra domstolsprocesser rörande barn. Även de ändringsförslag som läggs fram i denna proposition har detta syfte. För att nu

genomföra en ändring som innebär att ytterligare en fråga kan bli föremål för domstolsprövning bör det därför krävas mycket starka skäl. Några sådana skäl har inte anförts.

Regeringen har med hänsyn till det anförda stannat för att inte nu lägga fram något förslag om att inskränka möjligheterna för en ensam vårdnadshavare att vara utomlands med barnet.

15 Avtal om vårdnad m.m

Regeringens förslag: Föräldrar skall kunna bestämma om vårdnad, boende och umgänge genom avtal. Avtalet skall gälla, om det godkänns av socialnämnden. Det skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa eller – när avtalet går ut på gemensam vårdnad – inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Vid bedömningen skall hänsyn tas till bl.a. barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Ett godkänt avtal skall kunna verkställas på samma sätt som ett domstolsavgörande som har vunnit laga kraft. (6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket, 15 a § andra stycket, 17 a § och 21 kap. 1 § andra stycket föräldrabalken)

Vårdnadstvistutredningens förslag: Överensstämmer i allt väsentligt med regeringens (se betänkandet s. 105 f.).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker förslagen eller lämnar dem utan invändning. Sveriges Advokatsamfund och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer avstyrker förslagen. Riksdagens ombudsmän (JO) avstyrker förslaget att ett avtal som godkänts av socialnämnden skall kunna verkställas på samma sätt som ett lagakraftvunnet domstolsavgörande. Ett flertal remissinstanser framför synpunkter på olika enskildheter i förslagen.

Skälen för regeringens förslag: I Finland kan föräldrar i stor omfattning lösa frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal som fastställs av socialnämnden. Sådana avtal skall ingås skriftligen. När socialnämnden prövar om avtalet kan fastställas skall nämnden beakta barnets bästa och barnets egna önskemål. Socialnämnden kan även fastställa avtal om underhållsbidrag. Ett fastställt avtal är gällande och kan verkställas som ett lagakraftvunnet domstolsbeslut. Denna möjlighet att i Finland fastställa föräldrars avtal har i Sverige kommit att kallas den finländska modellen. I betänkandet (s. 106 f. och s. 202 f.) lämnas en ingående redogörelse för den finländska modellen.

Vid en separation kommer de flesta föräldrar fram till en lösning i fråga om vårdnad och umgänge utan att alls tvista i domstol. Som Vårdnadstvistutredningen anför finns det mycket som talar för att det går att föra bort fler tvister från domstolarna, om man fortsätter på den väg som man slagit in på genom att erbjuda föräldrarna samarbetsamtal. Utredningens utvärdering av samarbetsamtalen visar att sådana samtal har störst utsikter att leda till avtal, om samtalen kommer till stånd innan ett domstolsförfarande har inletts. När

parterna väl befinner sig i domstolen kan tvisten lätt bli mera konfliktfylld än den annars skulle vara. Detta gör det önskvärt med en ordning där frågor om vårdnad m.m. i största möjliga utsträckning kan handläggas i mindre konfliktsskapande former och utanför domstolarna.

Samtidigt kan en sådan ordning medföra en avlastning för domstolarna.

Den möjlighet som finns i Finland för föräldrar som är överens att genom avtal reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge framstår i det sammanhanget som ett intressant alternativ till domstolsprocessen. De erfarenheter som Vårdnadstvistutredningen redovisar av den finländska modellen är goda. Enligt utredningens uppfattning bör en liknande möjlighet införas i Sverige. De allra flesta remissinstanser är positiva till utredningens förslag. Även regeringen anser att en möjlighet bör införas för föräldrar som är överens att genom avtal reglera vissa frågor som rör barnet.

Vilket organ skall hjälpa föräldrarna att träffa avtal respektive pröva om avtalet stämmer överens med vad som är bäst för barnet?

Det ligger nära till hands att lägga uppgiften att hjälpa föräldrarna att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge på kommunerna. Socialnämnderna har sedan länge haft vissa familjerättsliga uppgifter. Kommunerna har även ansvaret för att föräldrar kan erbjudas samarbetssamtal och för att det finns tillgång till familjerådgivning. Regeringen delar mot den bakgrunden utredningens uppfattning att det liksom i Finland bör ankomma på kommunerna – i praktiken socialnämnderna – att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal.

I likhet med vad som gäller beträffande samarbetssamtal bör det överlämnas till varje kommun att avgöra hur skyldigheten att hjälpa till med avtal skall fullgöras. Det kan ske inom den egna verksamheten eller genom att flera kommuner samarbetar i frågan eller på annat sätt.

Domstolen skall som regel förordna om vårdnad, boende och umgänge i enlighet med föräldrarnas gemensamma önskemål. Frågorna är emellertid indispositiva, vilket innebär bl.a. att domstolen, oavsett hur föräldrarna agerar, är skyldig att se till att det finns tillräckligt underlag för ett avgörande. Domstolen måste, innan den meddelar ett förordnande, pröva om föräldrarnas överenskommelse stämmer överens med vad som är bäst för barnet. Även i de fall då domstolen inte är inblandad måste något organ ha till uppgift att bevaka att föräldrarnas överenskommelse stämmer med barnets bästa. Hos socialnämnderna finns en vana vid de överväganden som kan vara aktuella vid prövningar av detta slag. Socialnämnderna ansvarar för samarbetssamtal och kommer normalt att vara det organ som fullgör den föreslagna skyldigheten att hjälpa föräldrar att träffa avtal. Det är därför naturligt att socialnämnderna också får uppgiften att godkänna ingångna överenskommelser. Uppgiften att pröva avtalet bör sålunda ankomma på socialnämnderna.

I enlighet med vad *Lagrådet* föreslagit bör barnets folkbokföring vara avgörande för vilken socialnämnd som skall pröva föräldrarnas avtal.

Ett rättsförhållande är ibland av internationell karaktär på så sätt att det uppvisar anknytningar till ett eller flera andra länder. En fråga är om socialnämnden skall vara behörig att pröva föräldrarnas avtal endast om barnet är

folkbokfört i en viss kommun här i landet, eller om nämnden skall vara behörig att pröva avtalet även i andra fall då rättsförhållandet uppvisar en stark anknytning till Sverige.

För att avtal om exempelvis vårdnad skall kunna prövas på ett tillfredsställande sätt av socialnämnden krävs att utredning kan inhämtas om barnets förhållanden och om föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare (jfr Högsta domstolens beslut den 12 mars 1997 i mål Ö 1592/96). Detta talar för att socialnämndens behörighet begränsas till de fall där barnet är folkbokfört i kommunen. För en sådan ordning talar också den omständigheten att kommunernas ansvar enligt socialtjänstlagen (1980:620) endast gäller dem som vistas i kommunen (se 3 § socialtjänstlagen). En ordning där socialnämndens behörighet begränsas till de fall där barnet är folkbokfört i kommunen innebär inte att föräldrar som är ense saknar möjlighet att få överenskommelsen prövad här i landet (se t.ex. NJA 1995 s. 770). De svenska domstolarnas domsrätt påverkas inte av vilken behörighet socialnämnderna ges.

Mot bakgrund av det anförda anser regeringen att övervägande skäl talar för att socialnämndernas behörighet bör avse endast de fall där barnet är folkbokfört i en viss kommun här i landet.

Vårdnadstvistutredningen föreslår att socialnämndens godkännande skall lämnas på nämndens vägnar av den nämnden utsett att pröva föräldrarnas avtal. Socialnämnden skulle alltså inte själv pröva avtalet. Förslaget bygger på vad som i dag gäller beträffande vårdnads- och umgängesutredningar. Nämnden utser någon som gör utredningen men tar inte själv ställning till den. De två situationerna är emellertid inte helt jämförbara. Som JO påpekar står det i bättre överensstämmelse med vad som gäller i andra liknande fall att nämnden som sådan tar ställning till avtalet (se exempelvis 1 kap. 4 § föräldrabalken angående godkännande av faderskapsbekräftelser och 7 kap. 7 § föräldrabalken angående godkännande av avtal som innebär att underhållsbidrag skall betalas i form av ett engångsbelopp). Nämnden bör dock ha möjlighet att delegera till exempelvis en ledamot eller en anställd hos kommunen att besluta på nämndens vägnar.

För det fall att överenskommelsen har föregåtts av samarbetssamtal bör det enligt Vårdnadstvistutredningen i allmänhet vara den som handlagt samarbetssamtalen som skall pröva om avtalet kan godkännas. Ett flertal remissinstanser, bl.a. JO, Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare och Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället, ifrågasätter eller tar avstånd från denna tanke.

Enligt regeringens mening kan det inte uteslutas att det i vissa fall kan vara lämpligt att samtalsledaren också hanterar frågan om godkännande. Det bör därför inte i lagen uppställas något hinder mot en sådan ordning. I enlighet med vad som gäller på andra områden bör det överlämnas till socialnämnden att – inom ramen för de bestämmelser som gäller – pröva om, och i så fall till vem, den vill delegera beslutanderätten.

Från advokathåll uttrycks farhågor för att parterna kan komma att bli felinformerade om gällande rätt och att de kan känna sig tvingade att skriva under ett av socialnämnden föreslaget avtal. Sveriges Advokatsamfund

understryker vikten av att båda parter vid en separation har tillgång till kvalificerad juridisk hjälp.

Det är givetvis en förutsättning för att den föreslagna ordningen skall genomföras att den bedöms kunna fungera på ett rättssäkert och bra sätt. Förslaget ställer delvis nya krav på kommunerna och deras personal, inte minst när det gäller kunskap om rättsreglerna. Det är viktigt att den personal som skall hjälpa till med avtal har den kunskap som behövs. I den mån de nya arbetsuppgifterna leder till att kraven på förtrogenhet med regelsystemet ökar, bör det dock kunna lösas genom relativt begränsade utbildningsinsatser.

Vilka frågor skall kunna bli föremål för avtal mellan föräldrarna?

För att avtalsmöjligheten skall kunna utnyttjas i önskvärd utsträckning och utgöra ett fullvärdigt alternativ till en talan vid domstol bör föräldrarna kunna träffa avtal om såväl vårdnad som boende och umgänge.

Frågor om vårdnad, boende och umgänge kommer, som några remissinstanser påpekar, sällan upp isolerade utan som regel i samband med en separation. Det är då vanligt att föräldrarna samtidigt har att lösa även frågor om exempelvis underhållsbidrag, kvarsittande i hemmet och bodelning. Samtliga dessa frågor är redan i dag sådana att parterna kan träffa avtal om dem, även om avtalen som regel inte kan läggas till grund för verkställighet. Vad som bör diskuteras är mot den bakgrunden i första hand om frågorna bör omfattas av den föreslagna skyldigheten för kommunerna att sörja för att föräldrar får hjälp med att träffa avtal. För detta talar i viss mån att frågorna kan behöva lösas i ett sammanhang och att en överenskommelse i någon av frågorna kan vara beroende av att även andra frågor blir lösta.

När det gäller *underhållsbidrag* till barn har det betydelse att ett nytt samhällsstöd, underhållsstöd, sedan den 1 februari 1997 ersatt det tidigare bidragsförskottet. Reglerna om underhållsstöd har medfört att det normalt blir aktuellt att fastställa ett underhållsbidrag till barnet endast om den bidragskyldiga föräldern skall betala ett underhållsbidrag till barnet som överstiger underhållsstödet belopp. Det torde innebära att det sällan finns behov av att aktualisera frågor om underhållsbidrag i samband med en separation. Med hänsyn härtill har socialnämndernas skyldighet att hjälpa barn till ogifta föräldrar att få underhållsbidrag fastställt tagits bort.

Det finns mot den skisserade bakgrunden inte skäl att låta frågor om underhållsbidrag omfattas av den här föreslagna serviceskyldigheten. Som framhålls i förarbetena till underhållsstödsreformen innebär inte detta att barnet helt skulle vara betaget möjligheten att få hjälp med frågor om underhåll. Barnet kan enligt rättshjälpslagens bestämmelser få biträde av en jurist såväl vid en domstolsprocess som före en sådan process. Dessutom åligger det socialnämnderna att inom ramen för socialtjänsten i vissa fall lämna barnet och föräldern bistånd. Och självfallet är det inget som hindrar att hjälpen att träffa avtal ibland utsträcks till frågan om underhållsbidrag.

Kvarboendet i den gemensamma bostaden är ofta en fråga av stor vikt, inte minst ekonomiskt. I äktenskapsbalken finns det inte någon bestämmelse som ålägger den av makarna som vid en skilsmässa får rätt att bo kvar i den

gemensamma bostaden till dess bodelning sker att betala ersättning för nyttjandet. Frågan har prövats av Högsta domstolen i två refererade avgöranden, NJA 1968 s. 197 och NJA 1983 s. 255. Högsta domstolen har i dessa fall uttalat att ersättning kan komma i fråga i vissa fall.

Den skyldighet att hjälpa föräldrar att träffa avtal som läggs på kommunerna tar sikte på sådana frågor som rör barnen. Frågan om kvarboende har, som framgått, starka ekonomiska implikationer. Det är mot den bakgrunden mindre lämpligt att låta skyldigheten omfatta också kvarsittandefrågan. Eftersom denna fråga kan vara nära kopplad till frågan om barnets boende, kan det dock ibland vara ändamålsenligt att försöka lösa båda frågorna i ett sammanhang. Därvid bör uppmärksammas att de ekonomiska verkningarna av en överenskommelse i kvarsittandefrågan i vissa fall kan vara svåra att överblicka.

Kvarsittandefrågan bör därför inte omfattas av kommunernas skyldighet att hjälpa till med avtal.

Inte heller bör det ankomma på kommunerna att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal i frågor om *bodelning*. Sådana avtal är ofta ekonomiskt komplicerade och lämpar sig mindre väl för socialnämnderna att hantera. I det sammanhanget kan dock anmärkas att det i samband med att den nya rättshjälpslagen träder i kraft den 1 december 1997 införs en ny form av bistånd – ersättningsgaranti – vid bodelning (prop. 1996/97:9, bet. 1996/97:JuU3, rskr. 1996/97:55). Biståndet innebär att staten i vissa fall bidrar till kostnaderna för bodelningsförrättare.

En fråga som kan bli föremål för avtal är frågan om fördelning av resekostnader (se avsnitt 12.6). Den bör, som tidigare anförts, anses utgöra en del av frågan om umgänge. Ett umgängesavtal kan rentav vara beroende av att även resekostnaderna blir reglerade. Det är naturligt att socialnämnden hjälper parterna att träffa avtal även i denna fråga.

Den skyldighet att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal som läggs på kommunerna skall alltså inte omfatta alla frågor som kan uppkomma i samband med en separation. Det kan hävdas att detta är en svaghet. Som regeringen ser det är det emellertid en fördel att de frågor som mera direkt berör barnet, och som skall avgöras med utgångspunkt i barnets bästa, i möjligaste mån hålls isär från andra frågor. Men även om kommunernas skyldighet endast avser vårdnad, boende och umgänge bör hållbara helhetslösningar givetvis eftersträvas. Det kan betyda att även annat än vårdnad, boende och umgänge ibland kan behöva tas med i ett avtal som förhandlas fram inför socialnämnden. Och ofta kan samråd behöva ske med andra inblandade, exempelvis försäkringskassan och advokater.

Avtalets verkan och form, m.m.

En viktig fråga är om ett godkänt avtal skall kunna läggas till grund för verkställighet. JO avstyrker Vårdnadstvistutredningens förslag i denna del och framhåller att fastställande och tolkning av privaträttsliga avtal är en för förvaltningsdomstolarna främmande uppgift. JO pekar även på risken för att ingångna avtal kan komma att bli svåra att tillämpa och tolka och på de

svårigheter som kan uppkomma om föräldrarnas överenskommelse innebär partiella ändringar i ett domstolsavgörande, varvid förvaltningsdomstolen alltså skall samtidigt tillämpa två olika verkställighetsurkunder. Även Länsrätten i Malmöhus län tar upp risken för svårtolkade avtal.

För att en möjlighet för föräldrarna att träffa bindande avtal om vårdnaden m.m. skall bli ett fullvärdigt alternativ till att väcka talan vid domstol måste ett godkänt avtal enligt regeringens mening ha i huvudsak samma effekt som ett avgörande av domstol. Ett godkänt avtal bör alltså kunna verkställas som ett lagakraftvunnet domstolsavgörande. Regeringen återkommer i det följande till risken för att ingångna avtal blir otydliga.

Sveriges Advokatsamfund tar i sitt remissvar upp frågan om avtalets rättskraft. Enligt samfundet bör avtalet inte få hindra att en talan väcks vid allmän domstol efter att avtalet slutits, om skäl talar för det.

Att en dom som vunnit laga kraft har meddelats angående exempelvis vårdnaden om ett barn hindrar inte att vårdnadsfrågan prövas på nytt (se t.ex. rättsfallet NJA 1993 s. 226). I likhet med detta bör ett godkänt avtal kunna ändras såväl genom ett nytt avtal som genom ett domstolsavgörande.

Avtal om vårdnad, boende och umgänge bör ingås skriftligen. Den skriftliga formen är nödvändig bl.a. för att kommunerna skall kunna ge sitt godkännande och för att avtalen skall kunna ligga till grund för verkställighet.

För att underlätta handläggningen och för att säkerställa att inga väsentliga uppgifter utelämnas kan det vara av värde om det finns en färdig avtalsblankett för föräldrars avtal. I bilaga 14 till betänkandet återges den blankett som används i Finland.

Vilken prövning skall göras av föräldrarnas avtal?

Frågor om vårdnad, boende och umgänge kräver särskilda överväganden. I de allra flesta fall torde den prövning som socialnämnden skall göra vara enkel. Men fall kan förekomma som ger anledning till närmare eftertanke. Det kan exempelvis inte uteslutas att det finns situationer där föräldrarna mindre ser till barnets behov än till sina egna intressen. Att en överenskommelse inte i tillräcklig grad tar hänsyn till barnets bästa kan ha olika orsaker. Bakom föräldrarnas överenskommelse kan ligga t.ex. ekonomiska överväganden eller ett "rättvisetänkande" eller en starkare förälders inflytande över en svagare förälder. Uppgiften att pröva föräldrarnas avtal är alltså något annat och betydligt mer ansvarsfullt än att endast registrera föräldrarnas överenskommelse.

Utgångspunkten vid prövningen av föräldrarnas avtal skall vara barnets bästa (se avsnitt 8).

Några remissinstanser anser att barnet bör få möjlighet att komma till tals vid socialnämndens prövning av föräldrarnas avtal.

Frågan om domstolarnas skyldighet att i vårdnads- och umgänges mål ta reda på barnets inställning när föräldrarna är ense berördes i förarbetena till de nu gällande bestämmelserna om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad och umgänge. Det ansågs då som regel inte vara nödvändigt att i dessa fall inhämta någon särskild utredning om barnets

inställning (se prop. 1994/95:224 s. 35). Det finns inte anledning att här göra någon skillnad mellan domstolens prövning och den prövning som socialnämnden har att göra. Det bör alltså inte införas någon absolut skyldighet för socialnämnden att ta reda på barnets inställning. Ibland är omständigheterna emellertid sådana att det finns anledning för nämnden att göra det. Även vid socialnämndens prövning av föräldrarnas avtal bör givetvis den grundprincipen gälla att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (se förslaget till 6 kap. 2 b § föräldrabalken). Skulle det komma fram att barnet motsätter sig den lösning som föräldrarna kommit överens om, är det ett skäl att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är till barnets bästa (se prop. 1994/95:224 s. 35).

Även i övrigt skall socialnämnden göra samma prövning av föräldrarnas överenskommelse som en domstol gör när föräldrarna är ense. Står barnet under vårdnad av endast en förälder och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden om barnet, skall nämnden alltså godkänna avtalet om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa. Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och vill föräldrarna att en av dem skall ha vårdnaden om barnet ensam, skall nämnden godkänna avtalet om överenskommelsen är till barnets bästa. Det sistnämnda bör gälla även beträffande avtal om boende och umgänge.

Socialnämnden skall antingen godkänna avtalet eller vägra godkännande. Någon möjlighet för socialnämnden att ändra avtalets innehåll bör inte finnas. Detta hänger samman med att tvister mellan föräldrar skall avgöras av domstol. Däremot är det ofta lämpligt att socialnämnden, om den anser att det avtalade arrangemanget står i strid med barnets bästa, föreslår föräldrarna att ändra avtalet så att det svarar mot barnets bästa.

För att nämnden skall kunna ta ställning till avtalet krävs att det är tydligt formulerat. Även om socialnämnden inte i sitt godkännandebeslut kan ändra avtalets innehåll ens i förtydligande syfte, bör nämnden givetvis verka för att oklara avtal görs tydliga och ofullständiga avtal fullständiga; man riskerar annars att avtalet inte kan läggas till grund för verkställighet. Särskilt vad gäller vårdnaden om barnet är det viktigt att avtalet är klart till sin innebörd. Det måste med säkerhet gå att utläsa vem som är barnets vårdnadshavare vid varje givet tillfälle. Är det inte möjligt att uppnå sådan klarhet, återstår för nämnden att vägra att godkänna avtalet.

JO tar i sitt remissvar upp frågan om socialnämndernas möjligheter att vid sin bedömning av ett avtal inhämta upplysningar från en annan avdelning inom kommunen eller från en annan kommun och framhåller att sekretessfrågorna bör uppmärksammas.

När frågor om vårdnad, boende och umgänge avgörs av domstol skall domstolen se till att frågorna blir tillbörligt utredda och skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Nämnden är därvid skyldig att lämna de upplysningar av betydelse som nämnden har. Om det behövs ytterligare utredning, kan domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att verkställa en sådan. Är föräldrarna överens torde domstolens utredning i regel

inskränka sig till att socialnämnden bereds tillfälle att lämna upplysningar inom en viss kortare tid.

I stort sett bör motsvarande möjligheter och skyldigheter att inhämta upplysningar gälla för socialnämnderna vid deras prövning av avtal. Den socialnämnd som skall pröva avtalet kan behöva inhämta upplysningar från socialnämnden i en annan kommun. Det kan bli aktuellt exempelvis om barnet nyligen har flyttat till kommunen eller om en av föräldrarna är bosatt i en annan kommun. Sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100), s.k. socialtjänstsekretess, bör då inte hindra att uppgifter av betydelse lämnas till den socialnämnd som skall pröva avtalet (se 14 kap. 1 § första stycket sekretesslagen). Däremot bör uppgifter som lämnats under familjerådgivningssekretess (7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen) inte omfattas av den nämnda uppgiftsskyldigheten.

Slutligen bör på nytt påpekas att det föreslagna systemet inte innebär att socialnämnderna skall avgöra frågor om vårdnad, boende och umgänge i fall då föräldrarna inte kan enas. Förslaget syftar till att främja samförståndslösningar. Om det till slut ändå kvarstår en tvist, är det domstolens uppgift att slita tvisten.

Ändring av avtal

Ett godkänt avtal bör kunna ändras såväl genom ett nytt avtal som godkänts av socialnämnden som genom ett avgörande av domstol, och ett domstolsavgörande bör kunna ändras inte bara genom ett nytt avgörande av domstol utan även genom ett skriftligt avtal mellan föräldrarna som godkänns av socialnämnden. Detta bidrar till ett smidigt förfarande och underlättar anpassning av boende och umgänge efter den aktuella situationen. Det överensstämmer också med den ordning som gäller i Finland. Några särskilda regler om detta behövs inte.

Den föreslagna ordningen med avtal möjliggör också att ett avtals giltighet begränsas i tiden och att föräldrarna kommer tillbaka till socialnämnden för att träffa ett nytt avtal efter avtalstidens utgång. Ett sådant förfarande kan framstå som lämpligt t.ex. för att pröva hur en överenskommelse fungerar eller för att beakta barnets växlande behov av umgänge och kontakt med båda föräldrarna. Umgänge lämpar sig uppenbarligen bättre för tidsbegränsade avtal än vårdnad och boende. Som Riksförsäkringsverket påpekar får ett avtal givetvis inte innebära att barnet under någon tid ställs utan vårdnadshavare. Ett nytt avtal eller ett domstolsavgörande torde inte heller kunna ges retroaktiv verkan (se NJA 1972 s. 350).

Domstolsprövning när föräldrarna är ense?

I Finland avgör föräldrarna själva på vilket sätt de vill få frågor om vårdnad m.m. reglerade. Detta innebär att även föräldrar som är överens har möjlighet att vända sig till domstol. Möjligheten att träffa avtal används dock i det stora flertalet fall.

Vårdnadstvistutredningen föreslår inte någon begränsning i möjligheterna för föräldrar som är ense att genom gemensam ansökan väcka talan i domstol. Socialstyrelsen anser att en sådan möjlighet innebär en onödig belastning på domstolarna. Eksjö tingsrätt och Domstolsverket anser att möjligheten till domstolsprövning i dessa fall bör kvarstå endast när den gemensamma ansökan avser även äktenskapsskillnad.

Domstols medverkan bör tas i anspråk i princip endast i de fall där en verklig tvist föreligger. Det går emellertid inte att bortse från att föräldrar som är ense i vissa fall av olika anledningar kan föredra att vända sig till domstol i stället för till socialnämnden. Det kan inte heller uteslutas att domstols dom i internationella sammanhang i vissa fall kan väga tyngre än ett av socialnämnden godkänt avtal. Även enkelheten i systemet talar för att möjligheten till domstolsprövning behålls för föräldrar som är överens. Särskilt i fall då talan väckts innan föräldrarna enats vore det olyckligt om det inte gick att få överenskommelsen fastställd av domstolen. Erfarenheterna från Finland talar för att de flesta föräldrar ändå kommer att vända sig till socialnämnden för att få sina avtal godkända.

Övervägande skäl talar därför enligt regeringens mening för att den föreslagna avtalsmöjligheten inte bör innebära någon inskränkning i möjligheten att få ett domstolsutslag beträffande vårdnad, boende och umgänge.

Den lagtekniska utformningen, m.m.

Socialstyrelsen påpekar i sitt remissyttrande att lagtexten i utredningsförslaget är så utformad att alla typer av ändringar i vårdnad och umgänge kan avtalas, således även överflyttning av vårdnaden till en särskild vårdnadshavare och umgänge med någon annan än en förälder. Att sådana frågor skall omfattas av den föreslagna avtalsmöjligheten är givetvis inte meningen.

En motsvarande skyldighet att lämna uppgifter till försäkringskassa, skattemyndighet och Centrala studiestödsnämnden som i dag gäller för tingsrätt när ett vårdnadsavgörande vinner laga kraft bör gälla för socialnämnderna när nämnderna godkänner ett avtal om vårdnad (förordningen [1949:661] om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken, m.m.). En bestämmelse härom bör tas in i lag (jfr 8 kap. 5 § regeringsformen).

En förutsättning för att reformen skall få genomslag och komma till användning i så många fall som möjligt är att berörda föräldrar informeras om den. Det bör ankomma på Socialstyrelsen att vidta de informationsinsatser som behövs.

16 Utredning om vårdnad, boende eller umgänge

Regeringens bedömning: Den nuvarande ordningen när det gäller vårdnadsutredarens skyldigheter bör inte ändras.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Utredningen föreslår att den som verkställer en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning skall lämna ett förslag till beslut. Om det framstår som ett lämpligare alternativ, skall utredaren dock i stället redovisa vilka konsekvenser olika beslutsalternativ får för barnet (se betänkandet s. 117).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning. Några remissinstanser tillstyrker förslaget att en konsekvensbeskrivning skall lämnas i utredningen men avstyrker eller ställer sig tveksamma till förslaget i övrigt. Till dem hör Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Rädda Barnens riksförbund, Föreningen Söndagsbarn i Stockholm och Föreningen Barns Rätt Till 2 Föräldrar i Skövde. Riksdagens ombudsmän anser att det bör vara tillräckligt att i lagen ange att utredningen bör innefatta ett ställningstagande i sakfrågan. Länsstyrelsen i Malmöhus län anser att den som verkställer utredningen alltid skall lämna ett förslag till beslut. Tjänstemännen vid familjerättssektionerna i Stockholms söderkommuner anser att utredaren i första hand bör ge en konsekvensbeskrivning och, om det inte är lämpligt, ett förslag till beslut. UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening avstyrker förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken skall domstolen innan den avgör ett mål eller ett ärende om vårdnad eller umgänge ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar. Behövs ytterligare utredning, får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa en sådan utredning. Domstolen får därvid fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Vidare skall domstolen se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den socialtjänsteman som av socialnämnden utses att verkställa utredningen skall själv svara för den och sända rapporten direkt till domstolen. Denna ordning gäller sedan den 1 mars 1991 (prop. 1990/91:8, bet. 1990/91:LU13), då socialnämnden frikopplades från arbetet med vårdnads- och umgängesutredningar. Utredningen skall i normalfallet inte mynna ut i ett förslag till domstolen utan endast innefatta en redovisning av insamlade och sammanställda fakta och upplysningar om barnet och dess föräldrar. Den utredande tjänstemannen skall i varje enskilt fall själv avgöra om det insamlade faktamaterialet skall kompletteras med en slutsats från hans eller hennes sida. Vägledande bör vara vad som är barnets bästa.

1991 års reform har mottagits i stort sett positivt av domare, advokater och socialtjänstemän. I den utvärdering som Vårdnadstvistutredningen har gjort har det inte kommit fram några påtagliga brister med den nuvarande ordningen. Liksom i den diskussion som ledde till 1991 års reform har dock från personer med erfarenhet av handläggningen av vårdnadstvister framförts att vårdnadsutredningen alltid borde innehålla något ställningstagande från den som genomfört utredningen.

Som anfördes i samband med 1991 års reform finns det både för- och nackdelar med en ordning som innebär att utredaren skall ta ställning i sakfrågan. En preferens för den ena föräldern kan av den

andra föräldern uppfattas som en nedvärdering, vilket kan öka de motsättningar som kan finnas mellan föräldrarna. Samtidigt kan det finnas fall där det är av stort värde att den som är väl insatt i ärendet och kanske hyser en bestämd uppfattning ger uttryck för den.

De för- och nackdelar som är förknippade med olika alternativ analyserades noga i samband med 1991 års reform. Tillräckliga skäl för regeringen att nu frånga sin tidigare ståndpunkt har inte anförts. Även i framtiden bör utredaren alltså själv få bedöma om han eller hon vill komplettera det insamlade faktamaterialet med en egen slutsats.

Utgångspunkten vid domstolens bedömning av frågor om vårdnad m.m. är barnets bästa. Det torde mot den bakgrunden i många fall vara naturligt att den som gör utredningen resonerar om vad olika beslutsalternativ kan innebära för barnet. Det har inte framkommit något som tyder på att utredarna i dag inte skulle utreda och för domstolen redovisa vilka konsekvenser olika lösningar kan få för barnet. Mot bakgrund av den diskussion som förts i bl.a. förarbetena till de ändringar i socialtjänstlagen (1980:620) som träder i kraft den 1 januari 1998 kan i alla händelser förväntas att utredarna framdeles vid behov lämna en konsekvensbeskrivning (jfr prop. 1996/97:124 s. 98 f.). Mot den bakgrunden anser regeringen att det inte finns skäl att nu införa någon lagbestämmelse om en skyldighet att redovisa konsekvensbeskrivningar.

Riktlinjer för utredningens bedrivande

I samband med 1991 års reform infördes en möjlighet för domstolen att lämna riktlinjer för hur en vårdnads- eller umgängesutredning skall bedrivas. Tanken när bestämmelsen infördes var inte att domstolarna regelmässigt skulle fastställa riktlinjer för utredningen utan att de skulle ha en sådan möjlighet i de fall det ter sig påkallat. Även om möjligheten utnyttjas endast undantagsvis anses den värdefull och Vårdnadstvistutredningen anser att den bör finnas kvar. Regeringen instämmer i den bedömningen.

Oavsett om domstolen drar upp riktlinjer för utredningen eller inte har domstolen ett ansvar för att utredningen bedrivs skyndsamt. Som regel bör domstolen sätta ut en viss tid inom vilken utredningen skall vara färdig (se prop. 1990/91:8 s. 46 och 66 f., bet. 1990/91:LU13 s. 36 och JO:s ämbetsberättelse 1995/96 s. 79 f.). Ett par remissinstanser föreslår att en fast tidsgräns skall läggas fast i lagen. Den frågan var aktuell i 1991 års lagstiftningsärende. Som lagutskottet då anmärkte är en fast tidsgräns olämplig, eftersom möjligheterna att åstadkomma en tillfredsställande utredning varierar från fall till fall. Tidsfristens längd får bedömas med utgångspunkt från omständigheterna i det enskilda fallet. Tidigare har uttalats att en handläggningstid på tre till fyra månader ofta torde kunna vara ett riktmärke på vad som kan anses rimligt (prop. 1990/91:8 s. 66 f.). Detta uttalande synes ge uttryck för en god avvägning.

I vilken omfattning bör det förordnas om vårdnadsutredning?

Domstolarna beslutar inte alltid om utredning när det föreligger en tvist om vårdnad eller umgänge. Emellertid är de mål som kommer till domstolen i dag ofta sådana att det fordras någon form av utredning för att domstolen skall kunna ta ställning.

Som Vårdnadstvistutredningen påpekar är det väsentligt att domstolen förordnar om utredning endast i de fall där det är nödvändigt. Bara om det behövs ytterligare utredning utöver de upplysningar som socialnämnden skall ges tillfälle att lämna får domstolen sålunda förordna om sådan utredning. Detta framgår av 6 kap. 19 § andra stycket tredje meningen föräldrabalken. För att tydligare markera att det inte skall förordnas om utredning slentrianmässigt bör bestämmelsen, som utredningen föreslår, utformas något annorlunda.

Innehållet i utredningarna

En fråga som Vårdnadstvistutredningen tar upp är att vårdnadsutredningarna ofta innehåller för mycket av partsberättelser och för lite information om barnet.

Det är viktigt att utredningsförfarandet i tvister om vårdnad m.m. bedrivs effektivt och problemorienterat. Hur noggrant de uppgifter som föräldrarna lämnar till utredaren skall redovisas och hur mycket information om barnet som skall tas med i redovisningen måste dock avgöras från fall till fall. Frågan lämpar sig inte för lagstiftning.

Vad gäller upplysningar om barnet kan det i detta sammanhang finnas anledning att erinra om att det sedan den 1 januari 1996 finns uttryckliga bestämmelser om att en domstol vid bedömningen av frågor om vårdnad m.m. skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Vidare gäller numera att den som verkställer utredning i sådana mål och ärenden skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen. Genom ändringarna markeras att barnet skall ha en framträdande plats i utredningarna.

17 Familjedomstolar m.m.

Regeringens bedömning: Några särskilda familjedomstolar bör inte inrättas.

Ett system med familjenämnder eller liknande bör övervägas på nytt först efter att de reformer som regeringen föreslår i detta lagstiftningsärende har utvärderats.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Förutsättningarna för ett system med familjenämnder eller särskilda familjedomstolar och konsekvenserna därav bör undersökas (se betänkandet s. 125 f.).

Pappagruppens förslag: Särskilda familjerättsenheter bör etableras där domstolens ledamöter väljs och utbildas efter erfarenheter av modernt och delat föräldraskap (se promemorian s. 12 och 113).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker Vårdnadstvistutredningens förslag eller har ingen invändning mot det. Svea hovrätt, Sundsvalls tingsrätt och Sveriges domareförbund ställer sig negativa till ett inrättande av familjedomstolar eller liknande och Svea hovrätt motsätter sig en fortsatt utredning av frågan. Riksrevisionsverket anser att Pappagruppens förslag om speciella familjerättsenheter i domstolarna inte är övertygande och anför att de frågor som dessa enheter är tänkta att handlägga i stället bör kunna hanteras genom ett ökat och fördjupat samarbete mellan kommunernas socialförvaltningar och de allmänna domstolarna.

Skälen för regeringens bedömning: I olika sammanhang har förslag framförts om att mål om vårdnad och umgänge skall handläggas i särskilda familjedomstolar eller familjenämnder med speciell sammansättning och kompetens för de aktuella frågorna.

De förslag som regeringen nu lägger fram innebär en betoning av samförståndslösningar när det gäller frågor om vårdnad, boende och umgänge. Om det till slut ändå kvarstår en tvist är enligt regeringens uppfattning domstol det organ som är mest lämpat att lösa tvisten.

Ett system med specialdomstolar för familjemål passar dåligt in i den svenska domstolsorganisationen och den svenska rättstraditionen. Under senare år har riksdagen vid flera tillfällen haft att behandla frågan om specialdomstolar (se t.ex. bet. 1990/91:LU13 s. 45 f. och 1992/93:LU22 s. 28 f.). Riksdagens ställningstaganden innebär att antalet specialdomstolar bör minska. Man anser det viktigt att slå vakt om de allmänna domstolarnas breda sakliga kompetens och domarnas överblick över hela det juridiska fältet. Några omständigheter har inte framkommit som föranleder regeringen att göra en annan bedömning beträffande specialdomstolar.

En annan sak är att domstolarna givetvis måste ha tillgång till ett fullgott beslutsunderlag och till den särskilda sakkunskap som kan behövas i familjemål. I mål om vårdnad m.m. har domstolen en skyldighet att se till att frågorna blir tillbörligt utredda. Innan målet avgörs skall socialnämnderna ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna domstolen sådana upplysningar. Behövs det ytterligare utredning, får domstolen uppdra åt nämnden eller något annat lämpligt organ att utse någon att verkställa sådan utredning. Förutom att låta genomföra vårdnads- och umgängesutredningar kan domstolen ta in exempelvis ett barnpsykiatriskt utlåtande.

Det är självfallet också viktigt att domare som handlägger mål om vårdnad, boende och umgänge har erforderlig kompetens och erfarenhet. Regeringen vill här peka på att Domstolsverket varje år anordnar seminarier om vårdnads- mål som vänder sig till domare vid allmän domstol och vid allmän förvaltningsdomstol samt till advokater med erfarenhet av vårdnads- mål. Syftet med seminarierna är bl.a. att ge deltagarna tillfälle att utifrån sina erfarenheter diskutera vårdnadsfrågor.

Regeringen förutsätter att liknande seminarier och annan utbildning av domare som handlägger familjemål också fortsättningsvis kommer till stånd.

En särskild fråga är om domstolen skall ha expertledamöter i familjemål. Möjligheten till sådan expertmedverkan i domstolarna har tidigare avvisats av riksdagen (se t.ex. bet. 1989/90:JuU32 s. 4 f. och 1990/91:LU13 s. 45 f.). Det har inte framkommit några omständigheter som föranleder regeringen att för närvarande inta en annan ståndpunkt.

En annan fråga som tas upp av UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening och som även diskuterats i riksdagen (se bet. 1992/93:LU22 s. 25 f. och prot. 1992/93:114 s. 116 f.) gäller s.k. familjenämnder eller barnråd. Härmed avses en instans bestående av personer med bl.a. juridisk, social, barnpsykologisk och ekonomisk kompetens dit föräldrar som tänker separera kan vända sig för att få information och hjälp att komma fram till en överenskommelse. Om föräldrarna inte kan enas skulle saken få avgöras av domstolen efter att familjenämnden har avgett ett yttrande.

Ett system där föräldrar hos ett enda organ kan få hjälp med samtliga de frågor som kan uppkomma i samband med en separation är i sig tilltalande. Den ordning som regeringen nu föreslår, med bl.a. en skyldighet för kommunerna att sörja för att föräldrar erbjuds samarbetssamtal och hjälp att träffa avtal, har en sådan inriktning. Innan man tar ställning till om andra åtgärder behöver vidtas bör den nu föreslagna reformen ges tid att verka och utvärderas.

18 Sekretess vid samarbetssamtal

18.1 Gällande bestämmelser om sekretess

Bestämmelser om sekretess inom socialtjänstens område finns i 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100). Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgifter om enskildas personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgifterna kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närmstående lider men (socialtjänstsekretess). Med socialtjänst förstås bl.a. verksamhet som enligt lag handhas av socialnämnden. Socialtjänstsekretess gäller vid exempelvis vårdnads- och umgängesutredningar. Inom den kommunala familjerådgivningen gäller sekretess för uppgifter som en enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen (familjerådgivningssekretess). Sekretessen är i dessa fall absolut. Uppgifterna är alltså hemliga oavsett om det skulle vara till men eller inte för den enskilde om de kom ut. Bestämmelserna innebär i praktiken för familjerådgivarens del att han eller hon inte kan delta i vårdnads- eller umgängesutredning i samma ärende, såvida inte den enskilde efterger sekretessen (14 kap. 4 § sekretesslagen).

Uppgifter för vilka sekretess gäller får inte röjas för en enskild i andra fall än som anges i sekretesslagen eller i en lag eller förordning till vilken sekretesslagen hänvisar (1 kap. 2 § sekretesslagen). Gäller sekretess för en uppgift som förekommer hos en viss myndighet, får uppgiften inte röjas för en annan myndighet i andra fall än som anges

i sekretesslagen eller i en lag eller förordning till vilken sekretesslagen hänvisar. Detta gäller även i förhållandet mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, när de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra (1 kap. 3 § sekretesslagen). Gäller sekretess, får uppgiften inte heller i övrigt utnyttjas utanför den verksamhet i vilken sekretess gäller för uppgiften (1 kap. 4 § sekretesslagen).

Sekretess hindrar inte att uppgifter lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av lag eller förordning (14 kap. 1 § sekretesslagen). För socialtjänstens del finns en bestämmelse om sådan uppgiftsskyldighet i 71 § socialtjänstlagen.

Familjerådgivare enligt socialtjänstlagen och deras biträden får inte höras som vittnen om något som har anförtratts dem i deras yrkesutövning eller som de har fått veta i samband därmed, annat än om det är medgivet i lag eller om den till vars förmån tystnadsplikten gäller samtycker till det (36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken).

Fr.o.m. den 1 januari 1998 gäller dock en skyldighet för dessa befattningshavare att vittna i mål om vissa brott som begåtts mot en underårig (t.ex. i mål om misshandel och sexualbrott). Vidare gäller från årsskiftet 1997/98 en skyldighet för dem som har uppgiftsskyldighet enligt 71 § socialtjänstlagen att vid rättegång i vissa typer av mål lämna motsvarande uppgifter till domstolen (prop. 1996/97:124, bet. 1996/97:SoU18, rskr 1996/97:264, SFS 1997:314).

18.2 Vilken sekretess tillämpas vid samarbetssamtal?

Kommunerna är skyldiga att sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge (samarbetssamtal; 12 a § första stycket socialtjänstlagen). När bestämmelsen infördes underströk lagutskottet vikten av att kommunerna så långt som möjligt erbjuder de föräldrar som så önskar samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess (se bet. 1990/91:LU13 s. 15). En enkätundersökning gjord av Socialstyrelsen år 1987 gav emellertid vid handen att av 217 kommuner endast 54 tillämpade familjerådgivningssekretess vid samarbetsamtal. I 179 kommuner tillämpades socialtjänstsekretess. Ett mindre antal kommuner tillämpade båda formerna av sekretess. En undersökning gjord av Socialstyrelsen år 1993 visar att endast drygt 15 procent av kommunerna anser att de kan erbjuda samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess. Det innebär att samtalen inte kan få karaktär av familjerådgivning; om så blir fallet gäller naturligtvis familjerådgivningssekretess. I redovisningen av enkäten anges att svårigheten att erbjuda samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess beror på att verksamheten då måste vara organiserad på ett sådant sätt att den skiljer sig från övrig verksamhet inom familjerättssektionen. Samtalsledarna måste exempelvis vara bortkopplade från eventuella vårdnads- eller umgängesutredningar.

18.3 Tystnadsplikt inom den enskilda familjerådgivningen

Efter det att Vårdnadstvistutredningen avslutade sitt arbete har det i socialtjänstlagen införts en definition av begreppet familjerådgivning (prop. 1995/96:117, bet. 1995/96:SoU12, rskr. 1995/96:170). Med familjerådgivning avses en verksamhet som bedrivs av det allmänna eller yrkesmässigt av enskild och som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden eller familjer (12 a § tredje stycket socialtjänstlagen). I samband med ändringen i socialtjänstlagen ändrades även bestämmelsen om frågeförbud i 36 kap. 5 § rättegångsbalken på så sätt att undantaget i stället för att omfatta kuratorer vid familjerådgivningsbyråer som drivs av kommuner, landsting, församlingar eller kyrkliga samfälligheter nu omfattar "familjerådgivare" enligt socialtjänstlagen. Frågeförbudet kom härigenom att omfatta även enskilda familjerådgivare.

Av den nämnda propositionen framgår bl.a. att begreppet familjerådgivning inte skall uppfattas så snävt att det endast inbegriper fall då rådgivningen inriktas på ett fortsatt samliv utan att begreppet också skall täcka sådan rådgivning som syftar till att dämpa konflikterna efter en separation, så att föräldrarna får möjlighet att fungera tillsammans i föräldrarollen. Vidare anføres att vissa samarbetssamtal därmed kommer att falla in under begreppet familjerådgivning.

Lagrådet anförde i sitt yttrande att det vore önskvärt med en tydligare belysning av förhållandet mellan samarbetssamtal och familjerådgivning. Lagrådet ansåg sig emellertid kunna godta det i remissen framlagda förslaget eftersom hithörande frågor inom kort skulle aktualiseras på nytt i anledning av Vårdnadstvistutredningens betänkande. Regeringen uttalade i anledning härav i propositionen att en sådan belysning skulle göras vid beredningen av Vårdnadstvistutredningens betänkande.

18.4 Vad bör gälla om sekretess vid samarbetssamtal?

Regeringens bedömning: Vad som gäller om sekretess vid samarbetssamtal bör gälla även fortsättningsvis. Det behövs inte någon lagändring för att frågeförbudet i rättegångsbalken skall gälla även för dem som inom socialtjänsten leder samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Utredningen föreslår att rättegångsbalkens bestämmelser ändras så att vittnesförbudet kommer att omfatta även dem som inom socialtjänsten leder samarbetssamtal under familjerådgivningssekretess (se betänkandet s. 131 f.).

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning. Några remissinstanser anser att

samarbetssamtal bör föras under familjerådgivningssekretess. Till dem hör Riksdagens ombudsmän (JO), Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer. Några remissinstanser, bl.a. Gällivare kommun och Föreningen Kommunala Familjerådgivare (KFR), framhåller att det är en fördel om föräldrarna kan välja sekretessform. Ett par remissinstanser anser att familjerådgivningssekretess inte passar eller utgör ett hinder i arbetet med samarbetssamtal. Kammarrätten i Göteborg anser att det av sekretesslagen bör framgå vilken sekretess som gäller vid samarbetssamtal.

Skälen för regeringens förslag: Familjerådgivningen har till syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer (se 12 a § tredje stycket socialtjänstlagen). Inriktningen är då i regel – om än inte alltid, se avsnitt 18.3 – att samlevnaden skall fortsätta. Under familjerådgivningen kan komma att avhandlas frågor som är mycket känsliga för parterna. Ett framgångsrikt samtal förutsätter då i regel att parterna kan lita på att uppgifterna inte förs vidare.

Samarbetssamtal är inriktade på barnet, inte på vuxenrelationerna, och syftar i första hand till att skapa enighet i frågor om vårdnad och umgänge (se 6 kap. 18 § första stycket föräldrabalken och 12 a § första stycket socialtjänstlagen). Samarbetssamtalet fungerar närmast som ett led i en utredning eller innefattar en medling mellan parterna i praktiska frågor. Då föreligger inte samma behov av långtgående sekretess.

I vissa fall utgör familjerådgivningen ett första steg på vägen för att föräldrarna skall kunna samtala om hur de skall ordna det för barnet efter separationen. Ett samtal som börjar som ett samarbetssamtal kan också övergå till att bli familjerådgivning enligt den i lagen använda definitionen och med den strängare sekretess som gäller för familjerådgivning.

JO föreslår att definitionen av familjerådgivning skall utvidgas till att omfatta även samarbetssamtal. Enligt regeringens mening är detta inte lämpligt. Det nyss anförda visar att samtal med parter som står i begrepp att separera kan vara av så olika karaktär att det knappast är ändamålsenligt med enhetliga regler för alla samtal.

Inom socialtjänsten har man lång erfarenhet av samarbetssamtal. Samtalen bedrivs framgångsrikt och tillgängligheten är hög. Även det talar emot att man omorganiserar verksamheten med samarbetsamtal.

Till detta kommer att det skulle medföra resursproblem för många kommuner att låta alla samarbetssamtal ske inom ramen för familjerådgivningsverksamheten. Inom familjerådgivningen är sekretessen, som nämnts, absolut. Det blir därför i praktiken inte möjligt att låta samtalsledaren göra en efterföljande vårdnads-, boende- eller umgängesutredning.

Regeringen anser mot bakgrund av det anförda att sekretessen även fortsättningsvis bör bero på samtalets karaktär (jfr JO:s uttalande i beslut den 15 december 1994, se betänkandet s. 135 f.). Har samtalet karaktär av familjerådgivning bör den strängare familjerådgivningssekretessen gälla, medan i andra fall det är tillräckligt med

s.k. socialtjänstsekretess. Självfallet är det viktigt att det före samtalen klargörs vilken inriktning samtalen skall ha och vad som är syftet med dem. Det är också av vikt att föräldrarna informeras om att samtalsens karaktär är avgörande för vilken sekretess som gäller.

Som framgått kan ett samtal som äger rum inom socialtjänsten falla in under definitionen av familjerådgivning och alltså komma att föras med familjerådgivningssekretess. Utredningen föreslår mot den bakgrunden att frågeförbudet i 36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken utsträcks till att gälla även samtalsledare inom socialtjänsten som lett samarbetsamtal under familjerådgivningssekretess.

Efter det att Vårdnadstvistutredningen avslutade sitt arbete har bestämmelsen om frågeförbud ändrats på så sätt att undantaget i stället för att omfatta kuratorer vid familjerådgivningsbyråer som drivs av kommuner, landsting, församlingar eller kyrkliga samfundigheter nu omfattar "familjerådgivare enligt socialtjänstlagen". Regeringen anser att det efter den genomförda ändringen framgår tillräckligt tydligt att frågeförbud gäller för alla uppgifter som lämnats under familjerådgivningssekretess. I den mån ett samarbetsamtal med hänsyn till sin karaktär är att anse som familjerådgivning måste sålunda den som leder samtalet vara att anse som familjerådgivare i rättegångsbalkens mening. Någon lagändring är med hänsyn till det anförda numera inte påkallad.

Visserligen kan det i praktiken vara svårt att avgöra vilka uppgifter under ett samtal som är belagda med en strängare sekretess och föremål för frågeförbud vid vittnesmål. Denna svårighet kan man dock knappast undgå.

19 Medling mellan samlevande

19.1 Lagen (1973:650) om medling mellan samlevande

I samband med att hemskillnadsinstitutet avskaffades och de nuvarande bestämmelserna om rätt till äktenskapsskillnad infördes år 1973 blev medling frivillig. Bestämmelserna om medling flyttades till en särskild lag, lagen om medling mellan samlevande.

Medling enligt den angivna lagen har till ändamål att utjämna motsättningar mellan en man och en kvinna som sammanlever eller har sammanlevt. Medlaren skall på lämpligt sätt ta reda på anledningen till motsättningarna och, i de fall där en brytning är aktuell, rådgöra med parterna om möjligheten att fortsätta samlevnaden.

Det skall finnas minst två medlare för varje kommun. Medlare utses av länsstyrelsen efter hörande av kommunen.

Medlaren är skyldig att försöka medla på begäran av mannen eller kvinnan, om någon av dem är bosatt i den kommun för vilken medlaren har förordnats.

Medlaren får inte yppa vad han eller hon har erfarit under medlingen.

Ersättning till medlaren betalas av kommunen.

19.2 Lagen bör upphävas

Regeringens förslag: Lagen om medling mellan samlevande upphävs.

Framställningen: I en framställning till Justitiedepartementet har två medlare i Jönköpings kommun anhållit att lagen om medling mellan samlevande skall upphävas. Enligt anmälarna synes de kommunala medlarna inte längre fylla någon funktion.

Remissinstanserna: Remissinstanserna anser att lagen kan upphävas eller har ingen invändning mot att så sker. Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare och Föreningen Söndagsbarn i Stockholm framhåller att det är viktigt att familjerådgivningen tillförsäkras resurser. Föreningen Söndagsbarn anser vidare att någon form av obligatorisk medling mellan samlevande som skall separera och som har gemensamma barn under 16 år bör införas.

Skälen för regeringens förslag: Sedan lagen om medling mellan samlevande infördes för mer än 20 år sedan har andra stödsystem vuxit fram. Här kan särskilt nämnas att kommunerna sedan den 1 januari 1995 är skyldiga att sörja för att familjerådgivning kan erbjudas dem som begär det. Familjerådgivningen är i huvudsak inriktad på att sammanlevande par skall få hjälp med sin relation. Syftet är att bistå dem så att de kan hantera sina konflikter, problem och krissituationer. De flesta vill ha hjälp så att de kan fortsätta att leva tillsammans. För andra par är separationen redan ett faktum. Om paret har barn kan familjerådgivningen då bidra till att dämpa konflikterna så att föräldrarna får möjlighet att tillsammans fungera i föräldrarollen efter separationen.

Med familjerådgivningens utbyggnad synes medlingsinstitutet ha förlorat sin betydelse. Av remissvaren framgår att medling under senare år har använts i mycket begränsad utsträckning. Ingen av de tillfrågade remissinstanserna ser något hinder mot att lagen upphävs. Länsstyrelsen i Västernorrlands län framhåller visserligen att det är kostnadsfritt för den enskilde att anlita en medlare och uttrycker oro över att allt fler kommuner i framtiden kan komma att ta ut avgifter för familjerådgivningsverksamheten. Detta är dock inget vägande skäl för att behålla de särskilda medlarna. I samband med att kommunerna gavs ansvaret för familjerådgivningen uttalades att eventuella avgifter självfallet inte får vara av sådan storlek att de avhåller enskilda från att vända sig till familjerådgivningen (se prop. 1993/94:4 s. 6).

De kommunala medlarna synes alltså inte längre fylla någon funktion. Regeringen anser därför att lagen om medling mellan samlevande bör upphävas.

Frågan om obligatoriska samarbetssamtal har behandlats i avsnitt 7.2.

20 Barnets bästa i mål om verkställighet

Regeringens förslag: Det införs en uttrycklig bestämmelse om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid verkställighet.

Regeringens bedömning: Det behövs inte någon lagändring för att tillförsäkra barn en rätt att komma till tals i verkställighetsmålen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Barnombudsmannen (BO) föreslår i sin rapport till regeringen år 1996 (Tänk om..., Rapport från barnens myndighet) att bestämmelser motsvarande dels artikel 3 i barnkonventionen med principen om barnets bästa, dels artikel 12 i konventionen med principen om barnets rätt att föra fram sina åsikter och få dem beaktade i förhållande till ålder och mognad skall tas in i 21 kap. föräldrabalken. Kapitlet handlar om verkställighet av domar eller beslut om vårdnad eller umgänge m.m.

Föräldrabalkens bestämmelser bygger på principen om barnets bästa. Detta gäller även bestämmelserna om verkställighet. Principen om barnets bästa betonas nu ytterligare genom den övergripande bestämmelse som regeringen föreslår skall föras in i inledningen till 6 kap. föräldrabalken (se avsnitt 8). I bestämmelsen slås fast att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. En motsvarande bestämmelse bör tas in i 21 kap. föräldrabalken.

Frågan om det behövs några lagändringar för att tillförsäkra barnet en rätt att komma till tals i verkställighetsmål har nyligen övervägts och avvisats (se prop. 1994/95:224, bet. 1995/96:LU2, rskr. 1995/96:35, SFS 1995:1242). I propositionen anfördes följande.

Målen har som regel föregåtts av en process i allmän domstol och kan därför sägas vara en fortsättning på den processen. Om barnet får komma till tals innan vårdnads- eller umgängesfrågan avgörs – –, bör någon föreskrift om utredning av barnets vilja även i verkställighetsmålen inte vara nödvändig. Som Kammarrätten i Jönköping påpekar kan det dock ibland förflyta lång tid mellan avgörandena i de olika domstolarna, varför barnets inställning kan ha ändrats. Domstolen i verkställighetsmålet bör vara särskilt uppmärksam på den möjligheten.

Några nya omständigheter har inte framkommit som föranleder regeringen att nu göra en annan bedömning beträffande behovet av lagändringar.

21 Ikraftträdande

Regeringens förslag: De föreslagna lagändringarna skall träda i kraft den 1 april 1998. Den upphävda lagen om medling mellan samlevande skall dock tillämpas i fråga om medling som påbörjats före utgången av mars 1998. Några särskilda övergångsbestämmelser skall inte meddelas i övrigt. De nya bestämmelserna skall alltså tillämpas fullt ut fr.o.m. ikraftträdandet.

Vårdnadstvistutredningens förslag: Inte heller utredningen föreslår några övergångsbestämmelser (se betänkandet s. 128).

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser utom Riksdagens ombudsmän (JO) tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning.

Skälen för regeringens förslag: De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Med beaktande av den tid som kommer att förflyta innan riksdagen kan fatta beslut i lagstiftningsärendet är en lämplig ikraftträdandetidpunkt den 1 april 1998.

Vårdnadstvistutredningen anser det inte påkallat med några särskilda övergångsbestämmelser. Det innebär att de nya bestämmelserna skall tillämpas från ikraftträdandet. JO påpekar att följden av detta kan bli att tingsrätt och hovrätt kommer att tillämpa olika regler i ett och samma mål, om tingsrätten beslutar före och hovrätten efter ikraftträdandet. JO anser därför att uttryckliga övergångsbestämmelser bör meddelas.

Det är angeläget att de nya bestämmelserna får genomslag så snart som möjligt. En föreskrift om att de nya reglerna skall tillämpas endast i mål som inleds efter ikraftträdandet kan gå ut över vad som är bäst för barnet. I exempelvis ett fall där vårdnaden om ett barn anförtrots åt en av föräldrarna trots att gemensam vårdnad skulle vara bäst för barnet, är det svårt att se något bärande skäl till att de nya reglerna om vårdnad inte skulle kunna tillämpas i högre rätt. Regeringen instämmer därför i Vårdnadstvistutredningens bedömning att de föreslagna lagändringarna inte bör förses med övergångsbestämmelser utan – i den mån processrättsliga bestämmelser inte lägger hinder i vägen – tillämpas fullt ut även i pågående mål och ärenden.

Medling mellan samlevande som inletts före utgången av mars 1998 bör slutföras. Den upphävda lagen bör därför fortsätta att gälla i fråga om medling som påbörjats före denna tidpunkt.

22 Kostnadseffekter m.m.

De föreslagna ändringarna i föräldrabalken och socialtjänstlagen syftar till att lyfta fram samarbetssamtalen och till att öka möjligheterna för föräldrarna att själva så långt som möjligt komma överens i frågor som nära berör barnet. Härigenom kommer domstolarna att i viss mån avlastas mål om vårdnad och umgänge. Vidare torde reformen medföra att det blir färre tvister än i dag om ändring i fråga om vad som bestämts om vårdnad m.m. Åtminstone på sikt torde belastningen på samhällets institutioner komma att bli mindre.

Genom reformen får domstolarna möjlighet att avgöra frågor om barnets boende och frågor om umgänge med barnet i större omfattning än i dag och utvidgas möjligheterna att döma till gemensam vårdnad och att meddela föreskrifter om hur resekostnader vid umgänge skall fördelas mellan föräldrarna.

Sammantaget innebär de föreslagna lagändringarna för domstolsväsendets del vissa besparingar.

För enskilda parter kan de nya reglerna medföra lägre processkostnader. I den mån processandet bedrivs med stöd av rättshjälp kan även statens kostnader komma att minska. Förändringarna torde dock endast bli marginella.

För kommunerna får framför allt förslaget om hjälp till föräldrar att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge samt förslaget om godkännande av sådana avtal betydelse. Syftet med förslagen är bl.a. att föräldrar som inte själva kan enas i frågor om barnen skall, innan de vidtar rättsliga åtgärder, vända sig till socialnämnden för att få hjälp att komma överens. De personellt och ekonomiskt resurskrävande vårdnads- och umgängesutredningarna kommer då att bli färre till antalet och resurser frigörs som i stället kan användas till att hjälpa föräldrar att komma överens. Till detta kan läggas att många avtal om vårdnad, boende och umgänge kommer att träffas i anslutning till samarbetssamtal. Kommunens resurser kommer då inte att belastas utöver den tid som åtgår för samtalet och för att pröva om avtalet kan godkännas.

Trots det anförda kan det antas att kostnaderna i kommunerna kommer att öka något, i varje fall inledningsvis. Vissa utbildningsinsatser kommer att bli nödvändiga och kommunerna får ta över en del av de frågor om vårdnad m.m. som i dag handläggs av domstolarna. Vidare kommer sannolikt en del föräldrar som i och för sig inte är i tvist men som ändå vill få frågor om barnet reglerade, t.ex. beträffande umgänge inom ramen för en gemensam vårdnad, att vilja träffa avtal om detta och få avtalet godkänt. Till detta kommer att samarbetssamtal sannolikt kommer att användas i större utsträckning än i dag. Om kostnadsökningen blir bestående beror bl.a. på hur många föräldrar ytterligare som kommer att använda samarbetssamtal och hur många föräldrar som kommer att använda sig av möjligheten att träffa avtal som godkänns av socialnämnden. Det beror vidare på hur kommunerna organiserar verksamheten med samarbetssamtal. De kommunala kostnadsökningarna torde i varje fall uppvägas av de besparingar för staten som nämnts tidigare. Även kommunerna kan uppnå besparingar i andra hänseenden, om samarbetssamtalen bedrivs framgångsrikt. Riksrevisionsverket gör bedömningen att förslagen bör kunna ge en generell vinst för samhället.

Regeringen och Svenska Kommunförbundet har träffat en överenskommelse om regleringen av de ekonomiska effekterna för kommunerna i anledning av de förslag som läggs fram i denna proposition. Överenskommelsen innebär att generellt statsbidrag utgår med 12 miljoner kr per år för det första året och med 7,5 miljoner kr per år för följande år.

För Socialstyrelsens del innebär förslagen vissa initialkostnader. Det gäller förutom informationsinsatser den metodutveckling av samarbetssamtalen som tagits upp i avsnitt 7 och allmänna råd m.m. som kan behöva utarbetas i

anledning av reformen. Detta är dock insatser som bedöms kunna hanteras inom ramen för befintliga resurser.

Det förslag som läggs fram om umgängesavdrag bedöms inte leda till några nämnvärda kostnader för berörda myndigheter (de allmänna försäkringskassorna och kronofogdemyndigheterna).

En separation är en smärtsam upplevelse för alla inblandade, inte minst för barnen. Forskning visar emellertid att barn klarar av föräldrarnas separation bra i ett långt perspektiv om föräldrarna kan samarbeta och finnas kvar som föräldrar. Däremot kan barn som lever i en konflikt på olika sätt påverkas negativt. En vinst med förslagen är att barn i allt större utsträckning kommer att slippa det lidande som en process vid domstol mellan föräldrarna i allmänhet innebär. Barn som slipper konflikter är i det stora hela också mindre resurskrävande för familjen och för samhället.

Informationsinsatser

Det är angeläget att information lämnas om de nya bestämmelserna om vårdnad, boende och umgänge. Det är också viktigt att föräldrar informeras om möjligheten att genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

En central roll när det gäller spridning av information spelar socialnämnder, familjerådgivningsbyråer, advokater och domstolar. Även andra kanaler kan emellertid vara till nytta när det gäller informationsspridning. Här avses exempelvis de frivilliga organisationerna och personal inom barnomsorg och skolväsende.

Ansvar för att informationen når ut till enskilda och berörda myndigheter vilar i första hand på Socialstyrelsen. Ett visst ansvar ligger också på Domstolsverket och domstolarna. Informationsinsatserna bör ske inom befintliga budgetramar. Även kommunerna har ett ansvar för att information når ut till enskilda.

Uppföljning

Som tidigare framhållits syftar de förslag som regeringen lägger fram i denna proposition bl.a. till att betona vikten av samförståndslösningar, till att bana väg för en ökad användning av gemensam vårdnad och till att ytterligare framhäva principen om barnets bästa.

Frågor om vårdnad m.m. skall avgöras efter vad som är bäst för barnet. Det är viktigt att lagändringarna inte får till följd att en förälders motstånd mot gemensam vårdnad inte tas på allvar eller att det mer eller mindre rutinmässigt beslutas om gemensam vårdnad. Den föreslagna ordningen ställer stora krav på dem som fattar beslut i frågor som rör barn.

Regeringen har för avsikt att utvärdera reformen när den varit i kraft en tid. Med hänsyn till de särskilda svårigheter som finns i de fall där det förekommit övergrepp eller misstanke om övergrepp kan det finnas anledning att särskilt uppmärksamma hur reglerna tillämpas av domstolar och socialnämnder i de fallen.

23 Författningskommentar

23.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

2 a §

Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, olovligt förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas.

(Jfr 6 kap. 2 a § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen är ny. Den har behandlats i avsnitt 8.

I första stycket finns en ny övergripande bestämmelse. I bestämmelsen slås fast att barnets bästa skall komma i främsta rummet när frågor om vårdnad, boende och umgänge avgörs. Det innebär inte någon förändring i gällande rätt, men den nya bestämmelsen markerar tydligare än som sker i dag att barnets bästa alltid skall finnas med som en utgångspunkt för bedömningen och att de mer preciserade bestämmelserna i kapitlet tar sitt avstamp i denna allmänna regel. Genom den nya bestämmelsen knyts också regleringen av frågor om vårdnad, boende och umgänge tydligt till FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Artikel 3 i konventionen föreskriver i svensk officiell översättning att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (se prop. 1989/90:107, bilaga 1).

Barnets bästa skall således komma i främsta rummet vid alla avgöranden av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det gäller alltså såväl för domar och beslut av domstol som för beslut av socialnämnden att godkänna eller inte godkänna avtal som föräldrarna träffat. Som nämnts ansluter bestämmelsen till hur barnkonventionens artikel 3 är formulerad. Principen om barnets bästa i artikel 3 i barnkonventionen skall appliceras på alla områden. Den är i konventionen ett av flera relevanta intressen att ta hänsyn till (se bl.a. prop. 1989/90:107 s. 31 f. och SOU 1996:115 s. 35 f.; jfr prop. 1996/97:25 s. 362 f. och prop. 1996/97:124 s. 259 f.). Den bestämmelse som här föreslås skall inte för den skull tolkas så att andra intressen kan gå före barnets. När det gäller vårdnad, boende och umgänge finns det inte några andra intressen som kan ta över.

I lagen anges inte vad som närmare bestämt skall anses vara *barnets bästa*. Det låter sig inte göra att en gång för alla precisera innebörden av ett sådant begrepp. Som många gånger framhållits måste barnets bästa avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. I andra stycket och i 2 b § pekas visserligen på några omständigheter som skall beaktas, men det rör sig självfallet inte om någon uttömmande uppräkningslista. Vid bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt skall därvid

såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet beaktas. Det säger sig självt att det ofta är nära nog omöjligt att objektivt slå fast vad som är bäst för barnet. I sådana fall blir det till sist domstolens resp. socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande.

De särskilda bestämmelser i kapitlet som talar om barnets bästa – se 5, 6, 10, 14 a och 15 a §§ – liksom de bestämmelser som innehåller delvis andra bedömningsgrunder – se exempelvis 7, 8, 9 och 10 a §§ – har behållits oförändrade vid sidan av den inledande allmänna regeln. Avsikten med den nya allmänna bestämmelsen har som sagt inte varit att förändra rättsläget. Bestämmelsen innebär dock att rättsläget för vissa situationer har preciserats.

Till *andra stycket* har förts bestämmelsen i 6 a § som anger att domstolen vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (se prop. 1990/91:8 s. 60–62). Den bestämmelsen har hittills gällt bara för frågor om vårdnad. Den kommer i fortsättningen att gälla även vid avgöranden om boende och umgänge. Vidare har till *andra stycket* förts bestämmelsen i 15 § fjärde stycket. Det innebär att domstolen och socialnämnden skall beakta risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa (se prop. 1992/93:139 s. 37 f.). Den bestämmelsen har hittills gällt bara för frågor om umgänge. Den kommer i fortsättningen att gälla även vid avgöranden av vårdnad och boende.

De omständigheter som anges i *andra stycket* skall beaktas vid tillämpning av första stycket i paragrafen. Men de skall också beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet enligt de särskilda bestämmelserna i kapitlet, t.ex. 5 § första stycket, 6 § *andra stycket*, 10 § första stycket, 14 a § första och *andra styckena* samt 15 a § första och *andra styckena*. Det är främst som komplettering till dessa bestämmelser som anvisningarna i *andra stycket* torde få praktisk betydelse.

Att vissa omständigheter nämns särskilt är i första hand ett uttryck för att dessa omständigheter aldrig får glömmas bort vid bedömningen. Men det är också ett uttryck för vad lagstiftaren särskilt velat fästa uppmärksamheten på. Däremot behöver inte de angivna omständigheterna nödvändigtvis betyda mer än andra viktiga förhållanden i ett enskilt fall. Att två tidigare bestämmelser nu förs samman till en är inte avsett att innebära någon annan ändring i sak än att tillämpningsområdena delvis har ändrats.

2 b §

Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

(Jfr 6 kap. 2 a § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen är ny. Den har behandlats i avsnitt 8.

Till paragrafen har förts bestämmelserna i 10 d § och 15 § fjärde stycket om att domstolen vid bedömningen av frågor om vårdnad resp. umgänge skall ta

hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (se prop. 1994/95:224 s. 53 f.). Den regeln gäller i fortsättningen också för frågan om barnets boende.

Bestämmelsen har i enlighet med ett påpekande från *Lagrådet* getts en fristående placering och inte inarbetats i 2 a §. Härigenom markeras att barnets vilja inte endast är en omständighet att beakta vid bedömningen av barnets bästa utan ibland bör beaktas fristående från den bedömningen (jfr prop. 1981/82:168 s. 66, prop. 1994/95:224 s. 32 f. och SOU 1997:116 s. 133 f.). Frågor om vårdnad, boende och umgänge skall alltid avgöras efter vad som är bäst för barnet. Men man kan tänka sig situationer där det är mycket svårt att avgöra vad som är bäst för barnet och där barnets vilja bör såsom fristående omständighet bli avgörande för domstolens ställningstagande.

5 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna *eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden*, skall rätten efter vad som är bäst för barnet *förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna*.

Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

(Jfr 6 kap. 5 § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen innehåller bestämmelser om domstolens prövning när en ändring av vårdnaden aktualiseras.

Bestämmelserna i *första och andra styckena* ersätter de nuvarande bestämmelserna i 5 och 6 §§. Övervägandena finns i avsnitt 9.1.

I bestämmelserna regleras endast det fallet att någon av föräldrarna eller båda i framtiden skall ha vårdnaden om barnet. Om överflyttning av vårdnaden till en eller flera särskilt förordnade vårdnadshavare finns bestämmelser i 7–9 §§.

Bestämmelserna innebär att domstolarna får större handlingsfrihet än för närvarande vid avgörande av frågor om vårdnad. Utgångspunkten är att domstolen skall besluta efter vad som är bäst för barnet. Det innebär bl.a. att domstolen, till skillnad från vad som gäller i dag, kan vägra att upplösa den gemensamma vårdnaden eller förordna om sådan vårdnad även om en av föräldrarna motsätter sig en sådan ordning. Det framgår av första stycket och motsatsvis av andra stycket. Härigenom blir det bl.a. möjligt för en far som vid barnets födelse inte är gift med barnets mor att få gemensam vårdnad om barnet även om modern motsätter sig detta.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, står det domstolen fritt att, efter vad som är bäst för barnet, upplösa den gemensamma vårdnaden och anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna eller att ogilla det framställda

yrkandet och låta den gemensamma vårdnaden bestå. Den sistnämnda möjligheten står dock som framgått inte öppen, om båda föräldrarna motsätter sig gemensam vårdnad.

Motsvarande gäller om båda föräldrarna var för sig begär att få ensam vårdnad om barnet. Om ingen av dem eller endast en av dem motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, kan alltså domstolen låta den gemensamma vårdnaden bestå, om det är bäst för barnet. Om däremot båda föräldrarna motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, är domstolen skyldig att upplösa den gemensamma vårdnaden och anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Står barnet under vårdnad av endast en förälder och begär den förälder som inte är vårdnadshavare gemensam vårdnad, kan domstolen förordna om gemensam vårdnad även om den andra föräldern motsätter sig detta. Den förälder som är ensam vårdnadshavare kan också på eget initiativ få till stånd gemensam vårdnad. Även här är det barnets bästa som är avgörande.

Bestämmelsen möjliggör i och för sig för domstolen att förordna en förälder som vårdnadshavare mot hans eller hennes vilja. Om en förälder uttryckligen förklarar att han eller hon inte vill ha del i vårdnaden om barnet, får det dock som regel antas att en sådan lösning inte är förenlig med barnets bästa.

Som angetts skall domstolens ställningstagande grundas på vad som är bäst för barnet. Detta får prövas mot bakgrund av förhållandena i det enskilda fallet. I 2 a § andra stycket och 2 b § framhålls vissa omständigheter som skall beaktas vid bedömningen av vad som är till barnets bästa. Frågor som rör barnets bästa har behandlats även i avsnitt 8 och i författningskommentaren till 2 a §.

Att det nu öppnas möjlighet för domstolarna att besluta om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja får självfallet inte leda till att den förälderns motstånd mot gemensam vårdnad negligeras. Detta motstånd kan bero på en vällovlig önskan att skydda barnet. Om det finns risk för att barnet far illa vid gemensam vårdnad, skall domstolen givetvis beakta det.

Det finns i detta sammanhang anledning att erinra om vad som anfördes i samband med de ändringar som genomfördes i 6 kap. föräldrabalken år 1991 beträffande vilken betydelse som bör tilläggas det förhållandet att en förälder motsätter sig gemensam vårdnad (prop. 1990/91:8 s. 34). Där anfördes följande.

Med utgångspunkt i att gemensam vårdnad typiskt sett kan gagna ett barns intresse ligger det typiskt sett också ofta närmast till hands för en förälder som vill sätta barnets bästa i centrum att sträva efter gemensam vårdnad. En förälders motstånd mot gemensam vårdnad kan därför vara ett tecken på att intresset och ambitionen hos den föräldern att söka upprätthålla en nära och god kontakt mellan barnet och den andra föräldern är mindre. Men motståndet kan naturligtvis också botten i andra orsaker. Det kan bero på en strävan hos föräldern att skydda barnet mot att fara illa. Det kan ha sin grund i sådana förhållanden som hustrumisshandel eller ständiga trakasserier från en makes sida, förhållanden som kan göra det svårt eller omöjligt med en vårdnadsform som förutsätter enighet i frågor som rör barnet. I det

enskilda fallet måste bedömningen därför vara mycket lyhörd och noggrant inriktas på de omständigheter och behov som föreligger i just det fallet.

Detta uttalande äger alltså giltighet; en förälders motstånd mot gemensam vårdnad måste bedömas utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet.

Att den ena föräldern utsatt barnet eller den andra föräldern för övergrepp kan göra gemensam vårdnad olämplig. Barnets möjligheter till en trygg uppväxtmiljö påverkas uppenbarligen av förhållandet mellan föräldrarna. Av betydelse kan också vara hur den förälder som barnet bor hos upplever sitt och barnets förhållande till den andra föräldern (se bl.a. NJA 1995 s. 727 och SOU 1995:60 s. 363 f.). En förälder som misshandlats eller utsatts för andra övergrepp av den andra föräldern och som lever i ett tillstånd av oro eller till och med skräck för den andra föräldern kan vid gemensam vårdnad vara dåligt rustad att tillgodose sitt barns behov av trygghet och omsorg. Det gäller även om samarbetet mellan föräldrarna ytligt sett synes fungera. Därmed är inte sagt att övergrepp inom familjen alltid bör utesluta gemensam vårdnad. Det måste som alltid bli beroende av en prövning i det enskilda fallet.

Frågan om i vilka fall gemensam vårdnad inte är förenlig med barnets bästa har berörts även i avsnitt 9.1.

Om det alltså i vissa fall är olämpligt med gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja, kan det i andra fall vara bäst för barnet att den föräldern inte får sin vilja igenom. Så kan exempelvis vara fallet när modern har ensam vårdnad och fadern önskar gemensam vårdnad samt modern motsätter sig detta utan något godtagbart skäl. Ofta kommer det i dessa fall inte i fråga att föra över vårdnaden till fadern ensam, varför gemensam vårdnad är enda sättet för fadern att få del i vårdnaden. Ett sådant arrangemang kan då vara till barnets bästa, trots moderns motstånd. Det är bl.a. för sådana situationer som lagändringen är avsedd.

I enlighet med ett påpekande från Lagrådet har en talerätsbestämmelse tagits in i *tredje stycket*. Tredje stycket motsvarar efter justeringen nuvarande 5 § andra stycket och 6 § andra stycket.

Bestämmelser om att mål om vårdnad handläggs enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål och om gemensam ansökan finns i 17 §.

6 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det enligt andra stycket.

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommit är till barnets bästa.

(Jfr 6 kap. 17 b § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

I 6 § finns i dag bestämmelser om överflyttning av vårdnad. Bestämmelser om detta återfinns i förslaget i 5 §.

Paragrafen saknar motsvarighet i gällande rätt. Den innehåller bestämmelser om föräldrars avtal om vårdnad. Övervägandena finns i avsnitt 15. Procedurfrågor som rör föräldraavtal och socialnämndens godkännande behandlas i 17 a §.

Enligt *första stycket* kan föräldrar som är överens träffa avtal om vårdnad. För att ett sådant avtal skall gälla krävs att det är skriftligt och att det godkänns av socialnämnden. Att avtalet gäller innebär att det får samma verkan som en dom avseende vårdnaden. Det betyder bl.a. att avtalet kan verkställas (se 21 kap. 1 § andra stycket).

Möjligheten att med bindande verkan träffa avtal om vårdnaden är ny. Parterna kan på motsvarande sätt träffa avtal om barnets boende (14 a § andra stycket) och om umgänge mellan barnet och den förälder som det inte bor tillsammans med (15 a § andra stycket). Genom att det införs en möjlighet att träffa avtal betonas ytterligare att samförståndslösningar i dessa frågor bör eftersträvas.

Avtalsmöjligheten kan användas även när föräldrarna önskar ändra en tidigare dom eller ett tidigare avtal.

Föräldrarna skall vara ense om ändringen. Men det betyder inte att de måste vara helt nöjda med avtalet eller att avtalet skall motsvara det som båda eftersträvat. Tvärtom kan ett avtal många gånger vara resultatet av långvariga diskussioner där parterna kompromissat eller där någon valt att ge efter i insikt om att det är bäst för barnet.

Men det måste naturligtvis vara fråga om ett "avtal" i egentlig mening. Föreligger det någon ogiltighetsgrund (se särskilt 28–32 §§ avtalslagen, som anses vara analogt tillämpliga inom familjerätten), är avtalet inte giltigt. I praktiken torde det dock sällan bli aktuellt att pröva ett avtals giltighet i denna mening. Hävdar den ena parten att avtalet inte skall gälla, kan han eller hon ta upp vårdnadsfrågan på nytt. Någon avtalsbundenhet i egentlig mening uppkommer sålunda inte.

En förutsättning för att föräldrarna skall kunna avtala om vårdnaden är att åtminstone en av dem har vårdnaden om barnet. Föräldrarna kan alltså inte avtala om vårdnaden sig emellan när vårdnaden är anförtrodd åt en eller flera särskilt förordnade vårdnadshavare (se 7 § andra och tredje styckena, 8 § och 9 §). Inte heller kan de, när en av dem eller båda har vårdnaden om barnet, träffa avtal med bindande verkan om ett sådant särskilt vårdnadsarrangemang.

Bestämmelsen tar i första hand sikte på de fall då *ändring* skall ske i fråga om vårdnaden. Emellertid är det inte ovanligt att föräldrarna efter diskussioner kommer fram till att det är bäst att låta gällande vårdnadsförhållanden bestå. Det är naturligtvis inget som hindrar att parterna då träffar ett avtal för att befästa vad de kommit överens om, dvs. det som redan gäller. Ett sådant avtal får dock ingen rättslig verkan och det finns därför ingen anledning att kräva socialnämndens godkännande.

Det finns inte något hinder mot att avtalet begränsas i tiden. Inte heller finns det något hinder mot att föräldrarna kommer överens om att avtalet skall gälla

till dess att en slutlig överenskommelse har nåtts eller frågan avgjorts av domstol; ett sådant ”interimistiskt” avtal kan också ersätta ett interimistiskt domstolsbeslut. Vad gäller vårdnaden om barnet torde – av hänsyn till barnet – tidsbegränsade avtal i övrigt endast undantagsvis kunna godtas.

Kravet på skriftlighet avses innefatta att parterna skall skriva under avtalet.

Vid socialnämndens prövning av föräldrarnas avtal gäller bestämmelserna i *andra stycket*. Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden om barnet, skall socialnämnden godkänna deras avtal om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa. Detta överensstämmer med vad som gäller när tingsrätten skall förordna om vårdnaden i motsvarande fall (se 4 § första stycket och prop. 1981/82:168 s. 63 f.).

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och avtalar föräldrarna att en av dem skall ha vårdnaden om barnet ensam, skall nämnden godkänna avtalet om överenskommelsen är till barnets bästa. Den prövning socialnämnden skall göra av avtalet motsvarar även här den prövning som domstolarna skall göra i de fall föräldrarna är ense (se 5 § första stycket och prop. 1990/91:8 s. 59).

Vid nämndens bedömning gäller bestämmelserna i 2 a § andra stycket och 2 b §.

Det torde sällan finnas anledning för socialnämnden att ta reda på barnets inställning när föräldrarna är överens. Skulle det undantagsvis komma fram att barnet motsätter sig den lösning som föräldrarna har enats om, är det ett skäl för nämnden att närmare undersöka om överenskommelsen verkligen är förenlig med barnets bästa (se prop. 1994/95:224 s. 35).

Socialnämnden skall antingen godkänna avtalet eller vägra godkännande. Nämnden får inte ändra avtalets innehåll. Om en överenskommelse inte överensstämmer med barnets bästa, är det dock lämpligt att nämnden föreslår föräldrarna att ändra avtalet.

Endast undantagsvis torde det behöva förekomma att ett avtal underkänns. Särskilt gäller detta om avtalet har förhandlats fram vid samarbetssamtal och samtalsledaren står bakom avtalet. Däremot finns det naturligtvis anledning att underkänna ”avtalet”, om det står klart att en av parterna har utsatts för påtryckningar och skrivit under mot sin vilja (jfr vad som sagts ovan om ogiltighet).

Ibland kan det finnas skäl för socialnämnden att, som villkor för att ett avtal mellan föräldrarna skall godkännas, i barnets intresse kräva att även boende-frågan eller umgängesfrågan regleras i avtalet.

För att nämnden skall kunna ta ställning till föräldrarnas avtal krävs att det är klart och tydligt utformat. Nämnden bör verka för att otydliga eller ofullständiga avtal ändras. Risker är annars att avtalet inte kan läggas till grund för verkställighet. Det får inte råda någon tvekan om vem som är barnets vårdnadshavare vid varje givet tillfälle. Är det inte möjligt att utläsa vem som är vårdnadshavare skall socialnämnden inte godkänna avtalet.

Om nämnden inte godkänner avtalet, är vårdnadsförhållandena oförändrade. Det innebär att parterna får fortsätta sina samtal i syfte att komma fram till en lösning eller att domstolen får lösa tvisten.

Ett avtal gäller från och med den tidpunkt då det godkänns. Det följer av att ett godkännande inte kan överklagas.

Ett gällande avtal hindrar inte att vårdnadsfrågan prövas av domstol om någon av föräldrarna vill ha en ändring, eller att föräldrarna träffar en ny överenskommelse som godkänns av socialnämnden. Detta ligger i linje med vad som gäller om möjligheterna till en ny domstolsprövning efter det att en vårdnadsdom vunnit laga kraft (se t.ex. NJA 1993 s. 226).

Föräldrarna avgör själva på vilket sätt de vill få frågor om vårdnad m.m. reglerade. Även om föräldrarna är ense har de alltså möjlighet att väcka talan i domstol i stället för att vända sig till socialnämnden för att få sitt avtal godkänt.

Uppgiften att godkänna avtalet för socialnämndens räkning får delegeras (se 48 § socialtjänstlagen). Frågan har diskuterats närmare i övervägandena (avsnitt 15). Också vissa andra frågor som gäller avtalet och socialnämndens godkännande har behandlats där.

7 §

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål *enligt 5 §*.

I *fjärde stycket* fanns tidigare en hänvisning till även 6 §. Som en följd av att domstols prövning av frågor om vårdnad numera regleras i 5 §, medan 6 § gäller avtal mellan föräldrarna, har hänvisningen till 6 § tagits bort.

10 §

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om *båda föräldrarna motsätter sig det*.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

(Jfr 6 kap. 10 § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

I *första stycket* andra meningen föreskrivs enligt gällande rätt att domstolen inte får flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om någon av dem motsätter sig en sådan ordning. Denna begränsning har tagits bort i förslaget och samordnats med förslaget i 5 § andra stycket. Domstolen kan alltså flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, även om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad. Självfallet förutsätter detta att det är bäst för barnet, se första meningen. Utrymmet för domstolen att besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja när barnet enligt 7 § stått under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare torde i själva verket vara mycket begränsat. I övrigt kan hänvisas till vad som anförts i författningskommentaren till 5 §.

Motsätter sig båda föräldrarna gemensam vårdnad saknas förutsättningar för den vårdnadsformen. I andra meningen sägs uttryckligen att rätten inte får förordna om gemensam vårdnad i sådana fall.

14 §

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med andra rådgivande samhällsorgan.

I *andra meningen* nämndes tidigare medlare som ett rådgivande samhällsorgan. Ändringen är en följd av att lagen (1973:650) om medling mellan samlevande föreslås upphävd. Övervägandena avseende denna ändring finns i avsnitt 19.

14 a §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. Avgörande skall vara vad som är bäst för barnet.

Föräldrarna får avtala om barnets boende. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

(Jfr 6 kap. 14 a § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om barnets boende, är ny.

Genom bestämmelsen i *första stycket* blir det möjligt för domstolen att – i de fall då barnet står under vårdnad av båda föräldrarna – besluta vem barnet skall bo tillsammans med (överväganden se avsnitt 11). I enlighet med ett påpekande från *Lagrådet* har bestämmelsen förtydligats så att det uttryckligen framgår att domstolens beslut endast kan avse vem av föräldrarna som barnet skall bo tillsammans med, inte att barnet skall bo tillsammans med någon annan än en förälder. Eftersom uttrycket ”vem av föräldrarna” får anses innefatta en möjlighet för domstolen att besluta att barnet skall bo hos var och en av föräldrarna (växelsvis boende) har regeringen gett bestämmelsen en något annorlunda lydelse än den som *Lagrådet* föreslagit.

Det krävs inte att föräldrarna skall bo isär för att domstol skall få besluta om barnets boende. Ingenting hindrar alltså ett förordnande om boendet i fall då föräldrarna avser att flytta isär men fortfarande bor ihop vid tidpunkten för förordnandet. Däremot kan det knappast vara förenligt med barnets bästa att förordna om boende, om någon separation inte är aktuell.

Ett beslut om barnets boende kan bli aktuellt när föräldrar som har gemensam vårdnad om barnet inte kan enas om var barnet skall bo, eller när föräldrarna vill få sin överenskommelse om boende fastställd av domstolen. Även i de fall domstolen mot en förälders vilja finner att barnet skall stå under föräldrarnas gemensamma vårdnad kan det bli aktuellt att besluta om barnets boende.

Det kan finnas anledning för domstolen att ta upp frågan om barnets boende med parterna även om något yrkande om boendet inte har framställts.

Som redan nämnts finns det ingenting som hindrar att domstolen beslutar att barnet skall bo växelvis hos föräldrarna, om detta är bäst för barnet. Avgörandet får då inte lämna öppet hur det växelvisa boendet skall utformas. Riktpunkten skall vara att föreskrifterna skall vara så noggranna att domen kan verkställas.

Avgörande för domstolens bedömning av boendefrågan skall vara vad som är bäst för barnet. Vid den bedömningen gäller bestämmelserna i 2 a § andra stycket och 2 b §. Rätten skall alltså fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, och risken för att barnet utsätts för övergrepp m.m. skall beaktas. Vidare gäller att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Även andra omständigheter skall självfallet beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet när det gäller dess boende. Här kan hänvisas till vad som anförts vid 2 a §. Sålunda bör hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling.

Är föräldrarna ense om hur boendefrågan skall lösas, torde den lösning de valt i allmänhet kunna antas vara bäst för barnet. Angående barnets rätt att komma till tals när föräldrarna är ense, se prop. 1994/95:224 s. 35. Vad som sägs där gäller även när föräldrarnas överenskommelse avser barnets boende.

Med boende avses barnets faktiska bosättning. Boendebegreppet och hur detta begrepp förhåller sig till bl.a. folkbokföringslagens bestämmelser har berörts i avsnitt 11.

Enligt *andra stycket* kan föräldrar som är överens träffa avtal om barnets boende. Av sammanhanget framgår att avtal om boende skall komma i fråga endast i de situationer som anges i första stycket; föräldrarna skall alltså ha gemensam vårdnad.

För att föräldrarnas avtal skall gälla krävs att det är skriftligt och att det godkänns av socialnämnden. Socialnämnden skall godkänna föräldrarnas avtal, om överenskommelsen är till barnets bästa. Den prövning socialnämnden skall göra av avtalet motsvarar alltså den prövning som domstolen skall göra enligt första stycket.

Skulle socialnämnden inte godkänna föräldrarnas avtal, är boendet oreglerat tills föräldrarna har träffat ett annat avtal som har godkänts eller tills domstolen har avgjort tvisten. Avser det underkända avtalet ändring av vad

som tidigare gällt om barnets boende, fortsätter den gamla ordningen att gälla tills vidare.

Inget hindrar naturligtvis att boendet lämnas oreglerat i ett avtal mellan parterna om vårdnaden. Som anförts vid 6 § kan det dock ibland finnas skäl för socialnämnden att, som villkor för att ett vårdnadsavtal mellan föräldrarna skall godkännas, i barnets intresse kräva att boendefrågan regleras.

När det i övrigt gäller frågor om avtalet och socialnämndens godkännande hänvisas till vad som har anförts vid 6 §. Att märka är därvid att ett avtal om barnets boende kan träffas enligt lagens bestämmelser även när det inte är fråga om en ändring i de bestående faktiska förhållandena.

Vissa regler för proceduren kring avtalet finns i 17 a §.

15 §

Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

(Jfr 6 kap. 15 § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

De nuvarande andra och tredje styckena, som innehåller bestämmelser om domstolsprövning av frågor om umgänge, har omarbetats och flyttats till 15 a §. Bestämmelserna i det nuvarande fjärde stycket om att domstolen vid bedömningen av frågor om umgänge skall ta hänsyn till barnets vilja samt beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge far illa har inarbetats i 2 a § andra stycket (överväganden se avsnitt 8).

Paragrafen innehåller liksom i dag bestämmelser om barnets rätt till umgänge (första–tredje styckena) och om upplysningsplikt i samband med umgänge (fjärde stycket).

Första–tredje styckena, som innehåller bestämmelser om barns umgänge med en förälder och andra som står barnet särskilt nära, har utformats något annorlunda än i dag. Huvudprinciperna är dock desamma. Övervägandena finns i avsnitt 12.1.

I *första stycket* anges uttryckligen att barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Härigenom markeras att umgänget i första hand är till för barnet samt att det är barnets intressen och behov som skall vara avgörande (se även 2 a §). Någon plikt för barnet att umgås med föräldern finns inte, inte heller någon absolut rätt för föräldern att umgås med barnet. Bestämmelsen har karaktär av portalstadgande. Innehållet

i den rätt till umgänge som barnet skall ha bestäms med hänsyn till barnets bästa (se 15 a §).

Utgångspunkterna för reglerna om umgänge är att det är viktigt att barnet har kontakt med båda föräldrarna även om dessa inte bor tillsammans. Det innebär dock inte att det alltid är bäst för barnet att umgås med den förälder som det inte bor tillsammans med. Ibland kan det vara bäst för barnet om något umgänge inte alls äger rum eller om umgänge kommer till stånd först när barnet har nått en mogen ålder. Så kan vara fallet om föräldern har gjort sig skyldig till övergrepp mot barnet eller den andra föräldern. I sådana fall kan umgänget vara direkt skadligt för barnet. Därmed är dock inte sagt att umgänge bör uteslutas i alla fall där det förekommit övergrepp. Det måste som alltid bli beroende av en individuell prövning med utgångspunkt från vad som är bäst för barnet.

En nyhet i *andra stycket* är föräldrarnas gemensamma ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med tillgodoses. Även den förälder som barnet inte bor tillsammans med har alltså ett uttryckligt ansvar för att barnets behov av umgänge med honom eller henne blir tillgodosett. Föräldrarnas ansvar enligt *andra stycket* är inte sanktionerat. Om en förälder utan godtagbar anledning flyttar långt bort, kan det emellertid beaktas vid fördelningen av resekostnaderna mellan föräldrarna (se 15 b § första stycket). I speciella fall kan även frågor om vem som bör ha vårdnaden om barnet eller vem som barnet skall bo hos påverkas. Det framgår av att man vid bedömningen av barnets bästa skall fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (se 2 a § *andra stycket*). Frågan om sanktioner har berörts i avsnitt 12.1.

Bestämmelserna gäller oberoende av om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet eller inte.

Barnets rätt till umgänge med en förälder gäller även om vårdnaden om barnet har anförtrots åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. I likhet med vad som gäller i dag har även särskilt förordnade vårdnadshavare ett ansvar för att barnets behov av umgänge med föräldrarna så långt möjligt tillgodoses. Det framgår fortsättningsvis av *andra meningen* i *andra stycket*. I dessa fall får dock bestämmelsen i 2 a § om att risken för att barnet far illa skall beaktas särskild aktualitet (jfr 14 § lagen [1990:52] med särskilda bestämmelser om vård av unga).

Även i dessa fall har barnets föräldrar ett ansvar för att barnets behov av umgänge så långt möjligt tillgodoses.

I *tredje stycket* regleras ansvaret för att barnets behov av umgänge med andra personer som står barnet särskilt nära, t.ex. far- eller morföräldrar, tillgodoses. Bestämmelsen är oförändrad i sak. Den fanns tidigare i första stycket.

Fjärde stycket innehåller bestämmelser som reglerar skyldigheten att lämna sådana upplysningar som kan främja umgänget (jfr första stycket *andra meningen* i gällande lag).

I första meningen regleras det fallet att barnet står under båda föräldrarnas vårdnad och barnet skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med. I sådana fall har den förälder som barnet bor hos en skyldighet att lämna

uppglysningar. Bestämmelsen är ny och har tillkommit mot bakgrund av att domstolarna i framtiden skall kunna meddela beslut om umgänge även när föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet (se 15 a §).

I övriga fall skall uppglysningar enligt andra meningen lämnas av barnets vårdnadshavare. Bestämmelsen motsvarar den nuvarande andra meningen i första stycket och omfattar dels det fallet att barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare, dels det fallet att barnet skall umgås med någon annan som står barnet särskilt nära, exempelvis en mor- eller farförälder.

15 a §

Rätten skall besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Talan om umgänge får föras av en förälder som vill umgås med sitt barn. Om umgänge begärs av någon annan, får talan föras av socialnämnden.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommit är till barnets bästa.

(Jfr 6 kap. 15 a § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen innehåller bestämmelser om umgänge. Första stycket motsvarar nuvarande 15 § andra och tredje styckena med vissa redaktionella ändringar samt de sakliga justeringar som föranleds av att förordnande om umgänge kan ges även vid gemensam vårdnad. Andra stycket är nytt.

I första stycket första meningen anges att frågor om umgänge skall avgöras efter vad som är bäst för barnet. Motsvarande bestämmelse finns i dag i 15 § andra och tredje styckena (jfr prop. 1981/82:168 s. 74 f.). Kravet att barnets vårdnadshavare skall motsätta sig umgänget har tagits bort såsom onödigt (jfr för övrigt 17 § femte stycket i gällande lydelse).

Den nuvarande bestämmelserna i 15 § fjärde stycket om att rätten vid bedömningen av frågor om umgänge skall ta hänsyn till barnets vilja har flyttats till 2 b §. Bestämmelsen i samma stycke om att rätten skall beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge far illa har inarbetats i 2 a §.

En nyhet är alltså att umgänge kan fastställas även om barnets föräldrar har gemensam vårdnad (överväganden se avsnitt 12.2). Normalt bör man kunna utgå ifrån att föräldrar med gemensam vårdnad kan komma överens om umgänget och att det därför inte behövs något domstolsförordnande. Det har dock visat sig att det även vid gemensam vårdnad ibland finns ett behov av att låta domstolen besluta om umgänget. Genom att det nu öppnas en möjlighet att besluta om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja, tillkommer ytterligare en del fall där ett sådant behov kan uppkomma.

Bestämmelserna omfattar, liksom motsvarande bestämmelse i dag, även den situationen att vårdnaden har anförtrotts åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Bestämmelsen i andra meningen innebär givetvis inte att varje förälder som vill umgås med sitt barn skall kunna få umgängesfrågan reglerad av domstol. Regeln är avsedd för fall där en förälder som inte bor tillsammans med barnet vill få umgänget reglerat (jfr 15 § första stycket).

Liksom i dag får domstolen förordna om villkor för umgänget, jfr vad som sägs i anslutning till 15 b § andra stycket nedan.

Enligt *andra stycket* kan föräldrarna träffa avtal om umgänge. Detta är i och för sig inte någon nyhet. Redan i dag är det vanligt att föräldrarna träffar umgängesavtal. Nyheten är att avtalet blir gällande och verkställbart utan att umgängesordningen fastställs av domstol.

En förutsättning för att föräldrarna skall kunna avtala om umgänget är att åtminstone en av dem har vårdnaden om barnet. Föräldrarna kan alltså inte avtala om umgänget när vårdnaden är anförtrodd åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Inte heller kan föräldrarna träffa avtal med bindande verkan om barnets umgänge med andra närstående än en förälder.

För att föräldrarnas avtal skall gälla krävs dock att det är skriftligt och att det godkänns av socialnämnden. Nämnden skall godkänna avtalet om det är till barnets bästa. Vid den bedömningen gäller bestämmelserna i 2 a § andra stycket och 2 b §. Den prövning nämnden skall göra av avtalet motsvarar den prövning som domstolen skall göra i de fall föräldrarna är ense.

Umgängesavtal kan innehålla villkor av olika slag för umgänget, exempelvis om att umgänget endast får utövas i närvaro av en person utsedd av socialnämnden. Vidare kan ett umgängesavtal förutsätta en överenskommelse om fördelningen av resekostnaderna. Kravet på godkännande är inte avsett att gälla eventuella ekonomiska uppgörelser. En överenskommelse om resekostnaderna behöver alltså inte godkännas för att gälla. Nämndens godkännande medför inte heller att en sådan överenskommelse blir verkställbar enligt reglerna i utsökningsbalken. Föräldrarnas överenskommelse om resekostnaderna torde ofta – uttryckligen eller underförstått – vara villkorad av att umgängesavtalet godkänns av socialnämnden.

För andra slags villkor i ett umgängesavtal får kravet på godkännande anses gälla. Sålunda blir avtalet inte gällande förrän det har godkänts även i dessa delar av socialnämnden.

I övrigt hänvisas i tillämpliga delar till vad som har anförts i författningskommentaren till 6 § angående avtal om vårdnad och 14 a § andra stycket angående avtal om boende.

15 b §

Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, skall den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som föranleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan jämkas av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om ändring i förhållandena föranleder det.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om resekostnader (överväganden se avsnitt 12.6).

I *första stycket* slås fast att en förälder som bor tillsammans med barnet skall ta del i de resekostnader som föranleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det innebär samtidigt att det primära ansvaret för kostnaderna läggs på den förälder som inte bor tillsammans med barnet.

Den förälder som bor tillsammans med barnet skall ta del i kostnaderna efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter. Avsikten är att i normalfallet samma principer skall tillämpas vid prövningen som när underhållsbidrag till barn bestäms. En förälder som saknar förmåga att bidra till resekostnaderna är inte heller skyldig att göra det.

Även andra omständigheter än de ekonomiska förhållandena kan emellertid beaktas vid skälighetsbedömningen. En sådan omständighet kan vara att en förälder utan någon godtagbar anledning flyttar långt bort. En förälders intresse av att själv få avgöra hur han eller hon vill inrätta sitt liv får sålunda här, liksom när det gäller plikten att försörja barnet, tåla vissa inskränkningar. Givetvis är det dock ett godtagbart skäl att flytta exempelvis om en arbetslös förälder har fått arbete på annan ort.

Den skälighetsbedömning som skall göras bör vidare innebära att endast kostnader av någon betydelse beaktas. I allmänhet bör den förälder som barnet bor hos vara skyldig att ta del i resekostnaderna bara när avståndet mellan bostadsorterna är relativt stort; en riktpunkt kan vara att avståndet överstiger tio mil (se SOU 1995:26 s. 522). I enskilda fall kan det emellertid finnas anledning att göra en annan bedömning. Det bör t.ex. tas hänsyn till eventuella möjligheter att använda månadskort eller liknande färdbevis även för längre resor. Hänsyn måste också tas till antalet umgängesresor. Även om kostnaden för varje enskild resa är låg kan antalet resor göra att kostnaderna totalt sett blir betydande.

Skälighetsbedömningen bör i regel innebära att endast nödvändiga kostnader beaktas. Normalt sett bör den som reser förväntas använda det billigaste färd sättet med allmänna kommunikationer. Det finns emellertid situationer då bil kan vara det bästa alternativet. Av betydelse för valet av kommunikationsmedel är givetvis också restiden och den tid som barnet har på sig att umgås med föräldern. Kostnader för hotellvistelse torde böra beaktas endast om inga andra boendevalternativ står till buds.

Inte endast resor inom landet utan även resor utom landet omfattas av bestämmelsen.

För att det skall finnas en skyldighet att bidra till resekostnaderna skall barnet enligt bestämmelsen bo tillsammans med endast den ena av föräldrarna. I vissa fall kan fråga uppkomma om barnet bor tillsammans med endast den ena föräldern, eller om det är fråga om s.k. växelvis boende. Bor barnet i stort sett lika mycket hos var och en av föräldrarna, torde det normalt vara fråga om växelvis boende. Men inte bara tiden för barnets vistelse hos resp. förälder utan även andra omständigheter är av betydelse, t.ex. var barnet förvarar sina tillhörigheter. Frågan har berörts i avsnitt 12.5 där hänvisningar finns till motivuttalanden och rättsfall.

I lagrådsremissens lagförslag fanns en uttrycklig bestämmelse om att rätten får besluta om kostnaderna för umgängesresor enligt första stycket. Den bestämmelsen har på inrådan av *Lagrådet* utgått såsom obehövlig.

Domstolen torde normalt kunna meddela villkor för umgänget oberoende av yrkande. Ett domstolsbeslut om resekostnaderna torde dock förutsätta ett yrkande av part (jfr 17 kap. 3 § rättegångsbalken). Frågan om utformningen av beslut om fördelningen av resekostnader har behandlats i avsnitt 12.6.

Frågan om föreskrifter om resekostnader prövas normalt i samband med att domstolen behandlar frågan om något umgänge skall äga rum och omfattningen av ett eventuellt umgänge. Ingenting hindrar emellertid att resekostnaderna prövas av domstol även om umgänget i övrigt inte är föremål för domstolens prövning. Detta kan bli aktuellt om föräldrarna är ense om umgängets omfattning och önskar ett domstolsavgörande endast beträffande resekostnaderna.

I *andra stycket* finns en regel om jämkning. Bestämmelsen innebär att en dom eller ett avtal om resekostnadernas fördelning kan jämkas av rätten, om ändrade förhållanden föranleder det. Ett skäl för jämkning kan vara att någon av föräldrarna har fått underhållsansvar mot ytterligare ett barn.

Oavsett anledningen kan parterna alltid själva komma överens om att ändra vad som har bestämts i en dom eller ett avtal.

Domstolen får inte höja eller sätta ned bidrag som hänför sig till tiden före talans väckande.

I bestämmelsen uppställs inte något krav på att en ändring i förhållandena skall vara väsentlig för att en dom eller ett avtal om resekostnader skall kunna jämkas. Självfallet bör dock inte varje ändring kunna åberopas till grund för jämkning. En förutsättning bör vara att bidraget med hänsyn till de ändrade förhållandena inte framstår som välavvägt och att förändringen inte är tillfällig. Förändringen bör alltså vara något så när betydelsefull (jfr 7 kap. 10 § föräldrabalken och prop. 1978/79:12 s. 116 och 398).

Bestämmelsen i *andra stycket* skall inte uppfattas så att *andra villkor* för umgänget än fördelningen av resekostnaderna inte skulle kunna omprövas. Det ligger i sakens natur att sådana föreskrifter såsom en del av umgängesfrågan kan prövas på nytt. Beslut om umgänge vinner inte rättskraft i vanlig bemärkelse.

Av 17 § *andra stycket* framgår att frågan om fördelning av resekostnader skall anses som en del av frågan om umgänge.

17 §

Frågor om vårdnad, *boende* eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7, 8 och 10 §§ samt 10 b § *andra stycket* samt frågor om *boende och* umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. *Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § skall anses som en del av frågan om umgänge.* Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad *och boende* kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad, *boende* eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

Paragrafen innehåller processuella bestämmelser. Följdändringar har gjorts med hänsyn till att domstolarna i framtiden skall kunna besluta om barnets boende (se 14 a §).

I ett tillägg till *andra stycket* slås fast att frågan om resekostnadernas fördelning skall anses utgöra en del av umgängesfrågan. Detta innebär bl.a. att de regler om forum, huvudförhandling, väckande av talan, interimistiska beslut och rättegångskostnader som gäller för umgängesfrågorna i övrigt även gäller för denna fråga. Frågan om fördelning av resekostnaderna är emellertid, till skillnad från umgängesfrågan i övrigt, i huvudsak dispositiv. I fråga om verkställighet gäller reglerna i utsökningsbalken.

Som en följd av att 6 § har fått ett annat innehåll än tidigare har hänvisningen till den paragrafen i *andra stycket* tagits bort.

17 a §

Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört prövar om ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket skall godkännas.

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall pröva avtalet.

Socialnämndens beslut enligt andra stycket får inte överklagas.

(Jfr 6 kap. 17 b § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om förfarandet vid föräldrars avtal om vårdnad, boende och umgänge och vid socialnämndens prövning av sådana avtal.

Kommunen skall sörja för att föräldrar får hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge på samma sätt som gäller för samarbetsamtal. Bestämmelser om detta finns i 12 a § socialtjänstlagen (1980:620). *Första stycket* innehåller en erinran om denna rätt för föräldrarna. Bestämmelsen har tagits in i första stycket i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Enligt *andra stycket* är barnets folkbokföring avgörande för vilken socialnämnd som är behörig att godkänna avtalet. Bestämmelsen har utformats i enlighet med *Lagrådets* förslag.

Ett rättsförhållande är ibland av internationell karaktär på så sätt att det uppvisar anknytningar till ett eller flera andra länder. Det kan exempelvis vara

så att en förälder eller barnet är utländsk medborgare eller att någon av föräldrarna eller barnet har hemvist utomlands. Bestämmelsen i andra stycket tar sikte på socialnämndernas interna behörighet, men eftersom den innebär ett krav på folkbokföring i en svensk kommun får den också avgörande betydelse för den internationella behörigheten. Det är sålunda ett nödvändigt kriterium att barnet är folkbokfört i en svensk kommun för att svensk behörighet att pröva föräldrarnas avtal skall föreligga.

Frågan om när sådan behörighet föreligger får i övrigt bedömas enligt allmänna internationellt processrättsliga principer på familjerättens område (se Bogdan, Svensk internationell privat- och processrätt, 4 uppl. s. 197 f.). Folkbokföring i Sverige är inte ett tillräckligt kriterium för svensk behörighet enligt en internationellt processrättslig bedömning.

I *tredje stycket* anges att socialnämnden har en utredningsskyldighet. Liksom rätten skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda (jfr prop. 1981/82:168 s. 77). Det anges inte närmare vad detta innebär. Avsikten är dock att socialnämnden skall ha ett i huvudsak lika gott underlag för sin bedömning av godkännandefrågan som rätten har när den prövar en gemensam ansökan (se 19 § andra stycket). Om en annan socialnämnd har upplysningar att lämna, skall den sålunda ges tillfälle till det innan godkännandefrågan avgörs. Av andra meningen i andra stycket framgår att den andra socialnämnden är skyldig att – utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) – lämna upplysningar på begäran. Detta innebär att s.k. socialtjänstsekretess inte hindrar att uppgifter lämnas till den socialnämnd som har att pröva avtalet (se 14 kap. 1 § sekretesslagen). Däremot bryts inte s.k. familjerådgivningssekretess igenom av upplysningsskyldigheten (7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen).

Av det sagda framgår att det, om någon av föräldrarna är bosatt i en annan kommun, kan vara lämpligt att socialnämnden tar kontakt med socialnämnden i den kommunen. Om barnet nyligen har flyttat till kommunen, blir det aktuellt att ta kontakt med socialnämnden i barnets tidigare hemvistikommun.

I de fall då avtalet skall gälla bara för tiden till dess att frågan avgörs slutligt behöver inte samma krav ställas på socialnämndens utredning. I regel lär då frågorna kunna anses tillbörligt utredda genom den information som socialnämnden kunnat inhämta i samband med att föräldrarna fått hjälp med sitt avtal (jfr 20 § andra stycket tredje meningen angående rättens utredningsskyldighet i motsvarande fall).

Utredningsskyldigheten innebär att socialnämnden ibland bör ta reda på barnets inställning. Frågan om barnets rätt att komma till tals har behandlats i avsnitt 15 och i författningskommentaren till 6 §.

Enligt *fjärde stycket* är det inte möjligt att överklaga socialnämndens beslut att godkänna eller vägra att godkänna ett avtal. Vägrar nämnden att godkänna ett avtal som föräldrarna har träffat, återstår för föräldrarna att väcka talan i domstol. Är föräldrarna ense kan det ske genom en gemensam ansökan (se 4 och 17 §§).

17 b §

Har en socialnämnd godkänt ett avtal om vårdnad, skall ett meddelande om avtalets innehåll sändas samma dag till

1. skattemyndigheten i det län där barnet är eller senast har varit folkbokfört,

2. om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år: Centrala studiestödsnämnden,

3. den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren är inskriven eller skulle ha varit inskriven om vårdnadshavaren hade uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad om barnet, skall meddelandet sändas till den försäkringskassa där modern är eller skulle ha varit inskriven.

Paragrafen är ny. I förhållande till förslaget i lagrådsremissen har den justerats med anledning av att behörighetsregeln i 17 a § andra stycket ändrats. Paragrafen innehåller bestämmelser om socialnämndernas uppgiftsskyldighet. Bestämmelserna omfattar godkända avtal om vårdnad och motsvarar föreskrifterna i förordningen (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken, m.m.

18 §

Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna *samarbetssamtal* i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt *andra* stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetssamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

Första stycket är nytt. Det innehåller en erinran om att föräldrar enligt 12 a § socialtjänstlagen har möjlighet att få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge (överväganden se avsnitt 7.2). Genom bestämmelsen markeras att föräldrarna bör försöka lösa sin konflikt i samförstånd innan de vänder sig till domstol med sin tvist. Ingenting hindrar emellertid att föräldrarna inleder eller fortsätter samtalen efter det att tvisten börjat handläggas vid domstol. Domstolens möjligheter att initiera samarbetssamtal regleras i *andra* stycket.

Andra stycket motsvarar det nuvarande första stycket med det tillägget att bestämmelsen även omfattar mål om boende. Ändringen är en följd av att domstolen vid gemensam vårdnad skall kunna besluta om barnets boende. I övrigt har en redaktionell ändring gjorts.

Tredje stycket motsvarar det nuvarande *andra* stycket.

19 §

Rätten skall se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, *boende* eller *umgänge* skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning *utöver vad som sägs i andra stycket*, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Paragrafen reglerar domstolens utredningsskyldighet i frågor om vårdnad m.m. Endast mindre ändringar har gjorts jämfört med gällande rätt.

Genom ett tillägg till *första stycket* har domstolarnas utredningsskyldighet utsträckt till att gälla även frågor om *boende*. Ändringen är en följd av att domstolen i de fall föräldrarna har gemensam vårdnad skall kunna besluta om barnets boende (se 14 a §).

Andra och tredje styckena motsvarar i sak de bestämmelser som i dag finns i andra stycket. Genom uppdelningen i två stycken och genom att det nya tredje stycket inleds med orden ”Om det behövs utredning *utöver vad som sägs i andra stycket*...” är avsett att markera att vårdnads-, boende- och umgängesutredningar inte skall beslutas slentrianmässigt. Sådana utredningar bör göras bara om det verkligen fordras ytterligare uppgifter och endast när det är nödvändigt för att tvisten skall kunna avgöras. Frågan har diskuterats ytterligare i övervägandena, vartill hänvisas (se avsnitt 16).

Bestämmelserna i *fjärde och femte styckena* är oförändrade.

20 §

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller *umgänge* får rätten *besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden*. Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut *som ännu gäller när målet eller ärendet skall avgöras, skall rätten ompröva beslutet*.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

(Jfr 6 kap. 20 § i Vårdnadstvistutredningens förslag.)

Paragrafen reglerar s.k. interimistiska beslut. Den har kompletterats med hänsyn dels till att det blir möjligt att reglera frågan om barnets boende vid gemensam vårdnad (se 14 a §), dels till att föräldrarna föreslås kunna träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge (se 6 §, 14 a § andra stycket och

15 a § andra stycket). Övervägandena avseende dessa båda ändringar finns i avsnitt 11 resp. avsnitt 15.

I *första stycket* har gjorts två tillägg till första meningen. Det första tillägget innebär att rätten kan besluta interimistiskt även i fråga om boende. Det andra tillägget är en följd av att det föreslås bli möjligt för föräldrarna att bestämma om vårdnad, boende och umgänge genom avtal som godkänns av socialnämnden. Föräldrarna får även avtala om dessa frågor interimistiskt, dvs. för tiden fram till det slutliga avgörandet. Och de får genom avtal ändra vad domstolen har bestämt. Allt detta gäller under förutsättning att deras överenskommelse godkänns av socialnämnden. Rätten måste alltså numera vid utformningen av interimistiska beslut om vårdnad m.m. beakta avtalsmöjligheten. Detta framgår av första meningen i dess nya lydelse.

Som framgått måste interimistiska beslut utformas mot bakgrund av att det blir möjligt att träffa avtal såväl slutligt som för tiden fram till ett slutligt avgörande. Vidare bör interimistiska beslut – på samma sätt som regelmässigt torde ske i dag – utformas mot bakgrund av rättens möjlighet att när som helst ändra beslutet (se tredje stycket sista meningen).

Avtalsmöjligheten står inte öppen för alla frågor om vårdnad m.m. Föräldrarna får självfallet inte avtala med bindande verkan sig emellan i fråga om särskilt förordnade vårdnadshavare (se 7–10 c §§). Inte heller får de träffa bindande avtal om barnets umgänge med andra som står barnet särskilt nära (se 15 § tredje stycket). Interimistiska beslut i sådana frågor kan följaktligen inte ändras genom avtal.

Med undantag för de nyss nämnda besluten synes interimistiska beslut framdeles kunna formuleras enligt följande mönster: ”Till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft, eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan som har godkänts av socialnämnden, eller rätten har förordnat annorlunda, skall följande gälla.”

I första stycket andra meningen finns i gällande rätt en bestämmelse om att rätten i mål och ärenden om vårdnad och umgänge – i fall då barnet står under vårdnad av båda föräldrarna – kan begränsa det interimistiska beslutet till att avse frågan vem barnet skall bo tillsammans med. I och med att domstol i fortsättningen kan reglera frågan om barnets boende slutligt (se 14 a §) har den bestämmelsen utgått såsom obehövlig. Någon ändring i sak är inte avsedd. Även framdeles kan alltså ett interimistiskt beslut i ett vårdnadsmål – om föräldrarna har gemensam vårdnad – begränsas till att avse frågan vilken av föräldrarna som barnet skall bo hos.

I tredje meningen i första stycket sägs att rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet. Bestämmelsen är oförändrad. Vid bedömning av vad som är bäst för barnet gäller 2 a § andra stycket. Angående frågan vad som i olika sammanhang är bäst för barnet, se även författningskommentaren till 5 §.

I *andra stycket* har gjorts en ändring i sista meningen. Ändringen är en följd av att interimistiska beslut ibland upphör att gälla genom avtal mellan föräldrarna. I sådana fall skall rätten självfallet inte ompröva det interimistiska beslutet när målet avgörs.

Tredje stycket är oförändrat. I andra meningen klargörs sålunda att ett interimistiskt beslut när som helst får ändras av rätten. Det finns skäl att påpeka

att sådana beslut i fortsättningen också kan ändras när som helst genom avtal av föräldrarna som godkänns av socialnämnden. Som tidigare framgått kan sådana avtal göras interimistiska, dvs. utformas så att de gäller för tiden till dess att frågan avgörs slutligt. Detta sägs inte uttryckligen i lagen men är avsett att framgå av att avtalsmöjligheten inte är begränsad till avtal som skall gälla slutligt (se 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket samt författningskommentaren till dessa lagrum).

21 §

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad, *boende* eller umgänge.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt föreläggandet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om vitesförelägganden i domar eller beslut om vårdnad, *boende* eller umgänge.

Genom ett tillägg till *första stycket* har det införts en möjlighet för domstolen att förelägga en part att vid vite lämna ifrån sig barnet även i domar eller beslut om *boende*. Ändringen är en följd av att domstol när föräldrarna har gemensam vårdnad skall kunna besluta om vem barnet skall bo tillsammans med.

En följdändring har gjorts i *andra stycket*.

22 §

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

Paragrafen innehåller bestämmelser om fördelningen av rättegångskostnader i mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge. Dessa rättegångskostnadsregler har gjorts tillämpliga även på mål om barnets *boende*.

7 kap. Om underhållsskyldighet

4 §

Har *en* förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn *eller under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex hela dygn*, får föräldern vid fullgörande av sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. Något sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen upphörde. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Om det finns särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot *en* parts bestridande får ett sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Den bidragsskyldiga föräldern har inte rätt till avdrag när underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att han eller hon i väsentlig mån fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos sig.

(Jfr 7 kap. 4 § i UBU -93:s förslag.)

Paragrafen innehåller bestämmelser om en bidragsskyldig förälders rätt till avdrag på underhållsbidraget vid umgänge med barnet.

Den enda sakliga nyheten finns i *första stycket*. I fortsättningen kan även umgänge som inte har varat under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn berättiga till umgängesavdrag. För att avdrag skall få göras enligt första stycket krävs då att det har förekommit umgänge under minst sex hela dygn under en kalendermånad (överbäganden se avsnitt 12.5). Är denna förutsättning uppfylld görs ett avdrag motsvarande 1/40 av det månatliga underhållsbidraget för varje helt dygn av barnets vistelse. I likhet med vad som gäller i dag avses med ett dygn tiden mellan kl. 0 och kl. 24 (se prop. 1978/79:12 s. 161).

En motsvarande ändring har gjorts i 23 § andra stycket lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

I övrigt har språkliga justeringar gjorts i paragrafen.

12 §

Talan om underhåll till barn *tas upp* av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. *En* sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål, mål om vårdnaden om barn eller *mål om barns boende*.

Finns *det inte någon* behörig domstol enligt första stycket, *tas målet upp* av Stockholms tingsrätt.

I paragrafen finns regler om talan i underhållsmål. Genom ett tillägg till *första stycket* blir det möjligt att väcka talan om underhåll till barn även i mål om boende.

20 kap. Vissa gemensamma bestämmelser om rättegången

1 §

I mål om faderskap, vårdnad, *boende*, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

Vid handläggning som sker enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

Paragrafen innehåller bestämmelser om rättegången i mål och ärenden enligt föräldrabalken. De lagrum i äktenskapsbalken vartill hänvisas innehåller bestämmelser om domstols sammansättning samt överläggning och omröstning. Genom ett tillägg till *första stycket* har dessa bestämmelser gjorts tillämpliga även på mål om *boende*.

21 kap. Om verkställighet av domar, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge m.m.

1 §

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, *boende*, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket söks hos länsrätten. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av dom eller beslut som vunnit laga kraft gäller även ett sådant avtal.

Paragrafen innehåller bestämmelser om verkställighet.

I *första stycket* finns en ny övergripande bestämmelse. I bestämmelsen slås fast att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid verkställighet. Det gäller såväl vid prövningen av om verkställighet skall vägras eller inte som vid själva verkställighetsförfarandet. Det innebär inte någon ändring i gällande rätt, men den nya bestämmelsen markerar tydligare än som sker i dag att barnets bästa alltid skall finnas med som en utgångspunkt för bedömningen. De mer preciserade bestämmelserna i kapitlet tar sitt avstamp i denna allmänna regel. Bestämmelsen har tagits in som ett första stycke i förevarande paragraf efter förslag från *Lagrådet*.

En motsvarande bestämmelse om barnets bästa har tagits in i 6 kap. 2 a §.

Övervägandena finns i avsnitt 20.

Genom ett tillägg till *andra stycket* kommer även domstols dom eller beslut om *boende* att omfattas av bestämmelserna.

Enligt ett nytt *tredje stycke* skall föräldrars avtal om vårdnad, *boende* och umgänge verkställas på samma sätt som ett lagakraftvunnet avgörande av allmän domstol. Övervägandena finns i avsnitt 15. Bestämmelserna om avtal finns i 6 kap. 6, 14 a och 15 a §§. I 6 kap. 17 a § finns förfaranderegler. Regleringen innebär att avtalet blir verkställbart så snart det ”gäller” enligt vad som föreskrivs i 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket.

Det betyder att avtalet måste vara skriftligt och därtill godkänt av socialnämnden. Däremot krävs inte i och för sig för att avtalet skall gälla och vara verkställbart att förfarandereglerna i 6 kap. 17 a § tredje stycket har iakttagits.

Avtal om vårdnad, boende eller umgänge kan tänkas förutsätta överenskommelser i frågor för vilka de särskilda verkställighetsreglerna inte gäller. Så är fallet med föreskrifter om betalningsförpliktelser. Det kan gälla t.ex. skyldigheten för en förälder att betala en del av resekostnaderna i samband med barnets umgänge med den andra föräldern.

3 §

Förordnar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning får dock beslutas endast i de fall och under de förutsättningar som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om *en* dom eller *ett* beslut om vårdnad, *boende* eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om *en* dom eller *ett* beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *barnet inte bor tillsammans med*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt verkställigheten.

Paragrafen behandlar länsrättens möjlighet att i ett beslut om verkställighet förelägga vite eller besluta om polishämtning av barnet. I *andra stycket* anges de närmare förutsättningarna för beslut om hämtning för verkställighet av en dom eller ett beslut om bl.a. vårdnad. Genom ett tillägg till detta stycke har bestämmelsen gjorts tillämplig även på verkställighet av domstols dom eller beslut om boende. *Tredje stycket* anger förutsättningarna för hämtning av barnet för verkställighet av en dom eller ett beslut om umgänge. Försättningsvis kan umgängesförordnanden meddelas även vid gemensam vårdnad. Bestämmelsen har ändrats i överensstämmelse härmed.

På grund av tillägget i 1 § tredje stycket gäller bestämmelserna även för verkställighet av föräldrarnas avtal om vårdnad, boende eller umgänge.

6 §

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades *eller socialnämnden godkände föräldrarnas avtal*, och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad, *boende* eller umgänge prövas på nytt. En sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i *andra* fall vägra verkställighet, om det finns *en* risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

I paragrafen behandlas länsrättens möjligheter att vägra verkställighet.

I *första stycket* har gjorts ett tillägg så att även frågor om boende täcks av bestämmelserna.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 april 1998. Några särskilda övergångsbestämmelser finns inte. Det innebär att de nya bestämmelserna, i den mån processuella regler inte utgör hinder häremot, tillämpas även i mål som har inletts före ikraftträdandet (se avsnitt 21). Regleringen innebär vidare att en förälder inte kan kräva att den andra föräldern tar del i resekostnader som har uppkommit före ikraftträdandet, om inte skyldighet härtill har förelegat redan tidigare t.ex. på grund av en överenskommelse mellan föräldrarna. Inte heller kan en bidragsskyldig förälder kräva umgängesavdrag enligt de nya bestämmelserna, om umgänget har ägt rum före ikraftträdandet.

23.2 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

14 kap. Äktenskapsmål och mål om underhåll

5 §

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om *barn*, *barns boende*, umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

I målet får även prövas frågan om förordnande av bodelningsförrättare.

Domstolen får i äktenskapsmål pröva frågor om bl.a. vårdnad om och umgänge med barn. Som en följd av att domstolen i fortsättningen skall kunna besluta om vem barnet skall bo tillsammans med har *första stycket* ändrats så att domstolen i äktenskapsmål kan pröva även denna fråga.

7 §

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna

1. bestämma vem av makarna som skall ha rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad, dock längst för tiden till dess att bodelning har skett,
2. förordna om skyldighet för den ena maken att utge bidrag till den andra makens underhåll.

I sådant mål får domstolen också, för tiden till dess att skillnadsfrågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna förbjuda makarna att besöka varandra.

Ett beslut enligt första stycket får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Ett beslut enligt andra stycket gäller på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslut enligt första eller andra stycket får dock när som helst ändras av domstolen.

Överträder någon ett förbud enligt andra stycket, tillämpas 24 § lagen (1988:688) om besöksförbud.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, *boende*, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att *en* sådan fråga har avgjorts genom *en* dom som har vunnit laga kraft *eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och, i de fall det krävs för att avtalet skall gälla, avtalet har godkänts av socialnämnden*.

Enligt paragrafen kan domstolen i äktenskapsmål meddela interimistiska beslut beträffande de frågor som anges i 5 §. Genom ett tillägg till *femte stycket* får domstolen i äktenskapsmål meddela interimistiska beslut även om boende. Och genom ytterligare ett tillägg sist i stycket har bestämmelserna anpassats till den möjlighet som föreslås införd för föräldrarna att träffa avtal om vårdnad om barn, barns boende och umgänge med barn. För kommentarer i övrigt avseende denna ändring hänvisas till författningskommentaren till 6 kap. 20 § föräldrabalken. Bestämmelsen i sista stycket omfattar även avtal om underhållsbidrag. För sådana avtal krävs normalt inte godkännande för att de skall gälla. Se dock 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 april 1998. Några särskilda övergångsbestämmelser finns inte. Det innebär att de nya bestämmelserna tillämpas även i mål som har inletts före ikraftträdandet (se avsnitt 21).

23.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap

2 a §

Har barn ej förvärvat svenskt medborgarskap enligt 1 eller 2 § men är barnets fader sedan tiden för barnets födelse svensk medborgare och har han genom slutligt avgörande av svensk domstol *eller genom ett avtal som godkänts av socialnämnden* fått vårdnaden om barnet ensam eller gemensamt med barnets moder eller fått vårdnaden gemensamt med barnets moder genom registrering hos skattemyndighet, förvärvar barnet svenskt medborgarskap genom att fadern eller, vid gemensam vårdnad, föräldrarna hos den myndighet som anges i 11 § första stycket skriftligen anmäler sin önskan om detta innan barnet fyllt aderton år. Har barnet fyllt femton år, fordras barnets samtycke.

Genom ändringar i 6 kap. föräldrabalken har föräldrar fått möjlighet att genom avtal som godkänns av socialnämnden bestämma vem eller vilka av dem som skall ha vårdnaden om barnet. Ett utländskt barn vars far sedan tiden för barnets födelse är svensk medborgare kan genom tillägget till 2 a § erhålla svenskt medborgarskap, om fadern genom ett skriftligt avtal som godkänts av socialnämnden ensam fått vårdnaden om barnet eller fått vårdnaden om barnet gemensamt med modern (se 6 kap. 6 § föräldrabalken).

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

23.4 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

12 §

Socialnämnden skall

verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,

i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,

med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,

i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, samt

i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, *boende*, umgänge eller adoption har avgjorts.

Paragrafen innehåller bestämmelser om socialnämndens omsorg om barn och ungdom. Genom ett tillägg till sista ledet kommer socialnämndens skyldighet att ge stöd och hjälp att gälla även sedan ett mål eller ärende om *boende* har avgjorts.

12 a §

Kommunen skall sörja för

1. att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad, *boende* och umgänge (samarbetssamtal) *samt*

2. att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket föräldrabalken.

Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig rådgivare kan erbjudas den som begär det.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som bedrivs av det allmänna eller yrkesmässigt av enskild och som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

Genom ett tillägg till paragrafens *första stycke* utsträcks kommunens

skyldighet att sörja för att föräldrar kan erbjudas samarbetssamtal till att avse även frågor om boende. En annan och viktigare nyhet är att kommunerna åläggs att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge. I 6 kap. föräldrabalken finns nya bestämmelser om föräldrars möjligheter att avtala om vårdnad m.m. Om föräldrarna begär att få hjälp att träffa ett sådant avtal, är kommunen alltså enligt förevarande bestämmelse skyldig att sörja för att de får sådan hjälp. Kommunernas skyldighet att sörja för att föräldrar får hjälp att träffa avtal i frågor om umgänge omfattar även frågan om fördelningen av de resekostnader som kan uppkomma i samband med umgänget (se 6 kap. 17 § föräldrabalken).

Bestämmelsen ställer inte upp något krav på att kommunen skall hålla verksamheten med avtal inom sin egen organisation. Den skyldighet som läggs på kommunen är att, inom eller utom sin organisation, sörja för att föräldrar som vill få hjälp med avtal kan erbjudas sådan hjälp.

48 §

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4–6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

6 kap. 6 §, 14 a § *andra stycket* och 15 a § *andra stycket* föräldrabalken,

6 kap. 19 § föräldrabalken beträffande beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge,

7 kap. 7 § föräldrabalken beträffande godkännande av avtal om att underhållsbidrag skall betalas för längre perioder än tre månader,

11 kap. 16 § *andra stycket* föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 27 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Paragrafen innehåller bestämmelser om i vilka fall socialnämnden får delegera uppgifter som anges i föräldrabalken. En ny punkt i *första stycket* innebär att socialnämnden får delegera uppgiften att besluta om godkännande av föräldrarnas avtal om vårdnad, boende och umgänge. Bakgrunden är att föräldrar nu skall kunna reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge i avtal. För att ett sådant avtal skall vara gällande krävs att det har godkänts av socialnämnden.

Vidare har delegationsmöjligheterna beträffande utredningar enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken utsträckt till att gälla även utredningar om barnets boende. Ändringen är en följd av att domstol i framtiden vid gemensam vårdnad skall kunna besluta om vem av föräldrarna barnet skall bo hos.

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 april 1998. Några särskilda övergångsbestämmelser finns inte. De nya bestämmelserna skall alltså tillämpas från ikraftträdandet.

23.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd

23 §

Belopp som skall återbetalas till staten enligt 21 eller 22 § skall erläggas till försäkringskassan förskottsvis för kalendermånad. Underhåll som har betalats till barnet innan den bidragsskyldige delgavs beslutet om återbetalningsskyldighet får dock, i den mån det svarar mot underhållsstödet, avräknas från vad som skall erläggas till försäkringskassan.

Om den bidragsskyldige har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn *eller under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex hela dygn*, får han eller hon vid fullgörande av sin återbetalningsskyldighet tillgodoräknas ett avdrag som försäkringskassan bestämmer enligt vad som föreskrivs om underhållsbidrag i 7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken. Avdrag medges endast om anmälan om vistelsen görs till försäkringskassan inom tre månader från utgången av den kalendermånad då barnets vistelse hos den bidragsskyldige upphörde.

Andra stycket innehåller bestämmelser om s.k. umgängesavdrag. Rätten till avdrag har utvidgats. En motsvarande ändring har gjorts i bestämmelserna om umgängesavdrag i 7 kap. 4 § föräldrabalken. Här hänvisas till författningskommentaren till den ändringen (avsnitt 23.1).

Ikraftträdande

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

De nya bestämmelserna träder i kraft den 1 april 1998. Några särskilda övergångsbestämmelser finns inte. Det innebär att de nya bestämmelserna om umgängesavdrag inte är tillämpliga i de fall då umgänget har ägt rum före ikraftträdandet.

Sammanfattning av betänkandet Vårdnad, boende och umgänge, SOU 1995:79

Vårdnadstvistutredningen redovisar i detta betänkande en utvärdering av samarbetssamtal mellan tvistande föräldrar. Vidare behandlar utredningen frågor om handläggningen av vårdnadstvister samt om gemensam vårdnad, barnets boende och barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

Samarbetssamtal

Samarbetssamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de skall lösa frågor kring vårdnad och umgänge. Syftet med samtalen är att hjälpa föräldrarna att träffa en överenskommelse om barnets förhållanden. Kommunerna har till uppgift att sörja för att föräldrar kan erbjudas samarbetssamtal under sakkunnig ledning. Föräldrarna kan vända sig självmant till kommunens socialtjänst för att få hjälp. Samarbetssamtal kan också inledas efter beslut av domstol.

Utredningen har undersökt hur samarbetssamtalen fungerar. Utvärderingen visar att samarbetssamtal är ett bra instrument för att lösa vårdnadskonflikter. Det är en förebyggande åtgärd som utnyttjas i ökad utsträckning. Ungefär 25 procent av alla föräldrar som separerade år 1993 hade kontakt med socialtjänsten i samband med separation eller skilsmässa. Samtalen har lett till att föräldrar i allt större omfattning kommer överens i frågor om vårdnad och umgänge. Särskilt samarbetssamtal före ett domstolsförfarande har gett ett bra resultat med liten resursåtgång. Ungefär 80 procent av dessa samtal ledde år 1993 till att föräldrarna kom överens. Föräldrar som i andra sammanhang inte tar kontakt med socialtjänsten gör det när de behöver råd och stöd i samband med en separation eller skilsmässa. Samarbetssamtalen har medfört att antalet vårdnads- och umgägesutredningar har minskat.

För att öka användningen av samarbetssamtal rekommenderar utredningen att Socialstyrelsen får i uppdrag att sprida information om den service som kommunerna kan ge. Kommunerna bör arbeta med att stärka kompetensen hos den personal som arbetar med samarbetssamtal. Vidare bör man undersöka om det går att i större utsträckning arbeta med en samtalsledare.

Utvärderingen innehåller även en samhällsekonomisk analys. Denna visar att samarbetssamtal är samhällsekonomiskt lönsamma. Härtill kommer kvalitativa effekter, som påverkan på barns och föräldrars hälsa och livskvalitet i övrigt.

För att lyfta fram samarbetssamtalen och markera att föräldrar skall försöka lösa sina tvister om barnen genom samförståndslösningar innan rättsliga åtgärder vidtas, föreslår utredningen att det i 6 kap. föräldrabalken införs en bestämmelse som erinrar om denna möjlig-

het. Denna bestämmelse bör också ses som en uppmaning till advokater och övriga juridiska biträden att inte utan vägande skäl väcka talan vid domstol innan försök har gjorts att förmå föräldrarna att nå en samförståndslösning.

Utredningen har övervägt om samarbetssamtal, liksom i Norge, bör vara obligatoriska, men avvisar en sådan ordning. Utredningen anser inte heller att samarbetssamtal bör vara en förutsättning för allmän rättshjälp.

Terminologiska frågor

Utredningen har övervägt om termerna i 6 kap. föräldrabalken bör ändras, framför allt om vårdnad borde ersättas med föräldraansvar. Utredningen har stannat för att behålla de sedan länge inarbetade termerna vårdnad, umgänge och samarbetssamtal.

Barnets bästa

I frågor om vårdnad och umgänge enligt 6 kap. föräldrabalken skall domstolen besluta efter vad som är bäst för barnet. Detta anges i flera bestämmelser men någon övergripande regel finns inte. För att ytterligare betona denna princip föreslår utredningen en ny inledande bestämmelse i 6 kap. föräldrabalken som anger att barnets bästa skall vara avgörande vid domstolens tillämpning av bestämmelserna i kapitlet. Till denna bestämmelse förs bestämmelserna i dels 6 kap. 6 a § föräldrabalken som anger att domstolen i en vårdnadstvist skall fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, dels 6 kap. 15 § fjärde stycket föräldrabalken om att domstolen vid beslut om umgänge skall beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa. Slutligen förs dit även de genom propositionen Barns rätt att komma till tals (prop. 1994/95:224) föreslagna bestämmelserna som anger att domstolen skall ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Gemensam vårdnad

Utredningen har övervägt om gemensam vårdnad bör inträda automatiskt vid barnets födelse för föräldrar som inte är gifta med varandra, men har stannat för att den nuvarande ordningen bör behållas. Detta innebär att om modern är ogift vid barnets födelse blir hon ensam vårdnadshavare för barnet.

Utredningen föreslår att de nuvarande bestämmelserna i 6 kap. föräldrabalken, som anger vilka beslutsalternativ domstolen har när en förälder eller båda vill få ändring i vårdnaden, ersätts av en ny be-

stämmelse. Enligt denna skall domstolen i varje enskilt fall besluta efter vad som är bäst för barnet. Detta innebär att domstolen kan, mot en förälders önskemål, vägra att upplösa gemensam vårdnad eller förordna om sådan vårdnad. Detta medför bl.a. att fadern kan få del i vårdnaden även om modern motsätter sig detta i de fall modern är ensam vårdnadshavare på grund av att föräldrarna var ogifta vid barnets födelse. En ändring som den föreslagna innebär en ytterligare betoning av den gemensamma vårdnaden och ger dessutom större flexibilitet åt regelsystemet.

Vårdnadens utövande

En förtydligande bestämmelse om vårdnadens utövande införs i föräldrabalken. Där anges, i överensstämmelse med gällande rätt, att den vårdnadshavare som barnet bor tillsammans med ensam får besluta i frågor som gäller den dagliga omsorgen om barnet.

Barnets boende

För att bredda vägen för en ökad användning av gemensam vårdnad och för att ytterligare markera den gemensamma vårdnaden som en huvudregel föreslår utredningen att domstolen skall kunna besluta om vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. Ett sådant beslut förutsätter att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet, att föräldrarna inte bor tillsammans samt att föräldrarna inte kan enas om var barnet skall bo eller av någon annan anledning vill få ett beslut om boende.

Umgänge och annan kontakt

Utredningen föreslår att barnets rätt till umgänge och annan kontakt med en förälder som det inte bor tillsammans med lyfts fram och betonas i 6 kap. föräldrabalken. I samband därmed betonas föräldrarnas ömsesidiga skyldighet att tillse att barnets behov av umgänge och kontakt med en förälder som barnet inte bor tillsammans med tillgodoses. Härigenom understryks också att en förälder som barnet inte bor tillsammans med har en skyldighet att umgås med och på annat sätt hålla kontakt med barnet. Enligt utredningen skall domstolen i särskilda fall kunna besluta om annan kontakt än umgänge mellan barnet och en förälder som det inte bor tillsammans med t.ex. när en direkt kontakt mellan barnet och en förälder kan vara skadlig för barnet eller när det föreligger hinder för umgänge på grund av risk för bortförande av barnet. Beslut om umgänge skall kunna meddelas även i de fall föräldrar har gemensam vårdnad om barnet.

Upplysningar om barnet

Med hänvisning till att de föreslagna bestämmelserna om gemensam vårdnad, boende och umgänge kan väntas medföra att ännu fler barn kommer att ha båda föräldrarna som vårdnadshavare, avstår utredningen från att föreslå någon ytterligare reglering av umgängesföräldrarnas rätt till upplysningar om barnet.

Tillstånd till utlandsvistelse

Utredningen föreslår att en vårdnadshavare inte får ta med sig barnet utomlands för längre sammanhängande tid än trettio dagar utan tillstånd av en förälder som inte är vårdnadshavare. Ett sådant tillstånd skall dock fordras endast om det finns ett reglerat umgänge mellan barnet och föräldern. Motsätter sig den förälder som inte är vårdnadshavare att vårdnadshavaren tar med sig barnet utomlands kan domstol lämna tillstånd till utlandsvistelsen.

Socialnämndens godkännande av avtal om vårdnad m.m.

Utredningens utvärdering av samarbetssamtalen visar att sådana samtal har störst utsikter att leda till överenskommelse mellan föräldrarna om samtalen kommer till stånd innan ett domstolsförfarande inletts. Detta förhållande gör det önskvärt med en ordning som kan leda till att frågor om vårdnad m.m. i största möjliga utsträckning kan handläggas i mindre konfliktskapande former. Utredningen föreslår därför att det införs en möjlighet för föräldrar som är överens att genom avtal reglera vårdnad, boende och umgänge. Det bör ankomma på kommunerna att sörja för att föräldrar får hjälp med att träffa sådana avtal och dessutom att godkänna ingångna avtal. Avtal bör godkännas av en tjänsteman som socialnämnden utsett. Ofta kan det vara samma person som varit samtalsledare vid ett samarbetssamtal som lett fram till en överenskommelse mellan föräldrarna. Vid prövningen av om föräldrarnas avtal kan godkännas skall barnets bästa och dess önskemål beaktas. Ett fastställt avtal skall gälla på samma sätt som ett laga kraft vunnet domstolsavgörande. Kan föräldrarna inte komma överens och blir det nödvändigt att slita en tvist mellan dem är det utredningens uppfattning att allmän domstol är det samhällsorgan som bäst lämpar sig för att avgöra tvistefrågorna.

Utredning om vårdnad, boende eller umgänge

När domstolen beslutat om en vårdnadsutredning är det den socialtjänsteman som socialnämnden utser att utföra utredningen som själv svarar för den. Någon skyldighet att komplettera utredningen med en slutsats finns inte. Eftersom det i allmänhet är utredaren som får störst kunskap om föräldrarna och barnet i de avseenden som är av

avgörande betydelse föreslår Vårnadsstvistutredningen att den som verkställer en utredning om vårdnad m.m. skall lämna ett förslag till beslut. Om det framstår som lämpligare kan utredaren i stället redovisa vilka konsekvenser olika beslutsalternativ får för barnet.

Sekretess vid samarbetssamtal

Samarbetssamtal inom socialtjänsten kan enligt sekretesslagen äga rum under s.k. familjerådgivningssekretess. För att de tjänstemän inom socialtjänsten som leder samarbetssamtal inte vid vittnesförhör inför domstol skall tvingas avslöja vad som förekommit vid ett samarbetssamtal föreslår utredningen en ny regel i rättegångsbalken. Denna innebär att den som inom socialtjänsten leder ett samarbetssamtal inte får höras som vittne om vad som anförtratts honom eller henne under samtalet.

Övriga frågor

Utredningen anser att frågan om att införa en uttrycklig bestämmelse i socialtjänstlagen om socialnämndens skyldighet att utse en kontaktperson vid umgänge och en motsvarande bestämmelse i föräldrabalken bör bli föremål för utredning.

Utredningen anser också att det finns anledning att närmare undersöka förutsättningarna för ett system med familjenämnder eller särskilda familjedomstolar och konsekvenserna därav. De i detta betänkande föreslagna ändringarna skulle kunna bli ett steg på vägen till – om inte precis familjedomstolar – någon form för samordnad behandling av de frågor som kan uppkomma vid skilsmässa eller separation.

Konsekvenser av utredningens förslag

Enligt utredningens uppfattning kommer de framlagda förslagen att leda till reella besparingar, framför allt för staten genom minskade kostnader för domstolsförfarande och rättshjälp. Den stora vinsten – nämligen att barn i större utsträckning kommer att besparas det lidande som en utdragen domstolsprocess medför – går inte att mäta i pengar.

1. Förslag till
Lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹¹

dels att 6 kap. 6, 6 a och 10 d §§ skall upphöra att gälla,

dels att 6 kap. 3, 5, 7, 10, 10 b, 13, 15 och 17 - 22 §§, 7 kap. 12 §, 20 kap. 1 §, 21 kap. 1 och 3 §§, rubriken till 6 kap., rubriken närmast före 6 kap. 16 § samt rubriken närmast före 21 kap. 1 § skall ha följande lydelse,

dels att det i 6 kap. skall införas sex nya paragrafer 2 a, 14 a, 15 a, 15 b, 17 a och 17 b §§, närmast före 14 a § en ny rubrik samt närmast före 15 b § en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

Om vårdnad och umgänge

Om vårdnad, boende och umgänge

2 a §

Vid dom eller beslut enligt detta kapitel skall vad som är bäst för barnet vara avgörande för rättens ställningstaganden. Rätten skall fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Vid beslut om umgänge skall rätten beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

Rätten skall vidare ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

¹¹ Balken omtryckt 1995:974.

3 §¹²

Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda, om inte rätten dessförinnan har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om det döms till äktenskapskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §. *Skall barnet även efter domen på äktenskapsskillnad stå under båda föräldrarnas vårdnad, skall rätten i domen erinra om att vårdnaden alltjämt är gemensam.*

Om det döms till äktenskapskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §.

5 §¹³

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna eller, om den förälder som har begärt upplösning av den gemensamma vårdnaden inte motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, låta den gemensamma vårdnaden bestå.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna (*gemensam vårdnad*) eller endast en av dem (*ensam vårdnad*) och vill någon av föräldrarna att vårdnaden skall ändras skall rätten besluta om vårdnaden. Frågor om ändring i vårdnaden enligt detta stycke prövas på talan av en av föräldrarna eller båda.

Är gemensam vårdnad bäst för barnet, skall rätten, om föräldrarna har gemensam vårdnad, låta denna bestå eller i annat fall förordna om gemensam vårdnad, även om en av föräldrarna motsätter sig en sådan ordning.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden

I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

¹² Senaste lydelse 1994:1433.

¹³ Senaste lydelse 1990:1526.

om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Att socialnämnden kan godkänna avtal om vårdnad framgår av 17 b §.

6 §¹⁴

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt den andra föräldern, om denne vill att vårdnaden skall flyttas över till honom eller henne, eller, om en av föräldrarna begär gemensam vårdnad och den andra inte motsätter sig det, förordna att föräldrarna i fortsättningen skall utöva vårdnaden gemensamt.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda.

6 a §¹⁵

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall rätten fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

7 §¹⁶

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

¹⁴Senaste lydelse 1990:1526.

¹⁵Senaste lydelse 1990:1526.

¹⁶Senaste lydelse 1994:1433.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål som avses i 5 eller 6 §.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål som avses i 5 §.

10 §¹⁷

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta *efter vad som är bäst för barnet. Rätten får dock inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om någon av dem motsätter sig gemensam vårdnad.*

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta *om vårdnaden.*

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

10 b §¹⁸

En särskilt förordnad vårdnadshavare har rätt att på begäran bli entledigad från uppdraget.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och någon av dem vill att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden åt en av dem *efter vad som är bäst för barnet.* Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad mellan vårdnadshavarna utan yrkande förordna om vårdnaden

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och någon av dem vill att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden åt en av dem. Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad mellan vårdnadshavarna utan yrkande förordna om vårdnaden enligt vad som nu har sagts,

¹⁷ Senaste lydelse 1994:1433.

¹⁸ Senaste lydelse 1994:1433.

enligt vad som nu har sagts,
om gemensam vårdnad är
uppenbart oförenlig med
barnets bästa.

om gemensam vårdnad är
uppenbart oförenlig med
barnets bästa.

10 d §¹⁹

*Vid bedömningen av frågor om
vårdnad skall rätten ta hänsyn till
barnets vilja med beaktande av
barnets ålder och mognad.*

13 §²⁰

Står barnet under vårdnad
av två vårdnadshavare, skall
vad som sägs i 11 eller 12 §
gälla dem tillsammans.

Står barnet under vårdnad
av två vårdnadshavare, skall
vad som sägs i 11 eller 12 §
gälla dem tillsammans. *Den
vårdnadshavare som barnet bor
tillsammans med får dock ensam
besluta i frågor som gäller den
dagliga omsorgen om barnet.*

Är en av vårdnadshavarna
till följd av frånvaro, sjukdom
eller annan orsak förhindrad
att ta del i sådana beslut
rörande vårdnaden som inte
utan olägenhet kan uppskjutas,
bestämmer den andre ensam.
Denne får dock inte ensam
fatta beslut av ingripande
betydelse för barnets framtid,
om inte barnets bästa
uppenbarligen kräver det.

Är en av vårdnadshavarna
till följd av frånvaro, sjukdom
eller annan orsak förhindrad
att ta del i sådana beslut
rörande vårdnaden som *gäller
annat än den dagliga omsorgen*
och inte utan olägenhet kan
uppskjutas, bestämmer den
andre ensam. Denne får dock
inte ensam fatta beslut av in-
gripande betydelse för barnets
framtid, om inte barnets bästa
uppenbarligen kräver det.

Barnets boende

14 a §

*Står barnet under vårdnad av
båda föräldrarna och bor föräld-
rarna inte tillsammans skall
rätten, på talan av en av dem eller
båda, besluta vem barnet skall bo
tillsammans med.*

¹⁹ Lydelse enligt proposition 1994/95:224.

²⁰ Senaste lydelse 1983:47.

Att socialnämnden kan godkänna avtal om boende framgår av 17 b §.

15 §²¹

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som *inte är vårdnadshavare* eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Barnet har rätt till umgänge och annan kontakt med en förälder som det inte bor tillsammans med eller med någon annan som står barnet särskilt nära. Barnets föräldrar och vårdnadshavare har ett ömsesidigt ansvar för att barnets behov av umgänge och annan kontakt så långt möjligt tillgodoses.

Om särskilda skäl inte talar mot det skall *den som barnet bor tillsammans med* lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid bedömningen av frågor om umgänge skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Rätten skall vidare beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

²¹ Lydelse enligt proposition 1994/95:224.

15 a §

Motsätter sig den som barnet bor tillsammans med det umgänge som begärs av en förälder som barnet inte bor tillsammans med, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge.

Motsätter sig den som barnet bor tillsammans med det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge.

Om särskilda skäl föreligger, kan rätten besluta om annan kontakt än umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med, såsom telefonkontakt, brevväxling och liknande.

Att socialnämnden kan godkänna avtal om umgänge framgår av 17 b §.

Tillstånd till utlandsvistelse

15 b §

En vårdnadshavare får inte ta med sig barnet utomlands för längre sammanhängande tid än trettio dagar utan tillstånd av en förälder som inte är vårdnadshavare. Tillstånd fordras dock endast om det finns ett genom dom eller avtal reglerat umgänge mellan barnet och den förälder som inte är vårdnadshavare. Motsätter sig denna förälder att vårdnadshavaren tar med sig barnet utomlands kan rätten på talan av vårdnadshavaren lämna tillstånd till utlandsvistelsen.

Förfarandet i mål och ärenden
om vårdnad *eller umgänge*

Förfarandet i mål och ärenden
om vårdnad *m.m.*

17 §²²

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4-8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. *Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.*

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

Frågor om vårdnad, *boende, umgänge eller tillstånd till utlandsvistelse* tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7, 8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket, samt frågor om *boende, umgänge och tillstånd till utlandsvistelse* handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål.

I mål om vårdnad *och boende* kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad, *boende, umgänge eller tillstånd till utlandsvistelse* får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

17 a §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan om vårdnad, boende och umgänge genom gemensam ansökan.

²² Senaste lydelse 1994:1433.

17 b §

Ett skriftligt avtal om vårdnad, boende och umgänge kan efter godkännande av socialnämnden i den ort där barnet har sitt hemvist verkställas som ett laga kraft vunnet domstolsavgörande.

När socialnämnden prövar om avtalet kan godkännas skall den beakta de omständigheter som anges i 2 a §.

Socialnämndens godkännande lämnas av den nämnden utsett att pröva föräldrarnas avtal.

18 §²³

Föräldrar har enligt 12 a § socialtjänstlagen möjlighet att genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna *samtal* i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (*samarbetssamtal*).

Om rätten lämnar uppdrag enligt *första* stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetssamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna *samarbetssamtal* i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt *andra* stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetssamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

²³ Senaste lydelse 1990:1526.

19 §²⁴

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs *ytterligare* utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Rätten skall se till att frågor om vårdnad, *boende*, umgänge och *tillstånd till utlandsvistelse* blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, *boende* eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning *utöver vad som sägs i andra stycket* får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa sådan. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. *Vidare skall utredaren lämna förslag till beslut, eller, om det framstår som lämpligare, redovisa vilka konsekvenser olika beslutsalternativ kan få för barnet.*

²⁴ Lydelse enligt proposition 1994/95:224.

20 §²⁵

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge får rätten, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft, besluta om vårdnad eller umgänge. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna får rätten i stället besluta vem barnet skall bo tillsammans med. *Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.*

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut, skall den ompröva det när målet eller ärendet avgörs.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge får rätten, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft, besluta om vårdnad, *boende* eller umgänge.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna får rätten i *mål om vårdnad* i stället besluta vem barnet skall bo tillsammans med.

21 §²⁶

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad eller umgänge.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad, *boende* eller umgänge.

²⁵ Senaste lydelse 1990:1526.

²⁶ Senaste lydelse 1994:1433.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt föreläggandet.

22 §²⁷

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1-7 §§ rättegångsbalken.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende*, umgänge eller *tillstånd till utlandsvistelse* gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1-7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

7 kap.
12 §²⁸

Talan om underhåll till barn upptas av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål eller mål om vårdnaden om barn.

Talan om underhåll till barn upptas av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål, mål om vårdnaden om barn eller *mål om vem barnet skall bo tillsammans med*.

Finns ej behörig domstol enligt första stycket, upptas målet av Stockholms tingsrätt.

²⁷ Senaste lydelse 1983:484.

²⁸ Senaste lydelse 1978:853.

20 kap.

1 §²⁹

I mål om faderskap, vårdnad, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

I mål om faderskap, vårdnad, *boende*, umgänge, *tillstånd till utlandsvistelse* och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

21 kap.

Verkställighet av domar eller beslut

Verkställighet av domar, beslut eller *avtal*

1 §³⁰

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2-4 §§.

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, *boende*, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2-4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 17 b § söks hos länsrätten. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av dom eller beslut, som vunnit laga kraft, gäller även sådant avtal.

3 §³¹

Förordnar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning får dock beslutas endast i de fall och under de förutsättningar som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om dom eller beslut om vårdnad eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet

Är det fråga om dom eller beslut om vårdnad, *boende* eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställig-

²⁹ Senaste lydelse 1988:1251.

³⁰ Senaste lydelse 1983:485.

³¹ Senaste lydelse 1983:485.

annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om dom eller beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *inte är vårdnadshavare*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt verkställigheten.

het annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om dom eller beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *barnet inte bor tillsammans med*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

6 §³²

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge prövas på nytt. Sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i annat fall vägra verkställighet, om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad, *boende* eller umgänge prövas på nytt. Sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

³² Senaste lydelse 1983:485.

2. Förslag till Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 14 kap. 5 och 7 §§ äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

14 kap. 5 §

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om och umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om barn, *vem barnet skall bo tillsammans med*, umgänge med barn, *tillstånd till utlandsvistelse*, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad söks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

I målet får även prövas frågan om förordnande av bodelningsförrättare.

7 §³³

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna

1. bestämma vem av makarna som skall ha rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad, dock längst för tiden till dess att bodelning har skett,

2. förordna om skyldighet för den ena maken att utge bidrag till den andra makens underhåll.

I sådant mål får domstolen också, för tiden till dess att skillnadsfrågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna förbjuda makarna att besöka varandra.

Ett beslut enligt första stycket får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Ett beslut enligt andra stycket gäller

³³ Senaste lydelse 1989:1076.

på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslut enligt första eller andra stycket får dock när som helst ändras av domstolen.

Överträder någon ett förbud enligt andra stycket, tillämpas 24 § lagen (1988:688) om besöksförbud.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att sådan fråga har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, *boende*, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att sådan fråga har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft.

3. Förslag till Lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Härigenom föreskrivs att 12 a och 48 §§ socialtjänstlagen³⁴ (1980:620) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 a §³⁵

Kommunen skall sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge (samarbetssamtal).

Kommunen skall sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad, *boende* och umgänge (samarbetssamtal) *samt att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 17 b § föräldrabalken.*

Kommunen skall även sörja för att familjerådgivning kan erbjudas dem som begär det.

48 §³⁶

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4 - 6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

6 kap. 17 b § föräldrabalken,

6 kap. 19 § föräldrabalken beträffande beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad eller umgänge,

7 kap. 7, 11 och 14 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 7 § att godkänna avtal som innefattar åtagande att utge engångsbelopp,

11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 27 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 9 § lagen (1964:143) om bidragsförskott.

³⁴ Lagen omtryckt 1988:871.

³⁵ Senaste lydelse 1994:10.

³⁶ Senaste lydelse 1994:1571.

4. Förslag till Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs att 16 § rättshjälpslagen (1972:429)³⁷ skall ha följande lydelse.

16 §³⁸

Allmän rättshjälp får, om ej annat följer av 17 §, beviljas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå, om den rättsliga angelägenheten avser
äktenskapsskillnad
underhållsbidrag till make
eller barn
faderskap till barn
vårdnad
umgänge.

Advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får ej bevilja allmän rättshjälp för verkställighet av avgörande om underhållsbidrag, vårdnad eller umgänge. Ej heller får advokat eller biträdande jurist bevilja allmän rättshjälp

1. om den rättssökande är dödsbo,
2. om den rättssökande är bosatt utom riket,
3. om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandla utom riket.

Allmän rättshjälp får, om ej annat följer av 17 §, beviljas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå, om den rättsliga angelägenheten avser
äktenskapsskillnad
underhållsbidrag till make
eller barn
faderskap till barn
vårdnad
boende
umgänge.

Advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får ej bevilja allmän rättshjälp för verkställighet av avgörande om underhållsbidrag, vårdnad, *boende* eller umgänge. Ej heller får advokat eller biträdande jurist bevilja allmän rättshjälp

1. om den rättssökande är dödsbo,
2. om den rättssökande är bosatt utom riket,
3. om den rättsliga angelägenheten skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket.

³⁷ Lagen omtryckt 1993:9.

³⁸ Senaste lydelse 1987:806.

5. Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 36 kap. 5 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 kap. 5 §³⁹

Den som till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller någon bestämmelse, till vilken hänvisas i något av dessa lagrum, inte får lämna en uppgift får inte höras som vittne om denna utan tillstånd från den myndighet i vars verksamhet uppgiften har inhämtats.

Advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, kuratorer vid familjerådgivningsbyråer, som drivs av kommuner, landsting, församlingar eller kyrkliga samfundigheter, och deras biträden får höras som vittnen om något som i denna deras yrkesutövning anförtrotts dem eller som de i samband därmed erfarit, endast om det är medgivet i lag eller den, till vars förmån tystnadsplikten gäller, samtycker till det. Den som till följd av 9 kap. 4 § sekretesslagen inte får lämna uppgifter som avses där får höras som vittnen om dem endast om det är medgivet i lag eller den till vars förmån sekretessen gäller samtycker till det.

Advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, kuratorer vid familjerådgivningsbyråer, som drivs av kommuner, landsting, församlingar eller kyrkliga samfundigheter, och deras biträden får höras som vittnen om något som i denna deras yrkesutövning anförtrotts dem eller som de i samband därmed erfarit, endast om det är medgivet i lag eller den, till vars förmån tystnadsplikten gäller, samtycker till det. *Detsamma gäller den som inom socialtjänsten leder samarbetssamtal under sekretess enligt 7 kap. 4 § andra stycket sekretesslagen (1980:100).* Den som till följd av 9 kap. 4 § sekretesslagen inte får lämna uppgifter som avses där får höras som vittnen om dem endast om det är medgivet i lag eller den till vars förmån sekretessen gäller samtycker till det.

³⁹ Senaste lydelse 1992:340.

Rättegångsombud, biträden eller försvarare får höras som vittnen om vad som anförtratts dem för uppdragets fullgörande endast om parten medger det.

Utan hinder av vad som sägs i andra eller tredje stycket är andra än försvarare skyldiga att vittna i mål angående brott, för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år.

Om tystnadsplikt för den som i Svenska kyrkans ordning har vigts till det kyrkliga ämbetet som präst finns föreskrifter i 36 kap. kyrkolagen (1992:300). Den som inom något annat trossamfund än Svenska kyrkan är präst eller den som i sådant samfund intar motsvarande ställning får inte höras som vittne om något som han eller hon har erfarit under bikt eller själavårdande samtal.

Den som har tystnadsplikt enligt 3 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § yttrandefrihetsgrundlagen får höras som vittne om förhållanden som tystnadsplikten avser endast i den mån det föreskrivs i nämnda paragrafer.

Om någon enligt vad som sägs i denna paragraf inte får höras som vittne om ett visst förhållande, får vittnesförhör inte heller äga rum med den som under tystnadsplikt biträtt med tolkning eller översättning.

Sammanfattning av Pappagruppens slutrapport, Ds 1995:2

Arbetsgruppens utgångspunkt har varit att ett barn behöver båda sina föräldrar, behöver också den närvarande pappan. Barnets och pappans relation måste få det stöd och den uppmuntran som är möjlig från samhällets sida.

Syftet med denna slutrapport är att genom en rad djupintervjuer och resonemang fördjupa kunskapen och argumenten för denna strävan.

I rapporten formuleras visionen av den närvarande pappan. Vi ser den som en grund för fortsatt opinionsbildning.

Det främsta hindret för den närvarande pappan är de attityder som finns i arbetslivet. Även det nuvarande könsrollsmönstret spelar stor roll. Attityderna kan förändras genom uppmuntran, information och genom att lyfta fram positiva exempel.

Män måste uppmuntras att våga ta tid med barnen när de är små. I rapporten formuleras ett antal förslag med denna inriktning.

Chefer på alla nivåer måste våga vara förebilder. Vi har inte mött någon som med trovärdighet har kunnat hävda att en månads ledighet är omöjlig under de första åren av ett barns levnad.

En pappagaranti bör övervägas som ett stöd för de pappor som vill vara med sina barn men där attityderna står i vägen. Den införda pappamånaden i föräldraförsäkringen är ett första viktigt steg.

Arbetsgivare inom kommuner och landsting måste gå före. Ett förslag är att anställda män som tar ut tre månaders föräldraledighet eller mera uppmuntras med extra semesterdagar.

Det bör anses som meriterande för såväl kvinnor som män att ha varit föräldralediga.

Staten måste i egenskap av arbetsgivare driva på utvecklingen mot fler kvinnliga chefer. Det program som initierats bör ha målet att inom en femårsperiod nå jämnare fördelning av kvinnor och män på statliga chefsbefattningar.

Fler män bör uppmuntras att arbeta inom barnomsorgen.

I rapporten formuleras också ett antal råd till chefer inom den privata och offentliga sektorn – råd som bygger på att även enskilda företag bör ha intresse av att stimulera pappor att ta föräldraledighet.

Rapporten uppehåller sig, delvis utanför våra direktiv, vid hur barnets rätt till båda föräldrarna ska kunna iakttas vid skilsmässa. Vi utgår från insikten att många pappor blir frånvarande pappor just i samband med skilsmässor.

Vår slutsats är:

Föräldrar i kris bör erbjudas rådgivning och familjesamtal med både manlig och kvinnlig familjerådgivare närvarande. Särskilda familjerättsenheter bör etableras där domstolens ledamöter väljs och utbildas efter erfarenhet av modernt och delat föräldraskap.

Väntetiderna för vårdnadstvister måste kortas drastiskt så att inte interimbeslut med begränsad rättssäkerhet blir avgörande.

Det bör endast finnas gemensam vårdnad som juridiskt vårdnadsbegrepp.

Enskild vårdnad bör avskaffas så att gemensam vårdnad gäller från det att faderskap fastställts. Den gemensamma vårdnaden bör ytterligare stärkas så att beslut, som allvarligt inverkar på barnets nära och vardagliga kontakt med båda sina föräldrar måste tas i uttryckligt samförstånd av båda föräldrarna. Umgängesrätt skall kunna fastställas av domstol inom ramen för gemensam vårdnad och med särskilt beaktande av respektive förälders förmåga och beredskap att samarbeta och underlätta för barnets kontakt med båda sina föräldrar.

Den gemensamma vårdnaden bör i större utsträckning bejakas i administrativa beslut. Barn bör räknas in för bostadsbidrag och bostadsbehov hos båda föräldrarna. I reglerna för underhållsbidrag bör större skillnad göras mellan dem som aldrig har sina barn hos sig och dem som tar en betydande del av ansvaret. I stället bör utgångsnivåerna för underhållsbidrag höjas.

Förteckning över remissinstanserna till betänkandet SOU 1995:79 och departementspromemorian Ds 1995:2

Efter remiss har yttrande över betänkandet och promemorian avgetts av Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt, Kammarrätten i Göteborg, Sundsvalls tingsrätt, Eksjö tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Länsrätten i Malmöhus län, Riksförsäkringsverket (avsnitt 4.11 i betänkandet), Socialstyrelsen, Domstolsverket, Riksrevisionsverket, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Barnombudsmannen, Länsstyrelsen i Malmöhus län, Svenska kommunförbundet, Kristianstads kommun, Gällivare kommun, Försäkringskasseförbundet (avsnitt 4.11 i betänkandet), Sveriges domareförbund, Sveriges Advokatsamfund, Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare (KFR), Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället (BRIS), Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Rädda Barnens riksförbund, UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening (UFR), Sveriges Psykologförbund, Fredrika-Bremer-Förbundet, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), Föreningen Söndagsbarn, Stockholm och Bortrövade Barns Förening.

Borås kommun och Sveriges Mansjourers Riksorganisation har beretts tillfälle att avge yttrande men avstått från att yttra sig.

Yttranden över betänkandet har också kommit in från Ilse Wetter, Gösta Emtestam, Riksförbundet för Familjers Rättigheter (RFFR), tjänstemännen vid familjerättssektionerna i Stockholms söderkommuner, Gudrun Nordborg, Jeanette Sterner, Länsstyrelsen i Västernorrlands län, Föreningen Mullvadarna Malmö/Lund, Föreningen Barns Rätt Till 2 Föräldrar, Skövde, Riksskatteverket (RSV), Ensamstående Mammors Rättigheter I Samhället (EMRIS), Ulla Norrhäll, Riksförbundet Mot Sexuella Övergrepp på barn och Gunnar Smårs.

Resekostnader i samband med umgänge

Utredningen föreslår en regel om att föräldrarna skall dela på de resekostnader som uppstår i samband med att barnet träffar en förälder som bor på en annan ort än barnet. Kostnaderna skall i princip delas mellan föräldrarna efter deras ekonomiska förmåga. Avsikten är att föräldrarnas samlade ekonomiska förmåga skall utnyttjas bättre än i dag.

Något förslag om stöd från det allmänna till resekostnader läggs inte fram.

Umgängesavdrag

En bidragsansvarig förälder som har haft sitt barn hos sig kan ha rätt att göra ett avdrag på underhållsbidraget. Utredningen föreslår att reglerna om detta s.k. umgängesavdrag ändras så att det inte längre skall krävas att barnet har vistats hos den bidragsansvarige i fem hela dygn i en följd. I stället skall varje dygns vistelse räcka för ett umgängesavdrag under förutsättning att barnet har vistats hos den bidragsansvarige i minst sex hela dygn under en kalendermånad. Tanken är att avdraget skall komma dem till godo som bäst behöver dem och att de skall vara utformade så att de uppmuntrar till ett vardagsumgänge i stället för till umgänge endast under längre sammanhängande perioder.

Betänkandets lagförslag i här aktuella delar

Förslag till
Lag om ändring i Föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken⁴⁰

dels att ---,
dels att 6 kap. 6 a, 15 och --- samt 7 kap. --- 4, --- §§ skall ha
följande lydelse,
dels --- lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.
6 a §

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall rätten fästa avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Var och en av föräldrarna skall efter sin förmåga i skälig omfattning ta del i kostnaderna för de resor som föranleds av barnets behov av kontakt med en förälder som bor på annan ort än barnet.

15 §⁴¹

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Rätten får därvid, jämte andra villkor för umgänget, besluta hur barnets föräldrar skall

⁴⁰ Balken omtryckt 1990:1526.

⁴¹ Senaste lydelse 1993:213.

ta del i kostnader för resor i samband med barnets umgänge med en förälder som bor på annan ort än barnet,

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid beslut enligt andra och tredje styckena skall rätten beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

7 kap.

4 §

Har förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag *haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem* hela dygn, får föräldern vid fullgörande av sin bidragskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. Sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen *upphörde*. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Har *en* förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag *under en kalendermånad haft barnet hos sig i minst sex* hela dygn, får föräldern vid fullgörande av sin bidragskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. Sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen *ägde rum*. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Föreligger särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot parts bestridande får sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Rätt till avdrag föreligger ej i fall då underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att den bidragsskyldiga föräldern i väsentlig mån fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos sig.

Efter remiss har yttrande över betänkandet avgetts av Domstolsverket, Svea hovrätt, Kammarrätten i Göteborg, Länsrätten i Uppsala län, Länsrätten i Västernorrlands län, Malmö tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Socialstyrelsen, Riksförsäkringsverket, Riksskatteverket, Centrala studiestödsnämnden, Konsumentverket, Svenska kommunförbundet, Stockholms kommun, Umeå kommun, Jönköpings kommun, Uddevalla kommun, Karlskrona kommun, Försäkringskassaförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Sveriges domareförbund, Sveriges Advokatsamfund, Fredrika-Bremer-Förbundet, Moderats Kvinnoförbundet, Centerkvinnorna, Folkpartiet Liberalernas Kvinnoförbund, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Husmodersförbundet Hem och Samhälle, Ensamstående adoptivföräldrars förening, Riksförbundet Barnens Rätt i Samhället (BRIS), UmgängesrättsFöräldrarnas Riksförening (UFR), Föreningen Söndagsbarn i Stockholm, Föreningen Barns Rätt Till 2 Föräldrar i Skövde och Aktionsgruppen behåll bidragsförskottet.

Sveriges Mansjourers Riksorganisation har gett in ett yttrande från Mansföreningen i Linköping.

Försäkringskassaförbundet har bifogat yttranden från försäkringskassorna.

Askersunds kommun, Svenska Kvinnors Vänsterförbund, Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO), Föreningen Vardagsföräldrar och Föreningen Söndagsföräldrar har beretts tillfälle att avge yttrande men avstått från att yttra sig.

Yttrande över betänkandet har också inkommit från Försäkringsanställdas Förbund, Kerstin Andersson och Mansföreningen i Linköping.

Förteckning över remissinstanserna beträffande lagen
(1973:650) om medling mellan samlevande

Prop. 1997/98:7
Bilaga 8

Efter remiss har yttrande över en framställning om att lagen om medling mellan samlevande skall upphävas avgetts av Socialstyrelsen, Svenska kommunförbundet, Länsstyrelsen i Göteborgs- och Bohus län, Länsstyrelsen i Västernorrlands län, Stockholms kommun, Malmö kommun, Jönköpings kommun, Umeå kommun, Föreningen Sveriges Kommunala Familjerådgivare (KFR) och Föreningen Söndagsbarn, Stockholm.

6 kap. föräldrabalken i dess lydelse efter här föreslagna lagändringar

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

Inledande bestämmelser

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

2 § Barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

Om ansvaret i frågor som gäller barnets ekonomiska förhållanden finns bestämmelser i 9–15 kap.

2 a § Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risker för att barnet utsätts för övergrepp, oönskat förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas.

2 b § Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Vårdnadshavare

3 § Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra, och i annat fall av modern ensam. Ingår föräldrarna senare äktenskap med varandra, står barnet från den tidpunkten under vårdnad av dem båda, om inte rätten dessförinnan

har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna står barnet även därefter under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses enligt 5, 7 eller 8 §. Skall barnet även efter domen på äktenskapsskillnad stå under båda föräldrarnas vårdnad, skall rätten i domen erinra om att vårdnaden alltjämt är gemensam.

4 § Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, skall rätten på talan av dem båda förordna i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad

är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Föräldrarna kan få gemensam vårdnad också genom registrering hos skattemyndigheten efter anmälan av dem båda

1. till socialnämnden i samband med att nämnden skall godkänna en faderskapsbekräftelse, eller

2. till skattemyndigheten under förutsättning att förordnande om vårdnaden inte har meddelats tidigare och att föräldrarna och barnet är svenska medborgare.

5 § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

6 § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det enligt andra stycket.

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

6 a § Upphävd

7 § Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål enligt 5 §.

8 § Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, skall rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

9 § Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, skall den andra föräldern ensam ha vårdnaden. Om båda föräldrarna dör, skall rätten på anmälan av socialnämnden eller när förhållandet annars blir känt anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, skall rätten på ansökan av den andra föräldern eller på anmälan av socialnämnden anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

10 § Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

10 a § Om vårdnadshavare skall förordnas särskilt, utses någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran. Den som är underårig får inte förordnas till vårdnadshavare.

Två personer kan utses att gemensamt utöva vårdnaden, om de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.

För syskon skall samma person utses till vårdnadshavare, om inte särskilda skäl talar mot det.

Om vårdnadshavare skall förordnas efter föräldrarnas död och föräldrarna eller en av dem har gett till känna vem de önskar till vårdnadshavare, skall denna person förordnas, om det inte är olämpligt.

10 b § En särskilt förordnad vårdnadshavare har rätt att på begäran bli entledigad från uppdraget.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och någon av dem vill att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten på talan av en av dem eller båda anförtro vårdnaden åt en av dem efter vad som är bäst för barnet. Rätten kan också i mål om äktenskapsskillnad mellan vårdnadshavarna utan yrkande förordna om vårdnaden enligt vad som nu har sagts, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

10 c § En särskilt förordnad vårdnadshavare skall entledigas, om han eller hon vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare.

Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena entledigas eller dör, skall den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna entledigas eller dör, skall rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas efter ansökan av socialnämnden.

10 d § Upphävd

Vårdnadens utövande

11 § Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

12 § Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete, men endast om vårdnadshavaren samtycker till avtalet. Barnet får självt

säga upp avtalet och, om barnet har fyllt sexton år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Barnet eller vårdnadshavaren får säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, får barnet inte därefter träffa nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

Om verkan av att barnet ensamt har träffat avtal om arbete utan att ha rätt till det finns bestämmelser i 9 kap. 6 och 7 §§.

13 § Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, skall vad som sägs i 11 eller 12 § gälla dem tillsammans.

Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

14 § Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med andra rådgivande samhällsorgan.

Barnets boende

14 a § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna, får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. Avgörande skall vara vad som är bäst för barnet.

Föräldrarna får avtala om barnets boende. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommit är till barnets bästa.

Umgänge

15 § Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

15 a § Rätten skall besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Talan om umgänge får föras av en förälder som vill umgås med sitt barn. Om umgänge begärs av någon annan, får talan föras av socialnämnden.

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

15 b § Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, skall den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som föranleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan jämkas av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om ändring i förhållandena föranleder det.

Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m.

16 § Anmälan enligt 4 § andra stycket om gemensam vårdnad för föräldrar som inte är gifta med varandra prövas av skattemyndigheten i det län där barnet är folkbokfört. Anmälan skall göras skriftligen av båda föräldrarna.

Anmälan enligt 4 § andra stycket 2 görs hos valfri skattemyndighet eller allmän försäkringskassa.

Beslut av skattemyndigheten överklagas hos länsrätten.

17 § Frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7, 8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Frågan om fördelning av resekostnader enligt 15 b § skall anses som en del av frågan om umgänge. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av

dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad och boende kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad, boende eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

17 a § Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört prövar om ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket skall godkännas.

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall pröva avtalet.

Socialnämndens beslut enligt andra stycket får inte överklagas.

17 b § Har en socialnämnd godkänt ett avtal om vårdnad, skall ett meddelande om avtalets innehåll sändas samma dag till

1. skattemyndigheten i det län där barnet är eller senast har varit folkbokfört,

2. om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år: Centrala studie-stödsnämnden,

3. den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren är inskriven eller skulle ha varit inskriven om vårdnadshavaren hade uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad om barnet, skall meddelandet sändas till den försäkringskassa där modern är eller skulle ha varit inskriven.

18 § Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt andra stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbets-samtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

19 § Rätten skall se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning utöver vad som sägs i andra stycket, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

20 § I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden. Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut som ännu gäller när målet eller ärendet skall avgöras, skall rätten ompröva beslutet.

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

21 § I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad, boende eller umgänge.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt föreläggandet.

22 § I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

Lagrådsremissens lagförslag

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken⁴²

dels att 6 kap. 6 a och 10 d §§ skall upphöra att gälla,

dels att 6 kap. 5–7, 10, 14, 15, 17 och 18–22 §§, 7 kap. 4 och 12 §§, 20 kap. 1 §, 21 kap. 1, 3, 5 och 6 §§, rubrikerna till 6 kap. och 21 kap. samt rubriken närmast före 21 kap. 1 § skall ha följande lydelse,

dels att rubriken närmast före 6 kap. 16 § skall lyda ”Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m.”,

dels att det i balken skall införas sex nya paragrafer, 6 kap. 2 a, 14 a, 15 a, 15 b, 17 a och 17 b §§, samt närmast före 14 a § en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Om vårdnad och umgänge

6 kap.

Föreslagen lydelse

Om vårdnad, boende och umgänge

2 a §

Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, oöviligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall beaktas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

5 §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna och vill någon av dem att vårdnaden inte längre skall vara gemensam, skall rätten

Står barnet under vårdnad av en av föräldrarna eller båda och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad

⁴² Balken omtryckt 1995:974.

efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna eller, om den förälder som har begärt upplösning av den gemensamma vårdnaden inte motsätter sig fortsatt gemensam vårdnad, låta den gemensamma vårdnaden bestå.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

som är bäst för barnet förordna att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

6 §

Står barnet under vårdnad av en av föräldrarna eller båda, får de avtala att vårdnaden skall vara gemensam eller att en av dem skall ha vårdnaden om barnet. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det enligt andra stycket.

Har föräldrarna avtalat om gemensam vårdnad, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna skall ha ensam vårdnad, skall nämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten efter vad som är bäst för barnet anförtro vårdnaden åt den andra föräldern, om denne vill att vårdnaden skall flyttas över till honom eller henne,

eller, om en av föräldrarna begär gemensam vårdnad och den andra inte motsätter sig det, förordna att föräldrarna i fortsättningen skall utöva vårdnaden gemensamt.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda.

7 §

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden.

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Står barnet under endast en förälders vårdnad, skall rätten i fall som avses i första stycket flytta över vårdnaden till den andra föräldern eller, om det är lämpligare, till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål som avses i 5 eller 6 §.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt denna paragraf prövas på talan av socialnämnden eller, utan särskilt yrkande, i mål om äktenskapsskillnad mellan föräldrarna eller i andra mål enligt 5 §.

10 §

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får dock inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om någon av dem motsätter sig gemensam vårdnad.

Står barnet under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och vill någon av barnets föräldrar eller båda få vårdnaden överflyttad till sig, skall rätten besluta efter vad som är bäst för barnet. Rätten får inte flytta över vårdnaden till föräldrarna gemensamt, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av båda föräldrarna eller en av dem eller på talan av socialnämnden.

14 §

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med *medlare och* andra rådgivande samhällsorgan.

Om rätten för barn och vårdnadshavare att få stöd och hjälp hos socialnämnden finns bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620). Socialnämnden förmedlar kontakter med andra rådgivande samhällsorgan.

Barnets boende

14 a §

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem barnet skall bo tillsammans med. Avgörande skall vara vad som är bäst för barnet.

Föräldrarna får avtala om barnets boende. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommit är till barnets bästa.

15 §⁴³

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses. Vårdnadshavaren skall, om inte särskilda skäl talar mot det, lämna sådana upplysningar rörande barnet som kan främja umgänget.

Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.

⁴³ Senaste lydelse 1995:1242.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Motsätter sig barnets vårdnadshavare det umgänge som begärs av någon annan än en förälder, beslutar rätten på talan av socialnämnden i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet.

Vid bedömningen av frågor om umgänge skall rätten ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Rätten skall vidare beakta risken för att barnet i samband med utövande av umgänge utsätts för övergrepp, olovligen bortförs eller kvarhålls eller annars far illa.

15 a §

Rätten skall besluta om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Talan om umgänge får föras av en förälder som vill umgås med sitt barn. Om umgänge begärs av någon annan, får talan föras av socialnämnden.

Står barnet under vårdnad av en av föräldrarna eller båda, får de avtala om barnets umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Avtalet skall gälla, om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Avtalet skall godkännas, om det som har överenskommits är till barnets bästa.

15 b §

Om barnet bor tillsammans med endast en förälder, skall den föräldern ta del i kostnaderna för de resor som föranleds av barnets behov av umgänge med den andra föräldern. Det skall ske efter vad som är skäligt med hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förmåga och övriga omständigheter.

Rätten får besluta om kostnaderna för resor enligt första stycket.

En dom eller ett avtal om kostnaderna för resor kan jämkas av rätten för tiden efter det att talan har väckts, om ändring i förhållandena föranleder det.

17 §

Frågor om vårdnad eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp av rätten i den ort där barnet har sitt hemvist. Sådana frågor kan tas upp även i samband med äktenskapsmål. Om det inte finns någon behörig domstol, tas frågorna upp av Stockholms tingsrätt.

Frågor om vårdnad som avses i 4–8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om umgänge som avses i 15 § handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

Övriga frågor om vårdnad handläggs i den ordning som gäller för domstolsärenden.

I mål om vårdnad kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

Frågor om vårdnad som avses i 4, 5, 7, 8 och 10 §§ samt 10 b § andra stycket samt frågor om *boende och* umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och är föräldrarna överens i saken, får de väcka talan genom gemensam ansökan.

I mål om vårdnad *och boende* kan underhållsbidrag för barnet yrkas utan stämning.

Dom i mål om vårdnad, *boende* eller umgänge får meddelas utan huvudförhandling, om parterna är överens i saken.

17 a §

Socialnämnden i den kommun där barnet har sitt hemvist prövar om ett avtal mellan föräldrarna enligt 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket skall godkännas.

Vid sin prövning av föräldrarnas avtal skall socialnämnden se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Utan hinder av sekretess enligt 7 kap. 4 § första stycket sekretesslagen (1980:100) är en annan socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som skall pröva avtalet.

Socialnämndens beslut enligt första stycket får inte överklagas.

Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) få hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.

17 b §

Har en socialnämnd godkänt ett avtal om vårdnad, skall ett meddelande om avtalets innehåll sändas samma dag till

1. skattemyndigheten i det län där barnet är eller senast har varit folkbokfört,

2. om barnet är folkbokfört i en annan kommun: socialnämnden i den kommunen,

*3. om avtalet gäller ett barn som har fyllt 15 år: Centrala studie-
stödsnämnden,*

4. den allmänna försäkringskassa där vårdnadshavaren är inskriven eller skulle ha varit inskriven om vårdnadshavaren hade uppfyllt åldersvillkoret i 1 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Innebär avtalet att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad om barnet, skall meddelandet sändas till den försäkringskassa där modern är eller skulle ha varit inskriven.

18 §

Föräldrar kan enligt 12 a § socialtjänstlagen (1980:620) genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna *samtal* i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (*samarbetssamtal*).

Om rätten lämnar uppdrag enligt *första* stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna *samarbetssamtal* i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt *andra* stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid.

Detsamma gäller om samarbets-samtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

Detsamma gäller om samarbets-samtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

19 §⁴⁴

Rätten skall se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar. Om det behövs *ytterligare* utredning får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa *sådan*. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Den som verkställer utredning skall, om det inte är olämpligt, söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Rätten skall se till att frågor om vårdnad, *boende* och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, *boende* eller umgänge skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning *utöver vad som sägs i andra stycket*, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa *den*. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen skall vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten skall se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

20 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge får rätten, *för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft, besluta om vårdnad eller umgänge. Står barnet under vårdnad av båda*

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge får rätten *besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat*

⁴⁴ Senaste lydelse 1995:1242.

föräldrarna får rätten i stället besluta vem barnet skall bo tillsammans med. Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut, *skall den ompröva det när målet eller ärendet avgörs.*

Ett beslut enligt denna paragraf får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten.

ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden. Rätten skall besluta efter vad som är bäst för barnet.

Beslut enligt första stycket får meddelas utan huvudförhandling. Innan beslutet meddelas skall motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan inhämta upplysningar från socialnämnden i frågan. Har rätten meddelat ett beslut *som ännu gäller när målet eller ärendet skall avgöras, skall rätten ompröva beslutet.*

21 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad eller umgänge.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt föreläggandet.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge kan rätten, i samband med att den meddelar dom eller beslut i saken och om det finns särskilda skäl, på yrkande av en part förelägga motparten vid vite att lämna ifrån sig barnet. Har vite förelagts i samband med beslut som avses i 20 § första stycket, kan rätten förordna att föreläggandet skall gälla omedelbart.

Beslut om föreläggande enligt första stycket får överklagas endast i samband med överklagande av domen eller beslutet om vårdnad, *boende* eller umgänge.

22 §

I mål eller ärenden om vårdnad eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Vardera parten skall bära sin rättegångskostnad. En part kan dock förpliktas att helt eller delvis ersätta motparten dennes rättegångskostnad, om han eller hon har förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken eller om det annars finns särskilda skäl.

I mål eller ärenden om vårdnad, *boende* eller umgänge gäller i fråga om rättegångskostnader andra och tredje styckena i stället för 18 kap. 1–7 §§ rättegångsbalken.

Skall en part enligt andra stycket helt eller delvis ersätta motpartens rättegångskostnad och har partens ställföreträdare, ombud eller biträde förfarit på ett sådant sätt som avses i 18 kap. 3 eller 6 § rättegångsbalken och därigenom vållat kostnaden helt eller delvis, kan han eller hon förpliktas att tillsammans med parten ersätta kostnaden. Rätten kan besluta om detta även om någon part inte yrkar det.

Denna paragraf tillämpas också när målet eller ärendet handläggs i högre rätt.

7 kap.
4 §

Har förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn, får föräldern vid fullgörande av sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. Sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen upphörde. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Föreligger särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot parts bestridande får sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Rätt till avdrag föreligger ej i fall då underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att *den bidragsskyldiga föräldern* i väsentlig mån fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha barnet hos

Har *en* förälder som enligt 2 § skall betala underhållsbidrag haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn *eller under en kalendermånad* haft barnet hos sig i minst sex hela dygn, får föräldern vid fullgörande av sin bidragsskyldighet tillgodoräkna sig ett avdrag för varje helt dygn av barnets vistelse med 1/40 av det underhållsbidrag som räknat för kalendermånad gäller under tiden för vistelsen. *Något* sådant avdrag får dock inte göras på underhållsbidrag som belöper på senare tid än sex månader från utgången av den kalendermånad då vistelsen upphörde. Det sammanlagda avdragsbelopp som tillgodoräknas föräldern vid ett tillfälle skall, om det slutar på örestal, avrundas till närmast lägre krontal.

Om det finns särskilda skäl kan rätten förordna om andra villkor för avdragsrätten än som anges i första stycket. Mot *en* parts bestridande får *ett* sådant förordnande dock inte meddelas för tiden innan talan har väckts.

Den bidragsskyldiga föräldern har inte rätt till avdrag när underhållsbidraget har fastställts med beaktande av att *han eller hon* i väsentlig mån fullgör sin underhållsskyldighet genom att ha

sig

barnet hos sig.

12 §

Talan om underhåll till barn *upptas* av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. Sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål eller mål om vårdnaden om barn.

Finns *ej* behörig domstol enligt första stycket, *upptas målet* av Stockholms tingsrätt.

Talan om underhåll till barn *tas upp* av rätten i den ort där svaranden har sitt hemvist. *En* sådan fråga kan väckas även i samband med mål om fastställande av faderskapet till barn, äktenskapsmål, mål om vårdnaden om barn eller *mål om barns boende*.

Finns *det inte någon* behörig domstol enligt första stycket, *tas målet upp* av Stockholms tingsrätt.

20 kap.

1 §⁴⁵

I mål om faderskap, vårdnad, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

Vid handläggning som sker enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

I mål om faderskap, vårdnad, *boende*, umgänge och underhåll tillämpas 14 kap. 17 och 18 §§ äktenskapsbalken.

21 kap.

Om verkställighet av domar *eller beslut* om vårdnad eller umgänge m.m.

Verkställighet av domar eller beslut

Om verkställighet av domar, *beslut eller avtal* om vårdnad, *boende* eller umgänge m.m.

Verkställighet av domar, beslut eller avtal

⁴⁵ Senaste lydelse 1996:244.

1 §

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

Verkställighet av vad allmän domstol har bestämt i dom eller beslut om vårdnad, *boende*, umgänge eller överlämnande av barn söks hos länsrätten. Har domen eller beslutet inte vunnit laga kraft och är det inte särskilt medgivet att verkställighet ändå får ske, får länsrätten inte vidta åtgärder enligt 2–4 §§.

Verkställighet av avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § andra stycket söks hos länsrätten. Vad som i detta kapitel föreskrivs om verkställighet av dom eller beslut som vunnit laga kraft gäller även ett sådant avtal.

3 §

Förordnar länsrätten om verkställighet, får den förelägga vite eller besluta att barnet skall hämtas genom polismyndighetens försorg. Hämtning får dock beslutas endast i de fall och under de förutsättningar som anges i andra och tredje styckena.

Är det fråga om dom eller beslut om vårdnad eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om *en* dom eller *ett* beslut om vårdnad, *boende* eller överlämnande av barn, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske eller om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada.

Är det fråga om dom eller beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *inte är vårdnadshavare*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Är det fråga om *en* dom eller *ett* beslut om umgänge mellan barnet och en förälder som *barnet inte bor tillsammans med*, får länsrätten besluta om hämtning av barnet, om verkställighet annars inte kan ske och barnet har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern.

Frågor om utdömande av förelagt vite prövas av länsrätten på ansökan av den part som har begärt verkställigheten.

5 §

Vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet.

Har barnet fyllt tolv år, får verkställighet inte ske mot dess vilja utom då länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Detsamma gäller, om barnet ännu inte har fyllt tolv år men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt.

6 §

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad eller umgänge prövas på nytt. Sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i *annat* fall vägra verkställighet, om det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Länsrätten kan vägra verkställighet, om det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan den allmänna domstolens dom eller beslut meddelades och det av hänsyn till barnets bästa är påkallat att frågan om vårdnad, *boende* eller umgänge prövas på nytt. *En* sådan fråga tas upp av allmän domstol på ansökan av den som har varit part i målet hos länsrätten eller på ansökan av socialnämnden.

Länsrätten får även i *andra* fall vägra verkställighet, om det finns *en* risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

2 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 14 kap. 5 och 7 §§ äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

14 kap. 5 §

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om och umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

I målet får även prövas frågan om förordnande av bodelningsförrättare.

Föreslagen lydelse

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om barn, barns boende, umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

7 §⁴⁶

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen, för tiden till dess att frågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna

1. bestämma vem av makarna som skall ha rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad, dock längst för tiden till dess att bodelning har skett,
2. förordna om skyldighet för den ena maken att utge bidrag till den andra makens underhåll.

I sådant mål får domstolen också, för tiden till dess att skillnadsfrågan har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft, på yrkande av någon av makarna förbjuda makarna att besöka varandra.

Ett beslut enligt första stycket får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Ett beslut enligt andra stycket gäller på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslut enligt första eller andra stycket får dock när som helst ändras av domstolen.

⁴⁶ Senaste lydelse 1989:1076.

Överträder någon ett förbud enligt andra stycket, tillämpas 24 § lagen (1988:688) om besöksförbud.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att sådan fråga har avgjorts genom dom som har vunnit laga kraft.

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen dessutom, med tillämpning av bestämmelserna i föräldrabalken, förordna om vad som skall gälla i fråga om vårdnad, *boende*, umgänge och bidrag till barns underhåll för tiden till dess att *en* sådan fråga har avgjorts genom *en* dom som har vunnit laga kraft *eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden.*

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap

Härigenom förskrivs att 2 a § lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 a §⁴⁷

Har barn ej förvärvat svenskt medborgarskap enligt 1 eller 2 § men är barnets fader sedan tiden för barnets födelse svensk medborgare och har han genom slutligt avgörande av svensk domstol fått vårdnaden om barnet ensam eller gemensamt med barnets moder eller fått vårdnaden gemensamt med barnets moder genom registrering hos skattemyndighet, förvärvar barnet svenskt medborgarskap genom att fadern eller, vid gemensam vårdnad, föräldrarna hos den myndighet som anges i 11 § första stycket skriftligen anmäler sin önskan om detta innan barnet fyllt aderton år. Har barnet fyllt femton år, fordras barnets samtycke.

Har barn ej förvärvat svenskt medborgarskap enligt 1 eller 2 § men är barnets fader sedan tiden för barnets födelse svensk medborgare och har han genom slutligt avgörande av svensk domstol *eller genom ett avtal som godkänts av socialnämnden* fått vårdnaden om barnet ensam eller gemensamt med barnets moder eller fått vårdnaden gemensamt med barnets moder genom registrering hos skattemyndighet, förvärvar barnet svenskt medborgarskap genom att fadern eller, vid gemensam vårdnad, föräldrarna hos den myndighet som anges i 11 § första stycket skriftligen anmäler sin önskan om detta innan barnet fyllt aderton år. Har barnet fyllt femton år, fordras barnets samtycke.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

⁴⁷ Senaste lydelse 1994:143.

4 Förslag till lag om upphävande av lagen (1973:650) om medling mellan samlevande

Härigenom föreskrivs att lagen (1973:650) om medling mellan samlevande skall upphöra att gälla vid utgången av mars 1998. Den upphävda lagen tillämpas fortfarande i fråga om medling som har inletts före utgången av mars 1998.

5 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

Härigenom föreskrivs att 12, 12 a och 48 §§ socialtjänstlagen (1980:620)⁴⁸ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §⁴⁹

Socialnämnden skall verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden,

i nära samarbete med hemmet främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom,

med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,

i nära samarbete med hemmet sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och det stöd som de behöver och, om hänsyn till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, samt

i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, umgänge eller adoption har avgjorts.

i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, *boende*, umgänge eller adoption har avgjorts.

12 a §⁵⁰

Kommunen skall sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad och umgänge (samarbetssamtal).

Kommunen skall sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor rörande vårdnad, *boende* och umgänge (samarbetssamtal) *samt att föräldrar får hjälp att träffa avtal enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket eller 15 a § andra stycket föräldrabalken.*

⁴⁸ Lagen omtryckt 1988:871.

⁴⁹ Senaste lydelse 1997:313.

⁵⁰ Senaste lydelse 1996:140.

Kommunen skall sörja för att familjerådgivning genom kommunens försorg eller annars genom lämplig rådgivare kan erbjudas dem som begär det.

Med familjerådgivning avses i denna lag en verksamhet som bedrivs av det allmänna eller yrkesmässigt av enskild och som består i samtal med syfte att bearbeta samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer.

48 §⁵¹

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får när det gäller föräldrabalken avse endast uppgifter som anges i följande lagrum

1 kap. 4 § föräldrabalken,

2 kap. 1, 4–6, 8 och 9 §§ föräldrabalken, dock inte befogenhet enligt 9 § att besluta att inte påbörja utredning eller att lägga ned en påbörjad utredning,

3 kap. 5, 6 och 8 §§ föräldrabalken,

*6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket
och 15 a § andra stycket
föräldrabalken,*

6 kap. 19 § föräldrabalken
beträffande beslut att utse
utredare i mål och ärenden om
vårdnad eller umgänge,

6 kap. 19 § föräldrabalken
beträffande beslut att utse utredare i mål och ärenden om
vårdnad, *boende* eller umgänge,

7 kap. 7 § föräldrabalken beträffande godkännande av avtal om att underhållsbidrag skall betalas för längre perioder än tre månader,

11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken.

Uppdrag att besluta på socialnämndens vägnar får inte heller omfatta befogenhet att meddela beslut i frågor som avses i 27 § denna lag eller att fullgöra vad som ankommer på nämnden enligt 5 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag eller 17 § lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

⁵¹ Senaste lydelse 1996:1034.

6 Förslag till lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd

Härigenom föreskrivs att 23 § lagen om underhållsstöd (1996:1030) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 §

Belopp som skall återbetalas till staten enligt 21 eller 22 § skall erläggas till försäkringskassan förskottsvis för kalendermånad. Underhåll som har betalats till barnet innan den bidragsskyldige delgavs beslutet om återbetalningsskyldighet får dock, i den mån det svarar mot underhållsstödet, avräknas från vad som skall erläggas till försäkringskassan.

Om den bidragsskyldige har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn, får han eller hon vid fullgörande av sin återbetalningsskyldighet tillgodoräknas ett avdrag som försäkringskassan bestämmer enligt vad som föreskrivs om underhållsbidrag i 7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken. Avdrag medges endast om anmälan om vistelsen görs till försäkringskassan inom tre månader från utgången av den kalendermånad då barnets vistelse hos den bidragsskyldige upphörde.

Om den bidragsskyldige har haft barnet hos sig under en sammanhängande tid av minst fem hela dygn *eller under en kalendermånad* haft barnet hos sig *i minst sex hela dygn*, får han eller hon vid fullgörande av sin återbetalningsskyldighet tillgodoräknas ett avdrag som försäkringskassan bestämmer enligt vad som föreskrivs om underhållsbidrag i 7 kap. 4 § första stycket föräldrabalken. Avdrag medges endast om anmälan om vistelsen görs till försäkringskassan inom tre månader från utgången av den kalendermånad då barnets vistelse hos den bidragsskyldige upphörde.

Denna lag träder i kraft den 1 april 1998.

Lagrådets yttrande

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1997-09-18

Närvarande: f.d. justitierådet Staffan Vängby, justitierådet Gertrud Lennander, regeringsrådet Kjerstin Nordborg.

Enligt en lagrådsremiss den 4 september 1997 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

- 1.lag om ändring i föräldrabalken,
- 2.lag om ändring i äktenskapsbalken,
- 3.lag om ändring i lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap,
- 4.lag om upphävande av lagen (1973:650) om medling mellan samlevande,
- 5.lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620),
- 6.lag om ändring i lagen (1996:1030) om underhållsstöd.

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Anita Wickström.

Förslagen föranleder följande yttrande av Lagrådet:

Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap.

De föreslagna ändringarna utvidgar möjligheterna att använda institutet gemensam vårdnad ytterligare något, genom att rätten kan förordna att föräldrarna skall ha vårdnaden gemensamt, även om en av föräldrarna motsätter sig det, och genom att särskilda föreskrifter kan meddelas om var barnet skall bo i händelse av gemensam vårdnad. Vidare understryks ytterligare att i frågor om vårdnad m.m. barnets bästa har avgörande betydelse, genom att bestämmelser därom lyfts fram i en portalparagraf. Inget av dessa förslag torde i praktiken medföra några större förskjutningar i rättstillämpningen. Av större saklig betydelse torde de förslag vara som innebär att föräldrar, om de är ense, skall kunna med socialnämndens godkännande träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge. Detta, i förening med den hjälp socialnämnden skall ge föräldrarna för att de skall komma överens, kan tänkas motverka tvister, som ytterst går ut över barnet, och kanske också minska rättsväsendets kostnader för mål av denna art. Dessutom löser det remitterade lagförslaget ett länge diskuterat problem om ersättning för resekostnader, vilket kan minska motsättningar mellan föräldrarna.

Föräldrabalkens vårdnadskapitel blev redan när den fick ny lydelse år 1983 omfattande, med praktiskt taget en bestämmelse för varje ny situation, och med många variationer av bestämmelser om likartade frågor, såsom om hänsynen till barnets bästa och om talerätt. En viss bättre samordning har kommit till stånd genom förslaget, såtillvida att bestämmelserna i 5 och nuvarande 6 § slås samman. Samordningen torde emellertid kunna drivas betydligt längre. Under föredragningen av lagrådsremissen har ställts i utsikt att en översyn av kapitlet kommer att äga rum i systematiskt och språkligt hänseende. En sådan översyn måste hälsas med tillfredsställelse. Det kan dock inte ankomma på Lagrådet att i förevarande lagstiftningsärende lägga några synpunkter på den framtida utformningen av kapitlet.

Däremot måste begäras att när ändringar nu föreslås i kapitlet dessa genomförs konsekvent genom hela kapitlet så att inte detta blir än mer komplext än det redan är. Ett exempel på bristande samordning i 6 kap. är som nämnts mångfalden av olika talebestämmelser. I 5 § innebär dock förslaget att en talerätsbestämmelse tas bort därför att det av paragrafen i övrigt framgår att det är någon av föräldrarna som vill få en ändring till stånd; detta anses inkludera att också båda föräldrarna kan föra talan. Resonemanget är i sig invändningsfritt men leder till att paragrafen blir tämligen ensam om att sakna talerätsbestämmelse bland de paragrafer som kan komma i fråga (se t.ex. 14 a § där motsvarande talerätsbestämmelse nu föreslås). Lagrådet vill ifrågasätta om det inte vore bättre att i avvaktan på en samlad genomgång av bl.a. talerätsbestämmelserna i kapitlet behålla dem som redan finns.

Viktigare är de samordningsproblem som uppkommer genom införandet av den nya portalparagrafen om hänsynen till barnets bästa. Denna bestämmelse föreslås införd samtidigt som bl.a. redan gällande föreskrifter om att hänsyn skall tas till barnets bästa behålls i en rad enskilda stadganden. En sådan lagstiftningsteknik kan kräva att följdändringar görs även i bestämmelser som inte är aktuella i förevarande lagstiftningsärende. Således anges i 7 § tredje stycket, att vårdnaden i visst fall skall överflyttas till särskilt förordnade vårdnadshavare, om det är "lämpligare". En liknande regel finns i 9 § andra stycket. Uttrycket "lämpligare" infördes vid 1983 års reform i syfte att något försvaga det då gällande rekvisitet "uppenbart med hänsyn till barnets bästa" (jfr t.ex. prop. 1981/82:168 s. 71). I 10 a §, som infördes 1994, stadgas i sista stycket att viss person skall förordnas till vårdnadshavare, om det inte är "olämpligt". I nu angivna fall kan fråga uppstå, om rekvisiten "lämpligare" och "olämpligt" innehåller en i något avseende annorlunda bedömningsgrund än ett hänsynstagande till vad som är förenligt eller oförenligt med barnets bästa.

2 a §

I 2 a § andra stycket anges vissa omständigheter som är avsedda att beaktas vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Till dem hör också barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I FN:s barnkonvention behandlas dessa båda frågor, om barnets bästa och om barnets egen vilja, i skilda bestämmelser. Enligt art. 3 skall barnets bästa komma i främsta rummet vid alla frågor som rör barn. Enligt art. 12 skall barn ha rätt att uttrycka sin mening i alla frågor som berör det och barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Konventionen får dock ses som en helhet; vid bedömningen av barnets bästa skall alltså hänsyn tas bl.a. till barnets rätt att komma till tals. Nu gällande bestämmelser i föräldrabalken om barnets vilja (6 kap. 10 d § och 15 § fjärde stycket) synes behandla principen om hänsynen till barnets bästa som fristående. Särskilt tydligt är detta i fråga om 10 d §, som infördes i syfte att den grundläggande principen om barnens rätt att komma till tals i frågor som rör deras person skall framgå direkt av lagtexten. I rättsfallet NJA 1995 s.398 har HD vid valet av vårdnadshavare för en 13-årig flicka tagit hänsyn till barnets bestämda vilja. HD uttalade därvid att även om faderns lämplighet som vårdnadshavare kunde ifrågasättas av olika skäl, var förhållandena inte sådana att en lösning i enlighet med flickans bestämda vilja kunde antas medföra bestående fara för hennes hälsa eller utveckling på sätt som sägs i 6 kap. 7 § FB. Det är alltså här fråga om en princip, som särskilt i fråga om äldre barn ger uttryck för respekt för barnets person och egenart (jfr 6 kap. 1 §), låt vara att den är underordnad hänsynen till barnets bästa på så sätt att starka kontraindikationer kan tvinga domstolen att gå emot barnets vilja även om det nått en viss grad av mognad. Lagrådet förordar därför att bestämmelsen ges en fristående placering. Eftersom det synes svårt att på ett motsägelsefritt sätt ordna in den i 2 a §, föreslår Lagrådet att den tas in närmast efter denna paragraf i en ny 2 b § med följande lydelse:

"Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn också tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad."

14 a §

Enligt första stycket får, om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna, rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem barnet skall bo tillsammans med. Av motiveringen framgår att avsikten med bestämmelsen är att domstolen skall kunna förordna att barnet skall bo hos en av föräldrarna eller växelvis hos båda. Domstolarna gör sig emellertid alltmer oberoende av förarbetsuttalanden och det kan inte uteslutas att någon förälder kommer att föra talan om att barnet skall bo hos exempelvis farmor och kanske rentav får bifall till sin talan.

Den avsedda begränsningen bör därför framgå direkt av lagtexten som förslagsvis kan få följande lydelse:

"Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna får rätten på talan av en av dem eller båda besluta vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med eller att barnet skall bo växelvis hos båda."

15 b §

I paragrafen, som handlar om resekostnader i samband med umgänge, sägs i andra stycket att rätten får besluta om kostnad för resor enligt första stycket. Det rör sig här om ett betalningsanspråk, en fråga som det är självklart att rätten kan pröva. Stycket bör utgå. Däremot kan övervägas att i 17 §, analogt med bestämmelsen i fjärde stycket, införa en bestämmelse om att i mål om umgänge ersättning för resekostnader enligt 15 b § kan yrkas utan stämning.

17 a §

I bestämmelsen föreslås bl.a. att socialnämnden i den kommun där barnet har sitt hemvist skall pröva om ett avtal mellan föräldrarna om vårdnad, boende eller umgänge skall godkännas. Det kan i förevarande fall finnas skäl för att - i överensstämmelse med forumreglerna i 6 kap. 17 § - knyta socialnämndens prövning till hemvistkommunen. Emellertid har enligt 2 kap. 2 § föräldrabalken socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört fått i uppgift att utreda frågan om faderskapet till ett barn. Lagrådet ifrågasätter om inte socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört också bör anförtros de uppgifter som avses i 6 kap. 17 a §. Detta skulle kunna vara till fördel bl.a. i de fall då det kan bli aktuellt att reglera förhållanden mellan föräldrar där en av dem är tillsammans med barnet s.k. kvarskrivnen i en kommun. Några avgörande tillämpningssvårigheter med att knyta socialnämndens nu aktuella prövning till barnets folkbokföringskommun torde inte uppkomma. Det kan i sammanhanget erinras om att kommunen enligt 3 § socialtjänstlagen (1980:620) har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.

För att uppnå en bättre samordning av de olika paragraferna torde hänvisningen i sista stycket till socialtjänstlagen böra på motsvarande sätt som skett i 18 § föras in i ett nytt första stycke i paragrafen.

21 kap. 5 §

Den nya bestämmelsen om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid verkställighet kan enligt Lagrådets mening skjutas fram ytterligare genom att den placeras t.ex. som ett första stycke i 21 kap. 1 §, eftersom den är avsedd att stå i fokus såväl vid prövningen av om verkställighet skall vägras eller inte som vid själva verkställighetsförfarandet.

Övriga lagförslag

Prop. 1997/98:7
Bilaga 11

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 30 oktober 1997

Närvarande: statsrådet Hjelm-Wallén, ordförande, och statsråden Peterson, Freivalds, Tham, Schori, Blomberg, Andersson, Winberg, Uusmann, Sundström, Johansson, Klingvall, Åhnberg, Östros, Messing

Föredragande: statsrådet Freivalds

Regeringen beslutar proposition 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge.